INDEX

Act. to learing S.N.

S.No.	Name of the Work	Date	Page	Remarks
	સૂત્રવ્યાખ્યા (૧-૮૫)	૭/૯/૨૦૦૩	૧	૩) ૮૬ સૂત્ર = ૨૦૩
	કૃદન્ત (૮૬-૯૫)	૨૧/૯/૨૦૦૩	૨૫	૧) ૧૯૬ સૂત્ર = ૧૦૩
(૯૬-૧૦૭)	સૂત્ર - [illegible]	૨૨/૯/૨૦૦૩	૩૩	૪) ૧૧ સૂત્ર = ૧૦૩
(૧૦૮-૧૨૬)	- વિભાષા [illegible]	૨૩/૯/૨૦૦૩	૪૩	૫) ૮ સૂત્ર - ૧૦૩
૧૨૭-[illegible]	[illegible] દ્વિતીય પાદ	૨૪/૯/૨૦૦૩	૬૭	૨) ૧૯૬ સૂત્ર [illegible]
(૧૫૧-૧૮૦)	[illegible]	૨૬/૯/૨૦૦૩	૭૬	+ ૨૫ વાર્તિક =
(૧૮૧-૨૦૧)	[illegible]	૨૭/૯/૨૦૦૩	૯૦	૧૫૩ = ૧૦૩
	- [illegible] (૨૦૨-૨૨૧)	૨૯/૯/૨૦૦૩	૯૬	
	[illegible] (૨૨૨-૨૩૫)	૩૦/૯/૨૦૦૩	૧૦૭	૧૬, ૨૪, ૧૮, ૨૧
	૨૩૬ - [illegible]		૧૫૨	૮, ૧૩, ૧૭, ૧૧, ૧૨
	[illegible] (૨૪૪)	૧૭/૧૦/૨૦૦૩	૧૬૦	૨૫, ૧૩, ૧૭, ૧૩, ૧૩
	[illegible] (૨૫૨)	૧૮/૧૦/૨૦૦૩	૧૬૫	
	[illegible] ૨૬૨ સમાપ્ત	૨૦/૧૦/૨૦૦૩	૧૭૫	
	તૃતીય પાદ ૦ (૨૬૪-૨૯૩)	૨૨/૧૦/૨૦૦૩	૨૮૬	
	start 5 A.M.			ના ૪૦
ના	૫૦ - 1hr			૯૦
[illegible]	૬૦ - 1½ hrs	Till 6 A.M.		૪૫
Eng	૩૦ - 30 mins	12 - 2 P.M.		૩૦
G	૩૦ - ૩૫ mins			૩૦
ના	૨૦ - ૪૦ mins	start at 12.2008 2 P.M.		૩૦
Eng	૩ - 1 hrs			
	૩૫ - ૩૫ mins			૩૦
	૪૫ - ૫૦ mins			૩૦
	૪૦ - ૪૦ mins	For 7:30 start before 3:45		૩૦
	૩૦ - ૩૦ mins			૩૦
	૩૦ - ૩૦ mins			૩૦
	૧ - 1:45 [illegible]			

Required 8 - 10 hrs, Till 8 P.M.

INDEX

Acc. to leaving S.N.

S.No.	Name of the Work	Date	Page	Remarks
	સૂત્રવ્યાખ્યા (૧-૮૫)	[illegible]/૯/૨૦૦૩	૧	૩) ૮૬ સૂત્ર = ૨૦૩
	કૃદન્ત (૮૬-૯૫)	૨૧/૯/૨૦૦૩	૨૫	૧) ૧૯૮ સૂત્ર = ૧૦૩
(૯૬-૧૦૭)	સૂત્ર - વર્ણ કરણમ્	૨૨/૯/૨૦૦૩	૩૩	૪) ૧૧ સૂત્ર = ૧૦૩
(૧૦૮-૧૨૯)	- વિભાષા [illegible]	૨૩/૯/૨૦૦૩	૪૩	૫) ૭ ૮ સૂત્ર - ૧૦૩
૧૩૦-[illegible]	[illegible] તૃતીયપાદઃ	૨૪/૯/૨૦૦૩	૬૭	૨૩) ૧ [illegible] સૂત્ર [illegible]
(૧૬૧-૧૮૦)	[illegible]	૨૬/૯/૨૦૦૩	૭૬	+ ૨૫ [illegible] =
(૧૮૧-૨૦૧)	[illegible]	[illegible]/૯/૨૦૦૩	૯૦	૧૫૩ = ૧૦૩
	- [illegible] (૨૦૨-૨૨૧)	૨૮/૯/૨૦૦૩	૯૬	
	[illegible] (૨૨૨-૨૩૫)	૩૦/૯/૨૦૦૩	૧૦૭	- ૧૬, ૨૪, ૧૮, ૨૧
	૨૩૬ - [illegible]		૧૫૨	- ૮, ૧૩, ૧૭, ૧૧, ૧૨
	[illegible] (૨૪૪)	૧૭/૧૦/૨૦૦૩	૧૬૦	૨૫, ૧૩, ૧૭, ૧૩, ૧૩
	[illegible] (૨૫૨)	૧૮/૧૦/૨૦૦૩	૧૬૫	
	[illegible] ૨૬૫	૨૦/૧૦/૨૦૦૩	૧૭૫	
	સમાપ્ત			
	તૃતીય પાદઃ (૨૮૪-૨૯૩)	૨૨/૧૦/૨૦૦૩	૨૮૬	
	start ૪ - ૫ A.M.			ના ૪૦
ના	૫૦ - ૧hr			[illegible] ૮૦
વ્યા	૯૦ - ૧½ hrs. Till ૯ A.M.			૯ ૪૫
Eng	૩૦ - ૩૦ mins [illegible] ૧૨ - ૯ P.M.			વે ૩૦
G	૩૦ - ૩૫ mins			[illegible] - ૩૦
ના	૪૦ - ૪૦ mins start at ૧૨.૩૦ ૯ ૨ P.M.			[illegible] ૩૦
Eng	૭ - ૧ hrs			
વે	૩૫ - ૩૫ mins			[illegible] - ૩૦
[illegible]	૪૫ - ૫૦ mins			ગ્રા - ૩૦
ગ્રા	૪૦ - ૪૦ mins For ૭:૩૦ start before ૩:૪૫			[illegible] - ૩૦
[illegible]	૩૦ - ૩૦ mins			[illegible] - ૩૦
[illegible]	૩૦ - ૩૦ mins			
	૧ - ૧.૪૫ [illegible]			

Century

Required ૮ - ૧૦ hrs, Till ૯ P.M.

INDEX

⇒ = important
imp = important

S.No.	Name of the Work	Date	Page	Remarks
	Start time	३१ [illegible]	[illegible]	
1.	८५ — 30/११५ mins.	११	— ११	
2.	१६८ — ६0/१0 mins.	[illegible]	१0	
3.	७१ — 20/१५ mins.	८	१0	
4.	८६ — 30/१५ mins.	११	१0	
5.	१५३ — १0/३0 mins.	८	१0	
6.	[illegible] — ६0/१0 mins.	८	१0	
	६ — १५५ mins		६५	
1.	१ — १२ hrs.			
2.	१0-१0 [illegible]		— week	
3			— three weeks.	
4	(९४) सूत्र — ५		४	— १
5	(१७) सूत्र — १५		५	— १
6	(१0) [illegible] II — १0		१	— १
7	(९४२) [illegible] I — १0		६	— २
	(१५३) [illegible] — १0		२	— १
	आत्मने — १0 (६४ — ६६%)		३	— २
	(२३) [illegible] — ५१ (४0 — ६0)		७	— Nil
११	Sidebyside — ३0 (१८ — ३0) (६३% — १00)			
	६२५ — ६८% should be.			

Century

अथ प्रत्याहाराः

१. सूत्राणि व्याख्यायन्ताम्

अइउण् ॥१॥ अयं प्रथमं सूत्रम् ~~चौदह~~ चतुर्दश प्रत्याहार सूत्रेषु।
अर्थात् अ इ उ इत्यनेन क्रमेण वर्णानुपदिश्यान्ते णकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्। तस्य ग्रहणं भवत्येकेन यथा – "उरण् रपरः"। इति अकारेण णकारस्य ग्रहणं भवति।

२. ऋलृक् ॥२॥ ~~अयं~~ इदं चतुर्दश प्रत्याहारसूत्रेषु द्वितीयं सूत्रम्।
ऋ लृ इत्येतौ वर्णानुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते ककारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्। तस्य ग्रहणं भवति त्रिभिः यथा – "अकः सवर्णे दीर्घः"। इति अकारेण ककारस्य ग्रहणं भवति। "इको गुणवृद्धी" इतीकारेण "उगितश्च" इत्युकारेण।

३. एओङ् ॥३॥ इदं चतुर्दश प्रत्याहार सूत्रेषु तृतीयं सूत्रम्।
ए ओ इत्येतौ वर्णानुपदिश्य अन्ते ङकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्। तस्य ग्रहणं भवत्येकेन।
यथा – "एङि पररूपम्" अत्र एकारेण।

४. ऐऔच् ॥४॥
अर्थात् ऐ औ इत्येतौ वर्णानुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते चकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्। तस्य ग्रहणं भवति चतुर्भिः।
यथा – "अचः परस्मिन् पूर्वविधौ" इत्यकारेण।
"इच एकाचोऽम्प्रत्ययवच्च" इति इकारेण।
"एचोऽयवायावः" इति एकारेण।
"वृद्धिरादैच्" इति ऐकारेण।

5 हयवरट् ॥५॥

ह य व र इत्येतान् वर्णानुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते टकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।

तस्य ग्रहणं भवति एकेन — "शश्छोऽटि" इत्यकारेण।

6 लण् ॥६॥

ल इत्येकं वर्णमुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते णकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।

तस्य ग्रहणं भवति त्रिभिः —

"अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः" इत्यकारेण,

"इण् कोः" इतीकारेण,

"इको यणचि" इति यकारेण।

इण्ग्रहणानि सर्वाणि परेण णकारेण, अण्ग्रहणानि तु पूर्वेण।

"अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः" इत्येतदेकमनेन।

7 ञमङणनम् ॥७॥

ञ म ङ ण न इत्येतान् वर्णानुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते मकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।

तस्य ग्रहणं भवति त्रिभिः —

"पुमः खय्यम्परे" इत्यकारेण।

"हलो यमां यमि लोपः" इति यकारेण।

"ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम्" इति ङकारेण।

8 झभञ् ॥८॥

झ भ इत्येतौ वर्णावुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते ञकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।

तस्य ग्रहणं भवत्येकेन —
"अतो दीर्घो यञि" इति यकारेण।

९ घढधष् ॥९॥
घ ढ ध इत्येतान् वर्णानुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते षकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।
तस्य ग्रहणं भवति द्वाभ्याम् —
"एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः", इति झकारभकाराभ्याम्।

१० जबगडदश् ॥१०॥
ज ब ग ड द इत्येतान् वर्णानुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते शकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।
तस्य ग्रहणं भवति षड्भिः —
"भो भगो अघो अ पूर्वस्य योऽशि" इत्यकारेण,
"हशि च" इति हकारेण,
"नेड्वशि कृति" इति वकारेण,
"झलां जश् झशि" इति जकारझकाराभ्याम्।
"एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः", इति बकारेण।

११ खफछठथचटतव् ॥११॥
ख फ छ ठ थ च ट त इत्येतान् वर्णानुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते वकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।
तस्य ग्रहणं भवत्येकेन —
"नश्छव्यप्रशान्" इति छकारेण।

(९७-९६)

Date :

१२ क प य् ॥१२॥
क प इत्येतौ वर्णावुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते यकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।
तस्य ग्रहणं भवति चतुर्भिः —
"अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः" इति यकारेण,
"मय उञो वो वा" इति मकारेण,
"झयो होऽन्यतरस्याम्" इति झकारेण,
"पुमः खय्यम्परे" इति खकारेण,

१३ शषसर् ॥१३॥ अयं अष्टाध्यायीव्याकरणग्रन्थे चतुर्दशसूत्रेषु त्रयोदशसू
श ष स इत्येतान् वर्णानुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते रेफमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।
तस्य ग्रहणं भवति पञ्चभिः —
"यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा" इति यकारेण,
"झरो झरि सवर्णे" इति झकारेण,
"खरि च" इति खकारेण,
"अभ्यासे चर्च" इति चकारेण,
"शर्पूर्वाः खयः" इति शकारेण,

१४ हल् ॥१४॥
ह इत्येकं वर्णमुपदिश्य पूर्वांश्चान्ते लकारमितं करोति प्रत्याहारार्थम्।
तस्य ग्रहणं भवति षड्भिः —
"अलोऽन्त्यात् पूर्व उपधा" इति अकारेण,
"हलोऽनन्तराः संयोगः" इति हकारेण,
"लोपो व्योर्वलि" इति वकारेण,
"रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च" इति रेफेण,

Teacher's Signature

Date: १०/६/२००३
Page No.: ५

"झलो झलि" इति झकारेण।
"शल इगुपधादनिटः क्सः" इति शकारेण।

पाणिनीयव्याकरणसूत्रवृत्तिः काशिका तस्याम्
(अथ प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः।

१ १५ वृद्धिरादैच् ॥१॥
वृद्धिशब्दः संज्ञात्वेन विधीयते प्रत्येकमादैचां वर्णानां सामान्येन तद्भावितानामतद्भावितानां च। तपरकरणमैजर्थं तादपि परस्तपरः इति, खट्वैडकादिषु त्रिमात्रचतुर्मात्रप्रसङ्गनिवृत्तये।
यथा – ऐतिकायनः। औपगवः। शालीयः। आश्वलायनः।
वृद्धिप्रदेशाः – सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु" इत्येवमादयः

१६ अदेङ्गुणः ॥२॥
गुणशब्दः संज्ञात्वेन विधीयते प्रत्येकमदेङां वर्णानां सामान्येन तद्भावितानामतद्भावितानां च। तपरकरणं त्विह सर्वार्थम्।
यथा – तरिता। चेता, स्तोता, पचन्ति। जयन्ति। अहं पचे।
अत्र सार्वधातुकार्धधातुकयोः अनेन गुण आदेशः- अकारो गुणोऽपि तपरत्व।
गुणप्रदेशाः "मिदेर्गुणः" इत्येवमादयः।

१७ इको गुणवृद्धी ॥३॥
परिभाषेयं स्थानिनियमार्थो। अनियमप्रसङ्गे नियमो विधीयते। वृद्धिगुणौ स्वसंज्ञया शिष्यमाणाविक एव स्थाने वेदितव्यौ। वक्ष्यति –"सार्वधातु-कार्धधातुकयोः" अङ्गस्य गुण इति। स इक एव स्थाने वेदितव्यः
यथा – तरति, नयति, भवति।
वृद्धौ यथा – अकार्षीत्, अहार्षीत्, अचैषीत्, अनैषीत्, अलावीत्,

Teacher's Signature

Date : ११/६/२००२
Page No. : ६

अस्तावीत्।
गुणवृद्धी स्वसंज्ञया विधीयेते तत्र इक इति एतदुपस्थितं द्रष्टव्यम्।

१८ न धातुलोप आर्धधातुके ॥४॥
धात्वेकदेशो धातुः तस्य लोपो यस्मिन्नार्धधातुके तदार्धधातुकं धातुलोपं तत्रये गुणवृद्धी प्राप्नुतस्ते न भवतः।
यथा – लोलुवः। पोपुवः। मरीमृजः।

१९ क्ङिति च ॥५॥
निमित्तसप्तम्येषा। क्ङिन्निमित्ते ये गुणवृद्धी प्राप्नुतस्ते न भवतः।
यथा – चितः, चितवान्। स्तुतः। स्तुतवान्। भिन्नः। चिनुतः। चिन्वन्ति।

२० दीधीवेवीटाम् ॥६॥
दीधीवेव्योरिटश्च ये गुणवृद्धी प्राप्नुतस्ते न भवतः।
यथा – आदीध्यकः। कणिता, रणिता।

२१ हलोऽनन्तराः संयोगः ॥७॥
भिन्नजातीयैरज्भिरव्यवहिताः श्लिष्टोच्चारिता हलः संयोगसंज्ञा भवन्ति, समुदायः संज्ञी, जातौ चेद् बहुवचनं तेन द्वयोर्बहूनां च संयोगसंज्ञा सिद्धा भवति।
यथा – अग्निरिति गनौ। अश्व इति शवौ। कर्ण इति रणौ।
इन्द्रश्चन्द्रो मन्द्र इति नदराः। उष्ट्रो राष्ट्रं भ्राष्ट्रमिति षटराः।
तिलान् स्त्र्यावपतीति नसतरयाः।
संयोगप्रदेशाः – "संयोगान्तस्य लोपः" इत्येवमादयः।

Teacher's Signature

Date: 12/6/2003
Page No.: 7

(12) मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः ॥८॥
मुखसहिता नासिका मुखनासिका, तया य उच्चार्यते वर्णः सोऽनुनासिकसंज्ञो भवति। "आङोऽनुनासिकश्छन्दसि"
यथा – अभ्र आँ अपः। गभीर आँ उग्रपुत्रे। इन्द्र आँ इन्द्रः।
अनुनासिकप्रदेशाः – "आङोऽनुनासिकश्छन्दसि" इत्येवमादयः

(13) तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम् ॥९॥
तुल्य आस्ये प्रयत्नो यस्य वर्णस्य येन वर्णेन सह स समानजातीयं प्रति सवर्णसंज्ञो भवति। चत्वार आभ्यन्तराः प्रयत्नाः सवर्णसंज्ञायामाश्रीयन्ते – स्पृष्टता, ईषत्स्पृष्टता, संवृतता, विवृतता चेति। 'अ अ अ' इति त्रयोऽकारा उदात्तानुदात्तस्वरिताः, प्रत्येकं सानुनासिका निरनुनासिकाश्च ह्रस्वदीर्घप्लुतभेदादष्टादशधा भिद्यन्ते।
~~सवर्णप्रदेशाः – "अकः सवर्णे दीर्घः" इत्येवमादयः।~~
तथेवर्णः। तथोवर्णः। तथा ऋवर्णः। लृवर्णस्य दीर्घा न सन्ति। तं
~~वा० – ऋकारलृकारयोः सवर्णसंज्ञा वक्तव्या।~~
द्वादशप्रभेदमाचक्षते। सन्ध्यक्षराणां ह्रस्वा न सन्ति तान्यपि द्वादशप्रभेदानि। अन्तःस्था। द्विप्रभेदा रेफवर्जिता, यवलाः सानुनासिका निरनुनासिकाश्च। रेफोष्मणां सवर्णा न सन्ति। वर्ग्यो वर्ग्येण सवर्णः। दण्डाग्रम्। खट्वाग्रम्।
सवर्णप्रदेशाः – "अकः सवर्णे दीर्घः" इत्येवमादयः।

वा० ऋकारलृकारयोः सवर्णसंज्ञा वक्तव्या।
यथा – होतृलृकारः। होतृकारः। उभयोर्ऋवर्णस्य न्यान्तरतमः सवर्णो दीर्घो नास्तीति ऋकार एव दीर्घो भवति।

Teacher's Signature

(17-18)

२४ नाज्झलौ ॥१०॥
अच्‌ हल्‌ च अज्झलौ, तुल्यास्यप्रयत्नावपि अज्झलौ परस्परं सवर्णसंज्ञौ न भवतः।
यथा — अवर्णहकारौ — दण्डहस्तः।
इवर्णशकारौ — दधि शीतम्। इत्यादिषु उदाहरणेषु इकारशकारयोः सवर्णदीर्घत्वं न भवति। यद्यपि "तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम्" इति सूत्रेण इकारशकारयोः सवर्णसंज्ञा प्राप्तः।

२५ ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम् ॥११॥
32
ईत्‌ ऊत्‌ एत्‌ इत्येवमन्तं द्विवचनं शब्दरूपं प्रगृह्यसंज्ञं भवति।
यथा — अग्नी इति।
वायू इति।
माले इति।
पचेते इति।
पचेथे इति।
ईदूदेदिति किम्? वृक्षावत्र। प्लक्षावत्र।
द्विवचनमिति किम्? कुमार्यत्र। किशोर्यत्र। तपरकरणमसन्देहार्थम्।
प्रगृह्यप्रदेशाः — "प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम्" इत्येवमादयः।

२६ अदसो मात्‌ ॥१२॥
अदसः सम्बन्धी यो मकारस्तस्मात्परं ईदूतौ प्रगृह्यसंज्ञा भवति।
अमी अत्र। अमी आसते। अमू आसते।

२७ निपात एकाजनाङ् ॥१४॥
(एकश्चासावच्च एकाच्‌), निपातो य एकाच् आङ्वर्जितः स प्रगृह्यसंज्ञो भवति।
यथा — अ अपेहि।

इ इन्द्रं पश्य।
उ उत्तिष्ठ।
आ एवं नु मन्यसे।
आ एवं किल तत्।

२८ ओत् ॥१५॥
ओदन्तो यो निपातः स प्रगृह्यसंज्ञो भवति।
यथा – आहो इति।
उताहो इति।

२९ ~~[illegible]~~ सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे ॥१६॥
संबुद्धिनिमित्तो यः ओकारः स शाकल्यस्याचार्यस्य मतेन प्रगृह्यसंज्ञो भवति इति शब्देऽनार्षे = अवैदिके परतः।
यथा – वायो इति, वायविति। (शाकल्यस्याचार्यस्य मतेन [illegible] भवति)
भानो इति, भानविति।

३० उञः ॥१७॥
उञः प्रगृह्यसंज्ञा भवति इति शाकल्यस्याचार्यस्य मतेन।
शाकल्यस्येति विभाषार्थम् – उ इति, विति॥

३१ ऊँ ॥१८॥
उञ इतावनार्षे ऊँ इत्ययमादेशो भवति दीर्घोऽनुनासिकः शाकल्यस्य मतेन प्रगृह्यसंज्ञकश्च। शाकल्यस्य ग्रहणं विभाषार्थमिहाप्यनुवर्तते
तेन त्रीणि रूपाणि भवन्ति –
उ इति (प्रगृह्यसंज्ञा प्रकृतिभावे इति रूपम्)

Date :

'विति' (यणि इति रूपम्)
ॐ इति (उक्त सूत्रेन दीर्घोऽनुनासिकश्च प्रगृह्यसंज्ञकश्च।)

32 ईदूतौ च सप्तम्यर्थे ॥१९॥
ईदन्तमूदन्तं च शब्दरूपं सप्तम्यर्थे वर्तमानं प्रगृह्यसंज्ञं भवति।
यथा – मामकी इति (दीर्घप्राप्ते परम् प्रगृह्यसंज्ञा)
सोमो गौरी अधिश्रितः (यण् प्राप्ते परम् प्रगृह्यसंज्ञं प्रकृतिभावश्च)

33 दाधाघ्वदाप् ॥२०॥
दारूपाश्चत्वारो धातवो धारूपो च द्वौ दाबदैपौ वर्जयित्वा घुसंज्ञा भवन्ति।
यथा – डुदाञ् धातोः – प्रणिददाति।
दाण् धातोः – प्रणिदाता।
घुप्रदेशाः – "घुमास्थागापाजहातिसां हलि" इत्यादयः।

34 आद्यन्तवदेकस्मिन् ॥२१॥
असहायस्य आद्यन्तोपदिष्टानि कार्याणि न सिद्ध्यन्तीत्ययमतिदेश आरभ्यते।
यथा – वृक्षाभ्यामित्यत्रातोऽङ्गस्य दीर्घत्वमेव माभ्यामित्यत्रापि यथा स्यात्

35 तरप्तमपौ घः ॥२२॥
तरप् तमप् इत्येतौ प्रत्ययौ घसंज्ञौ भवतः।
यथा – कुमारितरा।
कुमारितमा।
घप्रदेशाः – "घरूपकल्पचेलड्ब्रुवगोत्रमतहतेषु ङ्योऽनेकाचो ह्रस्वः।
इत्यादयः

Teacher's Signature

Date : १५/६/२००५
Page No. : ११

३६ बहुगणवतुडति संख्या ॥२३॥
बहुगणवतुडति इत्येते संख्यासंज्ञा भवन्ति।
यथा — बहुधा। बहुकृत्वः। बहुकः। बहुशः।
गणकृत्वः। गणधा। गणकः। गणशः।
तावत्कृत्वः। तावद्धा। तावत्कः। तावच्छः।
कतिकृत्वः। कतिधा। कतिकः। कतिशः।

३७ ष्णान्ता षट् ॥२४॥
षकारान्ता नकारान्ता च या संख्या सा षट् संज्ञा।
षकारान्तास्तावत् — षट् तिष्ठन्ति, षट् पश्य।
नकारान्ताः — पञ्च, सप्त, नव, दश।
षट् प्रदेशाः — "षड्भ्यो लुक्" इत्यादयः।

३८ डति च ॥२५॥
डत्यन्ता या संख्या सा षट्संज्ञा भवति।
यथा — कति तिष्ठन्ति। कति पश्य।

३९ क्तक्तवतू निष्ठा ॥२६॥
क्तश्च क्तवतुश्च क्तक्तवतू प्रत्ययौ निष्ठासंज्ञौ भवतः।
यथा — कृतः। भुक्तः। (क्त प्रत्ययः)
भुक्तवान्। कृतवान्। (भुज् + क्तवतु प्रत्ययः)
निष्ठा प्रदेशाः — "श्वीदितो निष्ठायाम्"।

४० सर्वादीनि सर्वनामानि ॥२७॥
सर्व शब्द आदिर्येषां तानीमानि सर्वादीनि सर्वनामसंज्ञानि भवन्ति।

सर्वे। सर्वस्मै। सर्वस्मात्। सर्वेषाम्। सर्वस्मिन्। सर्वकः। विश्वस्मै।
त्यद्। तद्। यद्। एतद्। इदम्। अदस्। एक। द्वि। युष्मद्। अस्मद्।
सर्वनामप्रदेशाः – "सर्वनाम्नः स्मै" इत्येवमादयः।

४१ विभाषा दिक्समासे बहुव्रीहौ ॥२८॥
दिगुपदिष्टे समासे बहुव्रीहौ विभाषा सर्वादीनि सर्वनामसंज्ञानि भवन्ति।
यथा – उत्तरपूर्वस्यै, उत्तरपूर्वायै।
दक्षिणपूर्वस्यै, दक्षिणपूर्वायै।

४२ न बहुव्रीहौ ॥२९॥
बहुव्रीहौ समासे सर्वादीनि सर्वनामसंज्ञानि न भवन्ति।
यथा – प्रियविश्वाय।
प्रियोभयाय।
द्व्यन्याय।
त्र्यन्याय।

४३ तृतीयासमासे ॥३०॥
तृतीयासमासे सर्वादीनि सर्वनामसंज्ञानि न भवन्ति।
यथा – मासपूर्वाय।
संवत्सरपूर्वाय।
द्व्यहपूर्वाय।
त्र्यहपूर्वाय।

४४ द्वन्द्वे च ॥३१॥

द्वन्द्वे च समासे सर्वादीनि सर्वनामसंज्ञानि न भवन्ति।
यथा - पूर्वापराणाम्।
कतरकतमानाम्।

४५ विभाषा जसि ॥३२॥
(पूर्वेण नित्ये प्रतिषेधे प्राप्ते जसि विभाषाऽऽरभ्यते) द्वन्द्वे समासे जसि विभाषा सर्वादीनि सर्वनामसंज्ञानि न भवन्ति।
यथा - कतरकतमे (सर्वनाम संज्ञा पक्षे)
कतरकतमाः (अभावे पक्षे)

४६ प्रथमचरमतयाल्पार्द्धकतिपयनेमाश्च ॥३३॥
प्रथम, चरम, तय, अल्प, अर्द्ध, कतिपय, नेम, इत्येते जसि विभाषा सर्वनाम संज्ञा भवन्ति।
यथा - प्रथमे (सर्वनामसंज्ञा पक्षे), प्रथमाः (अभावपक्षे),
चरमे, चरमाः।
द्वितीये, द्वितीयाः।
अल्पे, अल्पाः।
अर्धे, अर्धाः।
कतिपये, कतिपयाः।
नेमे, नेमाः।
तय इति तयप्प्रत्ययः।

४७ पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायामसंज्ञायाम् ॥३४॥
पूर्व, पर, अवर, दक्षिण, उत्तर, अपर, अधर इत्येषां गणे पाठात् पूर्वेण नित्यायां सर्वनामसंज्ञायां प्राप्तायां जसि विभाषाऽऽरभ्यते।

यथा – पूर्वे (सर्वनामसंज्ञायाम् पक्षे)
पूर्वाः (अभाव-पक्षे)
परे, पराः।
अवरे, अवराः।
दक्षिणे, दक्षिणाः।
उत्तरे, उत्तराः।
अपरे, अपराः।
अधरे, अधराः।

४५ स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् ॥३५॥
अत्रापि नित्या ~~विभाषा~~ सर्वनाम संज्ञा प्राप्ता जसि विभाष्यते। स्वमित्येतच्छब्दरूपं जसि विभाषा सर्वनामसंज्ञं भवति न चेज्ज्ञातिधनयोः संज्ञासोऽवर्तते।
यथा – स्वे पुत्राः (सर्वनामसंज्ञा पक्षे)
स्वाः पुत्राः (अभाव पक्षे)
स्वे गावः, स्वा गावः।

४६ अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः ॥३६॥
अत्रापि पूर्वेण नित्या सर्वनामसंज्ञा प्राप्ता सा जसि विभाष्यते। अन्तरमित्येतच्छब्दरूपं विभाषा जसि सर्वनामसंज्ञं भवति बहिर्योग उपसंव्याने च गम्यमाने।
यथा – अन्तरे गृहाः, अन्तरा गृहाः।
अन्तरे शाटकाः, अन्तराः शाटकाः।

५० स्वरादिनिपातमव्ययम् ॥३७॥

स्वरादीनि शब्दरूपाणि निपाताश्चाव्ययसंज्ञानि भवन्ति।
यथा - स्वर्। अन्तर्। प्रातर्।
अव्यय प्रदेशाः - "अव्ययादाप्सुपः" इत्यादयः।
सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु।
वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम्॥

५१ तद्धितश्चासर्वविभक्तिः ॥३८॥
तद्धितान्तः शब्दोऽसर्वविभक्तिरव्ययसंज्ञो भवति। यस्मान्न सर्वविभक्तेरुत्पत्तिः सोऽसर्वविभक्तिः।
यथा - ततः। यतः। यत्र। तत्र। यदा। तदा। सर्वदा। सदा।

५२ कृन्मेजन्तः ॥३९॥
कृद्यो मकारान्त एजन्तश्च तदन्तं शब्दरूपमव्ययसंज्ञं भवति।
यथा - स्वादुङ्कारं भुङ्क्ते।
सम्पन्नङ्कारं भुङ्क्ते।
लवणङ्कारं भुङ्क्ते।
वक्षे रायः।

५३ क्त्वातोसुन्कसुनः ॥४०॥
क्त्वा तोसुन् कसुन् इत्येवमन्तं शब्दरूपमव्ययसंज्ञं भवति।
यथा - कृत्वा। हृत्वा।
तोसुन् - पुरा सूर्यस्योदेतोराधेयः।
पुरा वत्सानामपाकर्तोः।
कसुन् - सृपितृदोः कसुन्।

[१३-१८]

५४ अव्ययीभावश्च ॥४१॥
अव्ययीभावसमासोऽव्ययसंज्ञो भवति।
यथा – उपाग्नि, प्रत्यग्नि शलभाः पतन्ति।

१५(१) ५५ शि सर्वनामस्थानम् ॥४२॥
शि इत्येतत्सर्वनामस्थानसंज्ञं भवति। (जश्शसोः शिरादेशः)।
यथा – कुण्डानि तिष्ठन्ति, कुण्डानि पश्य।
दधीनि (दधिशब्दात्)।
मधूनि (मधुशब्दात्)।
त्रपूणि।
जतूनि।
सर्वनामस्थान प्रदेशाः – "सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ" इत्यादयः।

५६ सुडनपुंसकस्य ॥४३॥
सुडिति पञ्चवचनानि सर्वनामस्थानसंज्ञानि भवन्ति नपुंसकादन्यत्र।
(नपुंसके न विधिर्न प्रतिषेधः, तेन जसंशो सर्वनामस्थान संज्ञा पूर्वेण भवत्येव।)
यथा – राजा, राजानौ, राजानः, राजानम्, राजानौ।

१५ ५७ न वेति विभाषा ॥४४॥
नेति प्रतिषेधः वेति विकल्पः, तयोः प्रतिषेधविकल्पयोर्विभाषेति संज्ञा भवति, विभाषा प्रदेशेषु प्रतिषेधविकल्पावुपतिष्ठेते। तत्र प्रतिषेधेन समीकृते विषये पश्चाद्विकल्पः प्रवर्तते, उभयत्र विभाषाः प्रयोजयन्ति।
यथा – शुशाव (संप्रसारणपक्षे)
शिश्वाय (संप्रसारणाभावपक्षे)

Teacher's Signature

Date: १७/६/२००३
Page No.: १७

विभाषा प्रदेशाः – "विभाषा श्वेः" इत्येवमादयः।

१६ ५८ इग्यणः संप्रसारणम् ॥४५॥
इग्यो यणः स्थाने भूतो भावी वा तस्य संप्रसारणमित्येषा
संज्ञा भवति।
यथा – यज् – इष्टम्। ([illegible] संप्रसारणं [illegible])
वप् – उप्तम्। (वकारस्थाने उकारः संप्रसारणं [illegible])
ग्रह् – गृहीतम्। ([illegible] स्थाने ऋकार [illegible])
संप्रसारणप्रदेशाः – "वसोः संप्रसारणम्" इत्येवमादयः।

५९ आद्यन्तौ टकितौ ॥४६॥
आदिष्टिद्भवति अन्तः किद्भवति षष्ठीनिर्दिष्टस्य।
टिद् यथा – लविता (लूञ् धातोः वलादि पूर्वे इडागमः)
किद् यथा – मुण्डो भीषयते।
टित्प्रदेशाः – "आर्धधातुकस्येड्वलादेः"। इत्येवमादयः।
कित्प्रदेशाः – "भियो हेतुभये षुक्" इत्येवमादयः।

६० मिदचोऽन्त्यात् परः ॥४७॥
अचां सन्निविष्टानामन्त्यादचः परो मिद्भवति।
यथा – विरुणद्धि। (श्नम् ~~[illegible]~~ आगमे रुधिर् धातोः)
मुञ्चति। (नुमागमे मुच्लृ धातोः)
पयांसि। (पयस्शब्दात् नुमागमे)।
मित्प्रदेशाः – "रुधादिभ्यः श्नम्" इत्यादयः।

६१ एच इग्घ्रस्वादेशे ॥४८॥

एचो ह्रस्वादेशे कर्तव्य इगेव ह्रस्वो भवति नान्यः।
यथा – रै – अतिरि।
नौ – अतिनु।
गो – उपगु।

४९ षष्ठी स्थानेयोगा ॥४९॥
इह शास्त्रे या षष्ठी अनियतयोगा श्रूयते सा स्थाने योगैव भवति नान्ययोगा (स्थाने योगनिमित्तत्वे सति सा प्रतिपत्तव्या, स्थान शब्दश्च प्रसङ्गवाची)
यथा दर्भाणां स्थाने शरैः प्रस्तरितव्यमिति दर्भाणां प्रसङ्ग इतिगम्यते,
एवमिहापि अस्तेः स्थाने प्रसङ्गे भूर्भवति – भविता, भवितुम्
भवितव्यम्।
ब्रुवः प्रसङ्गे वचिर्भवति – वक्ता, वक्तुम्, वक्तव्यम्।

५० स्थानेऽन्तरतमः ॥५०॥
स्थाने प्राप्यमाणानामन्तरतम आदेशो भवति सदृशतमः।
शब्दस्यान्तर्यम् भवति – स्थानार्थगुणप्रमाणतः।
स्थानतः – "अकः सवर्णे दीर्घः"
यथा – दण्डाग्रम्, यूपाग्रम्। द्वयोरकारयोः कण्ठ्य एव दीर्घ आकारो भवति।
अर्थतः – वतण्डी चासौ युवतिश्च वातण्ड्ययुवतिः।
पुंवद्भावेनान्तरतमः पुंशब्दोऽतिदिश्यते।
गुणतः – पाकः, त्यागः, रागः "चजोः कु घिण्ण्यतोः"
~~इति चकारस्याल्पप्राणस्याघोषस्य (पच, त्यज शब्दयोः)~~
इति चकारस्याल्पप्राणस्याघोषस्य तादृश एव ककारो भवति,

Teacher's Signature

नकारस्य घोषवतोऽल्पप्राणस्य तादृश एव णकारः।
प्रमाणतः – अमुष्मै, अमूभ्याम् "अदसोऽसेर्दादु दो मः"
इति ह्रस्वस्य ह्रस्वो दीर्घस्य दीर्घः
स्थाने इति वर्तमाने पुनः स्थाने ग्रहणं यत्राऽनेकमा-
न्तर्यं सम्भवति तत्र स्थानत एवान्तर्यं बलीयो यथा स्यात्।

६४ उरण् रपरः ॥५१॥
उः स्थानेऽण् प्रसज्यमान एव रपरो वेदितव्यः।
यथा – कर्ता (कर्तृ धातोः शब्दात्)
हर्ता (हृ
किरति (कॄ धातोः गुणे रपरत्वे)
गिरति (गॄ धातोः गुणे रपरत्वे)
द्वैमातुरः (मातृशब्दात् गुणेरपरत्वे)
त्रैमातुरः

६५. अलोऽन्त्यस्य ॥५२॥
षष्ठीनिर्दिष्टस्य यदुच्यते आदेशः सोऽन्त्यस्याऽलः स्थाने वेदितव्यः।
यथा – पञ्चगोणिः, दशगोणिः (पञ्चगोणी, दशगोणीशब्दात्)

६६. ङिच्च
ङिच्च य आदेशः सोऽनेकालपि अलोऽन्त्यस्य भवति।
यथा – जीवताद्भवान्, जीवतात्त्वम् (जीवतुशब्दात्)

६७. आदेः परस्य.

नकारस्य घोषवतोऽल्पप्राणस्य तादृश एव णकारः।
प्रमाणतः – अमुष्मै, अमूभ्याम् "अदसोऽसेर्दादु दो मः"
इति ह्रस्वस्य ह्रस्वो दीर्घस्य दीर्घः।

स्थाने इति वर्तमाने पुनः स्थाने ग्रहणं यत्राऽनेकमा
न्तर्यं सम्भवति तत्र स्थानत एवान्तर्यं बलीयो यथा स्यात्।

६४ उरण् रपरः ॥ ५१॥
उः स्थानेऽण् प्रसज्यमान एव रपरो वेदितव्यः।
यथा – कर्ता (कर्तृ धातोः शब्दात्)
हर्ता (हृ
किरति (कॄ धातोः गुणे रपरत्वे)
गिरति (गॄ धातोः गुणे रपरत्वे)
द्वैमातुरः (मातृशब्दात् गुणेरपरत्वे)
त्रैमातुरः

६५. अलोऽन्त्यस्य ॥५२॥
षष्ठीनिर्दिष्टस्य यदुच्यते आदेशः सोऽन्त्यस्याल् स्थाने
वेदितव्यः।
यथा – पञ्चगोणिः, दशगोणिः (पञ्चगोणी, दशगोणी शब्दात्)

६६. ङिच्च
ङिच्च य आदेशः सोऽनेकालपि अलोऽन्त्यस्य भवति।
यथा – जीवताद्भवान्, जीवतात्त्वम् (जीवत् शब्दात्)

६७ आदेः परस्य-

पञ्चमीनिर्देशाद् यत् परस्य कार्यं विधीयमान आदेशः प्रत्येतव्यम्।
यथा – "ईद्दासः" – आसीनो यजते
["द्व्यन्तरुपसर्गेभ्योऽप ईत्" – द्वीपम् (द्वि+अप)]
अन्तरीपम् (अन्तर+अप)
प्रतीपम् (प्रत+अप)
समीपम् (सम+अप)

५५ अनेकाल्-शित सर्वस्य ॥५५॥
अनेकाल् य आदेशः शित्च सः सर्वस्य षष्ठीनिर्दिष्टस्य स्थाने भवति।
यथा – "अस्तेर्भूः" – भविता, भवितुम्, भवितव्यम्।
शित्खल्वपि – "जश्शसोः शिः" – कुण्डानि तिष्ठन्ति।
कुण्डानिपश्य।

५६ स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ ॥५६॥
स्थानिवदादेशो भवति स्थान्याश्रयेषु कार्येष्वनलाश्रयेषु स्थान्यलाश्रयाणि कार्याणि वर्जयित्वा, अनल्विधिश्ने नाल्विधिरित्यर्थः।
धात्वादेशो धातुवद्भवति –
यथा – 'अस्तेर्भूः', 'ब्रुवो वचिः'
भविता, भवितुम्, भवितव्यम्, भवन्ति। वक्ता, वक्तुम्। वक्तव्यम्।
अङ्गादेशोऽङ्गवद्भवति – केन, काभ्याम्, कैः।
किमः कादेशे कृतेऽङ्गाश्रया इनदीर्घत्वैस्भावा भवन्ति।
कृदादेशः कृद्वद्भवति – प्रकृत्य। प्रहृत्य। (प्र+कृ+ल्यप्)
ल्यबादेशे कृते "ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्" इति तुग्भवति।
अव्ययादेशोऽव्ययवद्भवति – प्रस्तुत्य, प्रहृत्य, उपस्तुत्य।

सुबादेशाः - सुब्लुग्भवति — कुक्षाय, ~~[struck]~~ क्षदाय।

१७. ७० अदर्शनं लोपः ॥६०॥
प्रसक्तस्यादर्शनं लोपसंज्ञम् भवति।
यथा — "गोधाया ढ्रक्" — गौधेरः।
जीवेरदानुक् — जीरदानुः।
यकारवकारयोरदर्शनमिहोदाहरणम्।
लोप प्रदेशाः — "लोपो व्योर्वलि" इत्येवमादयः।

७१ प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः ॥६१॥
प्रत्यादर्शनस्य लुक्, श्लु, लुप् इत्येताः संज्ञा भवन्ति। लुक्संज्ञा भावितं प्रत्ययादर्शनं लुक्संज्ञं भवति। श्लुसंज्ञा भावितं श्लुसंज्ञं भवति। लुप्संज्ञा भावितं लुप्संज्ञं भवति।
यथा — अत्ति, (अद् धातोः)
जुहोति।
वरणाः।
लुक्श्लुलुप् प्रदेशाः — "लुक् तद्धितलुकि",
"जुहोत्यादिभ्यः श्लुः",
"जनपदे लुप्"। इत्यादयः।

७२ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ॥६२॥
प्रत्ययलोपे कृते प्रत्ययलक्षणं प्रत्ययहेतुकं कार्यं भवति।
यथा — अग्निचित्, सोमसुत्, अधोक् इत्यत्र सुप्तिङोर्लुप्तयोः "सुप्तिङन्तं पदम्" इति पद-संज्ञा भवति।
अधोगिति दुहेर्लङि तिपि शब्लुकि तिलोपे घत्वभष्भाव...

कृतेषु रूपम्।

७३ न लुमताङ्गस्य ॥६३॥
लुमताशब्देन लुप्ते प्रत्यये यदङ्गं तस्य प्रत्ययलक्षणं कार्यं न भवति।
यथा - गर्गाः, मृष्टः। जुहुतः।
अत्र श्नपोर्लुमता लुप्तयोरङ्गस्य गुणवृद्धी न भवतः।

१६. ७४ अचोऽन्त्यादि टि ॥६४॥
अचां संनिविष्टानां योऽन्त्योऽच् तदादि शब्दस्वरूपं टिसंज्ञं भवति।
अग्निचित् - इत् शब्दः।
सोमसुत् - उत् शब्दः।
आताम् आथाम् - आम् शब्दः।
टि प्रदेशाः - "टित आत्मनेपदानां टेरे" इत्येवमादयः।

७५ अलोऽन्त्यात् पूर्व उपधा ॥६५॥
धात्वादौ वर्णसमुदायेऽन्त्यादलः पूर्वो यो वर्णः सोऽलेवोपधासंज्ञो भवति।
यथा - पच्, पठ् - अकारः।
भिद्, छिद् - इकारः।
बुध्, युध् - उकारः।
वृत्, वृध् - ऋकारः।
उपधाप्रदेशाः - "अत उपधायाः" इत्येवमादयः।

~~७६ तस्मादित्युत्तरस्य ॥६६॥~~
७६ तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य ॥६६॥

तस्मिन्निति सप्तम्यर्थनिर्देशे पूर्वस्यैव कार्यं भवति, नोत्तरस्य।
यथा - 'इकोयणचि' -

दध्युदकम् (दधि+उदकम्) पूर्वस्य इकारे स्व यण् आदेशः भवति।
मध्विदम् (मधु+इदम्)
पचत्योदनम् (पचति+ओदनम्)

७७ तस्मादित्युत्तरस्य ॥६७॥
तस्मादिति पञ्चम्यर्थनिर्देशे उत्तरस्यैव कार्यं भवति न पूर्वस्य।
यथा - उत्तम्भनम् (उत्+स्थम्भनम्) परस्थाने स्व आदेशः
(उदः स्थास्तम्भोः पूर्वस्य) अभवत्।

imp ७८ स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा ॥६८॥
शास्त्रे स्वमेव रूपं शब्दस्य ग्राह्यं बोध्यं प्रत्याय्यं भवति न बाह्योऽर्थः, शब्दसंज्ञां वर्जयित्वा।
यथा - "अग्नेर्ढक्" - आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्।
अग्निशब्दोऽग्निशब्दस्यैव ग्राहको भवति, न ज्वलनः, पावको, धूमकेतुरिति, नातः प्रत्ययो भवति।

⟹ ७९ अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः ॥६९॥
अण् गृह्यमाण उदिच्च सवर्णानां ग्राहको भवति स्वस्य च रूपस्य प्रत्ययं वर्जयित्वा।
यथा - "आद्गुणः", "अस्य च्वौ", "यस्येति च"
— स्वरानुनासिक्यकालभिन्नस्य ग्रहणं भवति।
उदित्खल्वपि - "चुटू", "लशक्वतद्धिते" - चवर्गटवर्गयोः कवर्गस्य च ग्रहणं भवति।

८० तपरस्तत्कालस्य ॥७०॥
तपरो वर्णस्तत्कालस्यात्मना तुल्यकालस्य गुणान्तरयुक्तस्य सवर्णस्य ग्राहको भवति स्वस्य च रूपस्य।
यथा- "अतो भिस ऐस" -अत्र तपरकारणेन अकारेण ह्रस्वअकार एव बोध्य।) इत्येवमादिषु "अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः" इति सूत्र न प्रवर्तत एव।

८१ आदिरन्त्येन सहेता ॥७१॥
आदिरन्त्येनेत्संज्ञकेन सह गृह्यमाणस्तन्मध्यपतितानां वर्णानां ग्राहको भवति स्वस्य च रूपस्य।
यथा- अण्, अक्, अच्, हल्, सुप्, तिङ्।

८२ येन विधिस्तदन्तस्य ॥७२॥
येन विशेषणेन विधिर्विधीयते स तदन्तस्यात्मान्तस्य समुदायस्य ग्राहको भवति स्वस्य च रूपस्य।
"एरच्" — इवर्णान्तादच्प्रत्ययो भवति - चयः, जयः, अयः।

3/(६) ८३ वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद् वृद्धम् ॥७३॥ वृद्ध
अचां मध्ये यस्य वृद्धिसंज्ञक आदिभूतस्तच्छब्दरूपं वृद्धसंज्ञं भवति।
यथा- शालीयः मालीयः। औपगवीयः। कापटवीयः।

८४ त्यदादीनि च ॥७४॥ वृद्ध
त्यदादीनि शब्दरूपाणि वृद्धसंज्ञानि भवन्ति।
यथा- त्यदीयम्। तदीयम्। एतदीयम्। इदमीयम्। अदसीयम्। त्वदीयम्। त्वादायनिः। मदीयम्। मादायनिः। भवदीयम्। किमीयम्।

८५ एङ् प्राचां देशे ॥७५॥
एङ् यस्याचा आदिस्तत्प्राचां देशाभिधाने वृद्धसंज्ञं भवति।
यथा – एणीपचनीयः। भोजकटीयः। गोनर्दीयः।

कृदन्ताः => तृतीयाध्यायस्य प्रथमः पादः

८६ धातोः ॥३।१।९१॥
धातोरित्ययमधिकारो वेदितव्यः आ तृतीयाध्यायपरिसमाप्तेः। यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामो धातोरित्येवं तद्वेदितव्यम्।
यथा – 'तव्यत्तव्यानीयरः' – इति – कर्तव्यम्। करणीयम्।

८७ तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् ॥९२॥
तत्रैतस्मिन् धात्वधिकारे तृतीये यत्सप्तमीनिर्दिष्टं तदुपपदसंज्ञं भवति।
यथा – "कर्मण्यण्" कुम्भकारः।

८८ कृदतिङ् ॥९३॥
अस्मिन् धात्वधिकारे तिङ्वर्जितः प्रत्ययः कृत्संज्ञको भवति।
यथा – कर्तव्यम्, करणीयम्।
कृत्प्रदेशाः – "कृत्तद्धितसमासाश्च" इत्यादयः।

८९ वाऽसरूपोऽस्त्रियाम् ॥९४॥
अस्मिन् धात्वधिकारेऽसमानरूपः प्रत्ययोऽपवादो वा बाधको भवति स्त्र्यधिकारविहितप्रत्ययं वर्जयित्वा।

९० तव्यत्तव्यानीयरः ॥९६॥
धातोस्तव्यत्, तव्य, अनीयर इत्येते प्रत्यया भवन्ति।

यथा - कर्तव्यम्। कर्तव्यम्। करणीयम्।

2 वा० - वसेस्तव्यत् कर्तरि णिच्च।

यथा - वास्तव्यः।

3 वा० - केलिमर उपसंख्यानम्।

यथा - पचेलिमा माषाः। भिदेलिमानि काष्ठानि।

91 अचो यत् ॥97॥

अजन्ताद्धातोर्यत्प्रत्ययो भवति।

यथा - गेयम्। पेयम्। चेयम्। जेयम्।

1. वार्तिक - तकि - शसि - चति - जनीनामुपसंख्यानम्।

यथा - तकि - तक्यम्। शसि - शस्यम्। चति - चत्यम्। यति - यत्यम्। जनि - जन्यम्।

2 वा० - हनो वा वध च। यथा - वध्यम्/घात्यम्

92 पोरदुपधात् ॥98॥

पवर्गान्ताद्धातोरकारोपधाद्यत्प्रत्ययो भवति।

यथा - शप् - शप्यम्। लभ - लभ्यम्।

93 शकिसहोश्च ॥99॥

'शक्लृ शक्तौ', 'षह मर्षणे' अनयोर्धात्वोर्यत्प्रत्ययो भवति।

यथा - शक्यम्। सह्यम्।

94 गदमदचरयमश्चानुपसर्गे ॥100॥

'गद व्यक्तायां वाचि', 'चर गतिभक्षणयोः', 'यम उपरमे' इत्येतेभ्यश्चानुपसर्गेभ्यो यत्प्रत्ययो भवति।

Teacher's Signature

Date :
Page No. : २७

यथा - गद्यम् । मद्यम् । चर्यम् । यम्यम् ।

१४ अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु ॥१०१॥
अवद्य, पण्य, वर्या इत्येते शब्दा निपात्यन्ते गर्ह्यपणितव्या निरोध इत्येतेष्वर्थेषु यथासंख्यम् ।
यथा - अवद्यं पापम् । पण्यः कम्बलः । पण्या गौः । शतेन वर्या, सहस्रेण वर्या ।

१. कर्तव्यम्

	कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यत् प्रत्यये	कृ तव्यत्
	अनुबन्ध लोपे	कृ तव्य
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुकं संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	
उरण् रपरः	इति रपरत्वे	कर् तव्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम् सु आदि विभक्ति कार्यं कृते नपुंसक लिंगे प्रथमा विभक्तौ एकवचने	कर्तव्यम् इति

२. करणीयम्

	कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	अनीयर् प्रत्यये	कृ अनीयर्
~~तव्यत्तव्यानीयरः~~	अनु० लोपे	कृ अनीय
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुकं संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे । रपरत्वे	कर् अनीय

Teacher's Signature

	संयुक्ते	करनीय
अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि	नकारस्य णकारे	करणीय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्तिकार्यं कृते नपुसँक	
	लिंगे प्रथमा विभक्तौ एकवचने	करणीयमिति रूपम्

३. वास्तव्यः

	वस् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यत् आदि प्रत्यये प्राप्ते परे	
वसेस्तव्यत् कर्तरिणिच्च	इति वार्तिकेण तव्यत् प्रत्यये	वस् तव्यत्
	अनुबन्धलोपे	वस्तव्य
अतो अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	वास्तव्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम् स्वादि विभक्ति कार्यं कृते प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने	वास्तव्यः इति

४. पचेलिमा

	पच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	इति सूत्रेण तव्यत् प्रत्यय प्राप्ते परम्	
केलिमर उपसंख्यानम्	इति वार्तिकेण केलिमर् प्रत्यये	पच् केलिमर्
	अनुबन्धलोपे	पच् एलिम
	संयुक्ते	पचेलिम
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम् सु आदि विभक्तिकार्ये सति स्त्रीलिंगे	
		पचेलिमा

५. भिदेलिमानि

भिद् धातोः

Teacher's Signature

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यत्प्रत्यय प्राप्ते, परं प्रबाध्य	
केलिमर उपसंख्यानम्	इति वार्तिकेण केलिमर प्रत्यये	भिद् केलिमर
	अनुबन्ध लोपे	भिद् एलिम
	संयुक्ते	भिदेलिम
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम् सु आदि विभक्ति कार्ये सति प्रथमा	
	विभक्तौ बहुवचने नपुंसकलिङ्गे	भिदेलिमानि इति सिध्यति।

६. गेयम्

	गा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यत् प्रत्यय प्राप्ते, प्रबाध्य	
अचो यत्	यत् प्रत्यये	गा यत्
	अनुबन्धलोपे	गा य
ईद्यति	आकारस्य ईकारादेशे	गी य
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुकं संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	गेय
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम् सु आदि विभक्ति कार्ये सति	
	प्रथमा विभक्तौ एकवचने	गेयम् इति सिध्यति

७. चेयम्

	चि धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अचो यत्	यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	चि य
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	चेय
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम् सु आदि विभक्ति कार्ये कृते प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने	चेयम् इति सिध्यति

Teacher's Signature

Date :
Page No. : 30

८. तक्यम्

	तक् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यतादि प्रत्यय प्राप्ते। परम्	
तकिशसिचतिजनीनामुपसंख्यानम्	इतिवार्तिकेण यत् प्रत्यये	तक् यत्
	अनुलोपे	तक् य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	सु आदि विभक्ति कार्ये सति	
	प्रथमाविभक्तौ एकवचने नपुंसकलिङ्गे	तक्यम् इतिसि

९. जन्यम्

	जन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यत् प्रत्यय प्राप्ते। परम्	जन्
तकि-शसि-चति-जनीनामुपसंख्यानम्	इति वार्तिकेण यत् प्रत्यये अनुलोपे	जन् य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्ति कार्ये सति प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने नपुंसकलिङ्गे	जन्यम् इतिसि

१०. वध्यम् / घात्यम्

	हन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यदादि प्रत्यय प्राप्ते। परम्	हन्
हनो वा वध च	विकल्पेन वध् आदेशे यत् प्रत्यये	वध् यत्
	अनुलोपे	वध् य
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
	प्रथमा विभक्तौ एकवचने	वध्यम् इतिसि

Teacher's Signature

विकल्पेन अभावपक्षे

~~ऋहलोर्ण्यत्~~	~~विकल्पेन अभावपक्षे~~ ण्यत् प्रत्यये अनु० लोपे	हन् य
हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु	हकारस्य घकारे	घन् य
हनस्तोऽचिण्णलोः	नकारस्य तकारे	घत्य
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	घात्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम् सुआदि प्रथमा विभक्तौ एकवचने	घात्यम् इतिरूपम्

११. शप्यम्

	शप् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यत् प्रत्यय प्राप्ते, परं प्रबाध्य	
पोरदुपधात्	यत् प्रत्यये, अनुब्लोपे	शप् य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने	शप्यम् इतिरूपम्

१२. लभ्यम्

	लभ् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
पोरदुपधात्	यत् प्रत्यये, अनुब्लोपे	लभ् य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्तिकार्ये प्रथमाविभक्तौ एकवचने	लभ्यम् इतिरूपम्

१३ ~~शकिसहोश्च~~ शक्यम्

	शक् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यत् प्रत्यय प्राप्ते, परम्	
शकिसहोश्च	यत् प्रत्यये, अनुब्लोपे	शक् य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	

	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा विभक्तौ एकवचने	श्रावण्यम् इति सिद्धम्

१४ गद्यम्

	गद् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
गदमदचरयमश्चानुपसर्गे	यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गद्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्तिकार्ये प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने	गद्यम् इति सिद्ध्यति

१५ अवद्यम्

	वद् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु	यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वद्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
~~कृत्तद्धितसमासाश्च~~	नञ् तत्पुरुषसमासे	अवद्य
कृत्तद्धित समासाश्च	पुनः प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्तिकार्ये प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने	अवद्यम् इति सिद्ध्यति

१६ पण्या

	पण् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु	यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पण्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्तिकार्ये सति प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने स्त्रीलिङ्गे	पण्या इति सिद्ध्यति

Teacher's Signature

Date : 22/8/2008
Page No. : 33

९५ शतेन वर्या

	वृधातोः	
धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु	यत्प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वृ य
~~शेष~~ आर्धधातुकंशेषः	आर्धधातुकं ~~शेषः~~ संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	
उरण् रपरः	रपरत्वे	वर्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
	स्वादिप्रत्यये स्त्रीलिंगे प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने	वर्या इतिसिद्ध्यति

९६ वह्यं करणम् ॥१०२॥
वहेर्धातोः करणे यत्प्रत्ययो निपात्यते।
यथा–वह्यं शकटम्।

९७ अर्यः स्वामिवैश्ययोः ॥१०३॥
ऋगतौ अस्माण्ण्यति प्राप्ते स्वामिवैश्ययोरभिधेययोर्यत्प्रत्ययो निपात्यते। यथा – अर्यः स्वामी। अर्यो वैश्यः।

९८ उपसर्या काल्या प्रजने ॥१०४॥
उपसर्येति निपात्यते काल्या चेत्प्रजने भवति। यथा–उपसर्या गौः।
उपसर्या वडवा। (उप+सृ)

९९ अजर्यं संगतम् ॥१०५॥
(अजर्यमिति निपात्यते संगतं चेद्भवति) जीर्यतेर्नञ्पूर्वात्संगते सङ्गमे कर्तरि यत्प्रत्ययो निपात्यते। यथा– अजर्यमार्यसंगतम्। (तत्पुरुषसमासः)

१०० वदः सुपि क्यप् च ॥१०६॥
वदेर्धातोः सुबन्त उपपदे अनुपसर्गे क्यप् प्रत्ययो भवति, चकाराद्यत्,
यथा –ब्रह्मोद्यम्/ब्रह्मवद्यम्। सत्योद्यम्/सत्यवद्यम्।

९७ - ९८

Teacher's Signature

१, वा०→ शंसिदुहिगुहिभ्यो वेति वक्तव्यम्। यथा- शस्यम्। शंस्यम्। दुह्यम्। दोह्यम्। गुह्यम्। गोह्यम्।

२, वा०→ आङ्पूर्वादञ्जेः संज्ञायामुपसंख्यानम्। यथा- आज्यं घृतम्। (आ अञ्ज्)

१०१ भुवो भावे ॥१०७॥

भवतेर्धातोः सुबन्त उपपदेऽनुपसर्गे भावे क्यप् प्रत्ययो भवति। यथा- ब्रह्मभूयं गतः/ब्रह्मत्वं गतः। देवभूयं गतः/देवत्वं गतः।

१०२ हनस्त च ॥१०८॥

हन्तेर्धातोः सुबन्त उपपदेऽनुपसर्गे भावे क्यप् प्रत्ययो भवति, तकारश्चान्तादेशः। यथा- ब्रह्महत्या। अश्वहत्या।

१०३ एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् ॥१०९॥

एति, स्तु, शास्, वृ, दृ, जुष् इत्येतेभ्यः क्यप् प्रत्ययो भवति। यथा- इत्यः। स्तुत्यः। शिष्यः। वृत्यः। आदृत्यः। जुष्यः।

१०४ ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः ॥११०॥

ऋकारोपधाच्च धातोः क्यप् प्रत्ययो भवति, क्लृपिचृती वर्जयित्वा। यथा- वृतु- वृत्यम्। वृधु- वृध्यम्।

१०५ ई च खनः

खनेर्धातोः क्यप् प्रत्ययो भवतीकारश्चान्तादेशः। यथा- खेयम्।

१०६ भृञोऽसंज्ञायाम् ॥११२॥

भृञो धातोरसंज्ञायां विषये क्यप् प्रत्ययो भवति। यथा- भृत्याः कर्मकराः। वा०- संपूर्वाद्विभाषा। यथा- संभृत्याः, संभार्याः।

१०७ मृजेर्विभाषा ॥११३॥

मृजेर्धातोर्विभाषा क्यप् प्रत्ययो भवति। यथा- परिमृज्यः/परिमार्ग्यः।

१०८ वह्यम्

	वह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रम् अधिकृत्य	
वह्य करणम्	इति सूत्रेण यत् प्रत्यये	वह्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् . . .	इत्यादि सूत्रेण सु आदेशे	वह्यम्

अतोऽम्	सुस्थाने अम् आदेशे	वह्म अम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	वह्मम् इतिसिद्धम्

१९. अर्यः

	ऋधातो	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्ययप्राप्ते, परं तत् प्रबाध्य	
अर्यः स्वामिवैश्ययोः	यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ऋ य
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुक संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे।	
उरण् रपरः	रपरत्वे	अर् य
•	संयुते	अर्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् _ . .	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यय, अनुबन्धलोपे	अर्यस्
	सकारस्य रुत्व विसर्गौ	अर्यः इतिरूपं

२० ब्रह्मोद्यम् / ब्रह्मवद्यम्

	ब्रह्म उपपद पूर्वक वद् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	ब्रह्मवद्
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्ययप्राप्ते, परं तत् प्रबाध्य	
वदः सुपि क्यप् च	क्यप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ब्रह्म वद् य
वचिस्वपियजादीनां किति	सम्प्रसारणे	ब्रह्म उ अद् य
सम्प्रसारणाच्च	पूर्वरूपे	ब्रह्म उद्य
आद्‌गुणः	गुण ओकार एकादेशे	ब्रह्मोद्य
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने नपुंसकलिंगे	ब्रह्मोद्यम् इतिरूपम्

[१७-१८]

Teacher's Signature

ब्रह्मवद्यम्		
~~[illegible]~~	क्यप् अभावपक्षे यत् प्रत्यये	ब्रह्मवद् यत्
	अनु॰ लोपे	ब्रह्मवद्य
	संयुते	ब्रह्मवद्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् - - -	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये	ब्रह्मवद्य सु
अतोऽम्	सु स्थाने अम् आदेशे	ब्रह्मवद्य अम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	ब्रह्मवद्यम् इति सिद्धम्

श्रु. उपसर्या

	'उप' उपसर्गपूर्वकात् सृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते। तत् प्रबाध्य	
उपसर्या काल्या प्रजने	यत् प्रत्यये, अनु॰लोपे	उपसृय
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुक संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे। रपरत्वे	उपसर् अर् य
	संयुते	~~उपसर्या~~ उपसर्य
	स्त्रीलिङ्ग ~~[illegible]~~ विवक्षायाम् टाप् प्रत्यये अनुलोपे	उपसर्य आ
	सवर्ण दीर्घे	उपसर्या
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् - - -	सु प्रत्यये	उपसर्या सु
	अनु॰लोपे	उपसर्या स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सकारस्य लोपे	उपसर्या इति सिद्धम्

Teacher's Signature

22. अजर्यम्

	नञ् पूर्वक जॄ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते। परंतत् प्रबाध्य	
अजर्यं संगतम्	यत् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	नजॄय
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुक संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	नजरय
	नकारस्य लोपे	अजअरय
	सन्धिकृते	अजर्य
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये	अजर्यसु
	अम् आदेशे	अजर्यअम्
	पूर्वरूपे	अजर्यम् इति सि

23. ~~ब्रह्मभूयम्~~ ब्रह्मभूयम्

	ब्रह्म उपपद पूर्वक भू धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तव्यत्तव्यानीयरः	तव्यदादि प्रत्यय प्राप्ते। परंतत् प्रबाध्य	
भुवो भावे	क्यप् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	ब्रह्मभूय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस....	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये	ब्रह्मभूयसु
अतोऽम्	सु स्थाने अम् आदेशे	ब्रह्मभूय अम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	ब्रह्मभूयम् इति सिद्ध्यति।

Teacher's Signature

Date :

Page No. : ३८

२४. ब्रह्महत्या

	ब्रह्म उपपदे हन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रम् अधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते तत् बाध्य	ब्रह्महन्
हनस्त च	क्यप् प्रत्यये, तकारादेशे च	ब्रह्महत्य
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम् टाप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ब्रह्महत्य आ
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	ब्रह्महत्या
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ब्रह्महत्यास्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सकारस्य लोपे	ब्रह्महत्या इति सिद्धम्

२५. इत्यः

	इण् धातोः	
धातोः	इति सूत्रम् अधिकृत्य	
एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप्	क्यप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	इ य
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे, अनुबन्धलोपे	इत्य
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	इत्यस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	इत्यः इति सिद्धम्

२६. शिष्यः

	शास् धातोः	
धातोः	इति सूत्रम् अधिकृत्य	
एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप्	क्यप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	शास्य
शास इदङ्हलोः	आकारस्य इकारे	शिस्य
आदेशप्रत्यययोः	सस्य षकारे	शिष्य

Teacher's Signature

Date:
Page No.: २६

कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुलोपे	शिष्यस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	शिष्यः इति सि

२७ आदृत्यः

	आङुपपदक दृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	आदृ
एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप्	क्यप् प्रत्यये, अनुलोपे	आदृय
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे, अनुलोपे	आदृत्य
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औजस् . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनु० लोपे	आदृत्यस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	आदृत्यः इति सि

२८ शस्यम् / शंस्यम्

	शंसि धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
शंसिदुहिगुहिभ्यो वेति वक्तव्यम्	विकल्पेन क्यप् प्रत्यये	शंस् क्यप्
	अनुलोपे	शंस्य
अनिदितां हलोपधाया क्ङिति	उपधा नकारस्य लोपे	शस्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ..	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये	
	अम् आदेशे, पूर्वरूपे	शस्यम् इति रूप
	क्यप् अभाव पक्षे ण्यत् प्रत्यये	शंस्य
	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने	शंस्यम् इति सि

२९ दुह्यम्/दोह्यम्

	दुह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते परं तत् प्रबाध्य	
ईसिदुहिगुहिभ्यो वेति वक्तव्यम्	विकल्पे न क्यप् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	दुह्य
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस् --	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये	दुह्यसु
अतोऽम्	सुस्थाने अम् आदेशे	दुह्यअम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	दुह्यम् इतिसिद्धम्
	क्यप् अभाव पक्षे ण्यत् प्रत्यये	दुह् ण्यत्
	अनु० लोपे	दुह्य
	उपधा गुणे	दोह्य
	स्वादि विभक्ति कार्ये	दोह्यम् इतिसिद्धम्

३० आज्यम्

	आङ् उपपदक अञ्ज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते, परं तत् प्रबाध्य	
आङ् पूर्वादञ्जेः संज्ञायामुपसंख्यानम्	क्यप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आअञ्ज्य
अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति	उपधानकारस्य लोपे	आअज्य
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	आज्य
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सुऔजस् - - .	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये	आज्यसु
अतोऽम्	सुस्थाने अम् आदेशे	आज्यअम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	आज्यम् इतिसिद्धम्

३१ वृत्यम्

	वृत् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते, परंतत् प्रबाध्य	
ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः	क्यप् प्रत्यये, अनुब्लोपे	वृत्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् . . .	इत्यादि सूत्रेण सुप्रत्यये।	वृत्यसु
अतोऽम्	सुस्थाने अम् आदेशे	वृत्यअम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	वृत्यम् इति रूपम्

३२ खेयम्

	खन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते, परंतत् प्रबाध्य	खन्
ई च खनः	क्यप् प्रत्यय ईकारान्तादेशश्च	खीक्यप्
	अनुब्लोपे	खीय
~~आर्धधातुकं शेषः~~	~~आर्धधातुक संज्ञायाम्~~	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे एकादेशे	खेय
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् . . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	खेयसु
अतोऽम्	अम् आदेशे	खेयअम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	खेयम् इति रूपम्

३३ भृत्याः

	भृ धातोः

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय-प्राप्ते। परं तत् प्रबाध्य	
भुवोऽसंज्ञायाम्	क्यप् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	भू य
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे। अनुबन्धलोपे	भृत्य
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित-समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस्	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ बहुवचने	
	जस् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	भृत्य अस्
प्रथमयोः पूर्वसवर्णः	पूर्वसवर्ण दीर्घ एकादेशे	भृत्यास्
	अस्य रुत्व विसर्गे	भृत्याः इति रूपं

34 परिमृज्यः / परिमार्ग्यः

	परि उपपद मृज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते परं तत् प्रबाध्य	
मृजेर्विभाषा	विकल्पेन क्यप् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	परिमृज्य
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस्	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	परिमृज्यस्
	अस्य रुत्व विसर्गे	परिमृज्यः इति सिद्धं
	क्यप् अभावपक्षे ण्यत् प्रत्यये	परिमृज्यत्
	अनुबन्धलोपे	परिमृज्य
चजोः कु घिण्ण्यतोः	कुत्वे	परिमृग्य
मृजेर्वृद्धिः	वृद्धौ। रपरत्वे	परिमार्ग्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	

Date: २३/६/२००३
Page No.: ४२

	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा विभक्तौ एकवचने	परिभार्ण्य इति सिध्यति

१०८. विभाषा कृवृषोः ॥१२०॥
कृञो वृषेश्च विभाषा क्यप् प्रत्ययो भवति। यथा - कृत्यम् /कार्यम्। वृष्यम्/वर्ष्यम्।

१०९. युग्यं च पत्रे ॥१२१॥
युग्यमिति निपात्यते, पत्रं चेद्भवति। यथा - युग्यो गौः। युग्योऽश्वः। युग्यो हस्ती।

११०. अमावस्यदन्यतरस्याम् ॥१२२॥
अमा शब्दः सहार्थे वर्तते, तस्मिन्नुपपदे वसेर्धातोः कालेऽधिकरणे ण्यत्प्रत्ययो भवति, तत्रान्यतरस्यां वृद्ध्यभावो निपात्यते। यथा - अमावस्या/अमावास्या।

१११ ऋहलोर्ण्यत् ॥१२३॥ Imp
पञ्चम्यर्थे षष्ठी, ऋवर्णान्ता द्धातोर्हलन्ताच्च ण्यत्प्रत्ययो भवति। यथा - कार्यम्। हार्यम्। धार्यम्। वाक्यम्। पाक्यम्।

११२ ओरावश्यके ॥१२४॥
उवर्णान्ताद्धातोर्ण्यत् प्रत्ययो भवत्यावश्यके द्योत्ये। यथा - लाव्यम्, पाव्यम्।

११३ आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च ॥
आङ्पूर्वात्सुनोतेः, यु, वपि, रपि, लपि, त्रपि, चम्, इत्येतेभ्यश्च ण्यत् प्रत्ययो भवति। यथा - आसाव्यम्। याव्यम्। वाप्यम्। राप्यम्। लाप्यम्। त्राप्यम्। आचाम्यम्।

११४ ण्वुल्तृचौ ॥१२३३॥ Imp
सर्वधातुभ्यो ण्वुल्तृचौ प्रत्ययौ भवतः। यथा - कारकः। कर्ता। हारकः। हर्ता।

Teacher's Signature

११५ नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः ॥१३४॥ पा॰ [illegible]
त्रिभ्यो गणेभ्यस्त्रयः प्रत्यया यथासंख्यं भवन्ति। नन्द्यादिभ्यो
ल्युः, ग्रहादिभ्यो णिनि, पचादिभ्योऽच्। यथा- पच। वच।
८ वा॰ => नन्दिवाशिमदिदूषिसाधिवर्द्धिशोभिरोचिभ्यो ण्यन्तेभ्यः संज्ञा-
याम्। यथा- नन्दनः। वाशनः। मदनः। दूषणः। साधनः। वर्द्धनः।
९ वा॰ => सहितपिदमेः संज्ञायाम्। यथा- सहनः। विभीषणः।
१० वा॰ => रक्षश्रुवसवपशां नौ। यथा- निरक्षी। निश्रावी। निवासी। निवापी। निशावी।
११ वा॰ => याचिव्याहृसंव्याहृव्रजवदवसां प्रतिषिद्धानाम्। यथा- अयाची।
अव्याहारी। असंव्याहारी। अव्राजी। अवादी। अवासी।
१२ वा॰ => अचामचित्तकर्तृकाणाम्। यथा- अकारी। अहारी। अविनायी।
अविशायी।
१३ वा॰ => विशायी विषयी देशे। यथा- विशायी, विषयी देशः।
१४ वा॰ => अभिभावी भूते। यथा- अभिभावी। अपराधी। उपरोधी। परिभावी।
परिभवी।

११६ इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः ॥१३५॥
इगुपधेभ्यो जानातेः प्रीणातेः किरतेश्च कप्रत्ययो भवति।
यथा- विक्षिपः। विलिखः। बुधः। कृशः। ज्ञः। प्रियः। किरः।

११७ आतश्चोपसर्गे ॥१३६॥
आकारान्तेभ्यो धातुभ्य उपसर्गे उपपदे कप्रत्ययो भवति। यथा-
प्रस्थः। सुग्लः। सुम्लः।

११८ पाघ्राध्माधेट्दृशः शः ॥१३७॥
पादिभ्यो धातुभ्य उपसर्गे उपपदे शप्रत्ययो भवति। यथा-
उत्पिबः। विपिबः। उज्जिघ्रः। विजिघ्रः। उद्धमः। विधमः। उद्धयः। विधयः।
उत्पश्यः। विपश्यः।
१५ वा॰ => जिघ्रतेः संज्ञायां प्रतिषेधो वक्तव्यः। यथा- व्याघ्रः।

११९ ददाति~~द~~धात्योर्विभाषा ॥१३९॥
दाञो धाञश्च विभाषा श प्रत्ययो भवति। यथा- ददः/ दायः।
दधः/धायः।

१२० ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः ॥१४०॥
ज्वल दीप्तौ इत्येवमादिभ्यो धातुभ्यः कस गतौ इत्येवमन्तेभ्यो
विभाषा ण प्रत्ययो भवति। यथा- ज्वालः/ ज्वलः। चालः/चलः।

१२१ दुन्योरनुपसर्गे ॥१४२॥
दुनोतेर्नयते~~श्च~~ानुपसर्गे ण प्रत्ययो भवति। यथा- दावः। नायः।

१२२ विभाषा ग्रहः ॥१४३॥
विभाषा ग्रहेर्धातोर्ण प्रत्ययो भवति। यथा- ग्रहः/ ग्राहः।
~~भवते~~ १३-वा० → भवतेश्चेति वक्तव्यम्। यथा- भावः/ भवः।

१२३ गेहे कः ॥१४४॥
ग्रहेर्धातोः क प्रत्ययो भवति गेहे कर्तरि। यथा- गृहं वेश्म। गृहा
दाराः, गृहाणि वेश्मानि।

१२४ शिल्पिनि ष्वुन् ॥१४५॥
धातोः ष्वुन् प्रत्ययो भवति शिल्पिनि कर्तरि।
१४- वा० नृतिखनिरञ्जिभ्यः परिगणनं कर्त्तव्यम्। यथा- नर्तकः।
खनकः। रजकः। नर्त्तकी। खनकी। रजकी।

१२५ गस्थकन् ॥१४६॥
गायतेस्थकन् प्रत्ययो भवति शिल्पिनि कर्तरि। यथा- गायकः। गायिका।

१२६ ण्युट् च ॥१४७॥
गायतेर्ण्युट् प्रत्ययो भवति शिल्पिनि कर्तरि। यथा- गायनः। गायनी।

१२७ हश्च व्रीहिकालयोः ॥१४८॥
जहातेर्जिहीतेश्च धातोर्ण्युट् प्रत्ययो भवति व्रीहौ काले च कर्तरि।

यथा- ~~[illegible]~~ हायना । हायनः ।

१२८ प्रुसृल्वः समभिहारे वुन् ॥१४६॥

प्रु, सृ, लू इत्येतेभ्यो धातुभ्यः समभिहारे वुन् प्रत्ययो भवति। यथा- प्रवकः। सरकः। लवकः।

१२६ आशिषि च ॥१५०॥

आशिषि गम्यमानायां धातुमात्राद् वुन् प्रत्ययो भवति। यथा- जीवतात्, जीवकः। नन्दतात्, नन्दकः।

कृत्यम्

३५

	कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधि कृत्य	
~~कृ~~ विभाषा कृवृषोः	विकल्पेन क्यप् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	कृय
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुकं संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुण प्राप्ते	
क्ङिति च	गुण निषेधे	कृय
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे। अनुबन्धलोपे	कृत्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	स्वादि सूत्रेण सु प्रत्यये	
अतोऽम्	सुस्थाने अम् इत्यादेशे	
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	कृत्यम् इतिसिद्धम्
	क्यप् अभाव पक्षे	~~[illegible]~~ कार्यम्
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	कृ य
अचो ञ्णिति	वृद्धौ	
उरण् रपरः	रपरत्वे	कआर् य
	संयुक्ते	कार्य
	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
	सुआदि विभक्ति कार्ये	

Date :
Page No. : ४७

	प्रथमा विभक्तौ एकवचने	कार्यम् इतिरूपम्

३६ वृष्यम् / वर्ष्यम्

	वृष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः	नित्ये क्यप् प्राप्ते परंतत्प्रबाध्य	
विभाषा कृवृषोः	विकल्पेन क्यप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वृष्य
	गुण प्राप्ते	
क्क्ङिति च	इत्यनेन निषेधो	वृष्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस - - -	स्वादिसूत्रेणप्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये	वृष्यसु
अतोऽम्	सुस्थाने अम् आदेशो	वृष्यअम्
अमिपूर्वः	पूर्वरूपे	वृष्यम् इति सिद्धं
	क्यप् अभाव पक्षे	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वृष्य
पुगन्तलघूपधस्य च	गुणे, रपरत्वे	वअर्ष्य
	संयोगे	वर्ष्य
	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा विभक्तौ एकवचने	वर्ष्यम् इति सिद्धम्

३७ युग्यो ~~ऽ~~

	युज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
युग्यं च पत्रे	क्यप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे कुत्वं च	~~युज्य~~ युग्य
	गुण प्राप्ते	
क्क्ङिति च	इत्यनेन गुण निषेधो	~~युग्य~~ युग्य.

Teacher's Signature

Date :

Page No. : ४८

चजोः कु घिण्ण्यतोः	~~कुत्वे~~	~~युग्य~~
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस् ...	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	युग्य स्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	युग्यः इति सिद्धम्

३८. अमावस्या / अमावास्या

	अमा शब्दोपपद वस् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अमावस्यदन्यतरस्याम्	विकल्पेन ण्यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अमावस्य
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	अमावास्य
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम् स्त्रीलिङ्ग विवक्षायाम् टाप्, अनुबन्धलोपे	अमावास्या
सुऔजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये	अमावास्यासु
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य		
-पृक्तं हल्	सस्य लोपे	अमावास्या इति सिद्धम्
	~~ण्यत् अभाव~~ पक्षे वृद्ध्यभावे	अमावस्या इति सिद्धम्

३९ ~~ऋहलोर्ण्यत्~~ हार्यम्

	हृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	हृ य
अचो ञ्णिति	वृद्धौ, रपरत्वे	ह् आर् य
	संयुक्ते	हार्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये।	हार्य सु
अतोऽम्	सुस्थाने अम् आदेशे	हार्य अम्
अमि पूर्वः	पूर्व रूपे	हार्यम् इति सिद्धम्

Teacher's Signature

५० पाक्यम्

	पच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यये, अनु० लोपे	पच् य
चजोः कु घिण्ण्यतोः	कुत्वे	पक् य
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	पाक्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस - - -	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये	पाक्यसु
अतोऽम्	अम् आदेशे	पाक्यअम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	पाक्यम् इति सिद्धम्

५१ लाव्यम्

	लू धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अचो यत्	यत् प्रत्यय प्राप्ते परंतु बाध्य	
ओरावश्यके	ण्यत् प्रत्यये, अनु० लोपे	लू य
अचो ञ्णिति	वृद्धौ	लौ य
वान्तो यि प्रत्यये	औकारस्य आव् आदेशे	ल् आव् य
	संयुते	लाव्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये	
अतोऽम्	अम् आदेशे	लाव्यअम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	लाव्यम् इति सिद्धम्

५२ आसाव्यम्

	आङ् पूर्वक सुञ् धातोः
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य

आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च	ण्यत् प्रत्यये। अनुब्लोपे	आसुय
अचो ञ्णिति	वृद्धौ	आसौय
वान्तो यि प्रत्यये	आवादेशे	आस् आव् य
	संयुक्ते	आसाव्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् - - - -	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये	आसाव्यसु
अतोऽम्	अम् आदेशे	आसाव्य अम्
अमि पूर्वः	पूर्व रूपे	आसाव्यम् इति सि[illegible]

43 याव्यम्

	यु धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलो ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते, परंतत्प्रबाध्य	
आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च	ण्यत् प्रत्यये। अनुब्लोपे	युय
अचो ञ्णिति	वृद्धौ	यौय
वान्तो यि प्रत्यये	आव् आदेशे	य् आव् य
	संयुक्ते	याव्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् - -	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये	याव्यसु
अतोऽम्	अम् आदेशे	याव्य अम्
अमि पूर्वः	पूर्व रूपे	याव्यम् इति सि[illegible]

44 आचाम्यम्

	आङ् पूर्वक चम् धातोः
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य

आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च	ण्यत् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आचम् य
अत उपधायाः	उपधायां वृद्धौ	आचाम्य
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस- . . .	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये	आचाम्य सु
अतोऽम्	सु स्थाने अम् आदेशे	आचाम्य अम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	आचाम्यम् इति सिद्धम्

कारकः / कर्ता

	कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ण्वुल्तृचौ	ण्वुल् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	कृ वु
युवोरनाकौ	वु स्थाने अक इत्यादेशे	कृ अक
अचो ञ्णिति	वृद्धौ, रपरत्वे	क् आर् अक
	संयुक्ते	कारक
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस- . .	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये	कारकस्
	सस्य रुत्व विसर्गे (अनुबन्धलोपे)	कारकः इति सिद्धम्
	तथा च	
ण्वुल्तृचौ	तृच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	कृ तृ
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुक संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	कर्तृ
	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये	कर्तृ सु
ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च	अनङ् आदेशे, अनुबन्धलोपे	कर्त् अन स्
अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृ त्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तॄणाम्	उपधा दीर्घे	कर्त् आन स्

[illegible] स्थाने [illegible] [७ - १६]

हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	कर्तान्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	कर्ता इति रूपम्

४६ नन्दनः

	नन्द् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते, परं प्रबाध्य	
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः	ल्यु प्रत्यये, अनु० लोपे	नन्द् यु
युवोरनाकौ	युस्थाने अन इत्यादेशे	नन्द् अन
	संयुते	नन्दन
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस----	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये, अनु० लोपे	नन्दनस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	नन्दनः इति सिद्धं

४७ दूषणः

	दूष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्यय प्राप्ते, परं प्रबाध्य	
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः	ल्यु प्रत्यये, अनुलोपे	दूष् यु
युवोरनाकौ	'अन' इत्यादेशे	दूष् अन
~~आदेश प्रत्यययोः~~ अट्कुप्वाङ्नुम् व्यवायेऽपि	नस्य णकारे	दूष् अण
	संयुते	दूषण
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा	दूषणः इति सिद्धम्
	विभक्तौ एकवचने	

४५. सहनः

	सह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्ययप्राप्ते, परंतत् प्रबाध्य	
सहितपिदमेः संज्ञायाम्	ल्यु प्रत्यये, अनु० लोपे	सह् यु
युवोरनाकौ	यु स्थाने अन इत्यादेशे	सह् अन
	संयुक्ते	सहन
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनु० लोपे	सहनस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	सहनः इति सिद्धम्

४६. जनार्दनः

	जनोपपदक अर्द् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋहलोर्ण्यत्	ण्यत् प्रत्ययप्राप्ते, परंतत् प्रबाध्य	
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः	ल्यु प्रत्यये, अनु० लोपे	जन अर्द् यु
युवोरनाकौ	'अन' इत्यादेशे	जन अर्द् अन
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	जनार्द् अन
	संयुक्ते	जनार्दन
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनु० लोपे	जनार्दनस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	जनार्दनः इति सिद्धम्

५७. ग्राही

	ग्रह् धातोः

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः	णिनि प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ग्रह् इन्
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	ग्राह् इन्
	संयुक्ते	ग्राहिन्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ग्राहिन् स्
सर्वनामस्थाने चाऽसम्बुद्धौ	दीर्घे	ग्राहीन् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य-		
पृक्तं हल्	सस्य लोपे	ग्राहीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	~~न~~ नकारस्य लोपे	ग्राही इति सिद्धम्

59. स्थायी

	स्था धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः	णिनि प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	स्था इन्
आतो युक् चिण्कृतोः	युगागमे, अनुबन्धलोपे	स्था य् इन्
	संयुक्ते	स्थायिन्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	स्थायिन् स्
सर्वनामस्थाने चाऽसम्बुद्धौ	दीर्घे	स्थायीन् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य-		
पृक्तं हल्	सस्य लोपे	स्थायीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	स्थायी इति सिद्धम्

13/[illegible]/2008
Teacher's Signature

Date :

Page No. : ५५

५४ निरक्षी

	निपूर्वक रक्ष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
रक्षश्रुवसवपशां नौ	णिनि प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	नि रक्ष् इन्
	संयुक्ते	निरक्षिन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	निरक्षिन् स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	दीर्घे	निरक्षीन् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	निरक्षीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	निरक्षी इति सिद्धम्

५५ अयाची

	नञ् पूर्वक याच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नाचिट्याहुसंख्या हृच्छ्रजवदवसी प्रतिषिद्धानाम्	णिनि प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	नयाच् इन्
	~~[illegible]~~ संयुक्ते	नयाचिन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	नयाचिन्
नलोपो नञः	समासे नकारस्य लोपे	अयाचिन्
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनु० लोपे	अयाचिन् स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	दीर्घे	अयाचीन् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	अयाचीन्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	अयाची इति सिद्धम्

Teacher's Signature

Date :

५४ अकारी

	पूर्वक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अकर्त्राचार्यान्तकर्तृकाणाम्	णिनि प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अ कृ इन्
अचो ञ्णिति	वृद्धौ, रपरत्वे	अकार् इन्
	संयुक्ते	अकारिन्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् - - -	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अकारिन् स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	दीर्घे	अकारीन् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य		
पृक्तं हल्	सस्य लोपे	अकारीन्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	अकारी सिद्धम्

५५ पचः

	पच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः	अच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पच् अ
	संयुक्ते	पच
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् . . .	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पच स्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	पचः इति सिद्धम्

५६ विक्षिपः

	वि उपपदक क्षिप् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	

Teacher's Signature

इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः	क प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	विक्षिप् अ
पुगन्तलघूपधस्य च	उपधागुणप्राप्तौ	
क्क्ङिति च	इत्यनेन निषेधे। संयुक्ते	विक्षिप
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस्....	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। अनु० लोपे	विक्षिपस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	विक्षिपः इतिसिद्धम्

५७. बुधः

	बुध् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः	क प्रत्यये। अनु० लोपे	बुध् अ
पुगन्तलघूपधस्य च	उपधायां गुण प्राप्ते	
क्क्ङिति च	इत्यनेन निषेधे	बुध् अ
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	बुध
सुऔजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये। अनु० लोपे	बुधस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	बुधः इतिसिद्धं

५८. ज्ञः

	ज्ञा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः	क प्रत्यये। अनु० लोपे	ज्ञा अ
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुक संज्ञायाम्	
आतो लोप इटि च	आकारस्य लोपे	ज्ञ् अ
	संयुक्ते	ज्ञ
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	

१७-१६

Teacher's Signature

सुऔजस् . . .	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ज्ञस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	ज्ञः इति सिद्धम्

५९. प्रियः

	प्री धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः	क प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्री अ
अचि श्नु धातु भ्रुवां य्वोरियङुवङौ	इयङ् आदेशे, अनुबन्धलोपे	प्रिय् अ
	संयुक्ते	प्रिय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस् . . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्रियस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	प्रियः इति सिद्धम्

६०. प्रस्थः

	प्र उपसर्गोपपदकस्था धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आतश्चोपसर्गे	क प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्रस्था अ
आतो लोप इटि च	आकारस्य लोपे	प्रस्थ् अ
	संयुक्ते	प्रस्थ
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस् . . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्रस्थस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	प्रस्थः इति सिद्धम्

६१. सुग्लः

	सु उपसर्गोपपदक ग्लै धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	सुग्लै

Date :

आदेच उपदेशेऽशिति	आत्वे	सु म्ला
आतश्चोपसर्गे	क प्रत्यये, अनु० लोपे	सुम्ला अ
आतो लोप इति च	आकारस्य लोपे	सुम्ल् अ
	संयुतो	सुम्ल
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनु० लोपे	सुम्लास्
	अस्य रुत्व विसर्गे	सुम्लः इति सिद्धम्

६२ उज्जिघ्रः

~~उत अस्त्रीलिङ्गा धातोः~~
उत उपसर्गोपपदक घ्रा धातोः
इति सूत्रमधिकृत्य

धातोः		
पाघ्राध्माधेट्दृशः शः	श प्रत्यये, अनु० लोपे	उत् घ्रा अ
पा-घ्रा-ध्मा-स्था-म्ना-दाण्-दृशि-अर्ति-सर्ति-शद-सदां पिब-जिघ्र-धम-तिष्ठ-मन-यच्छ-पश्य-ऋच्छ-धौ-शीय-सीदाः	घ्रा स्थाने जिघ्र आदेशे	उत्जिघ्र अ
स्तोः श्चुना श्चुः	तकारस्य चकारे	उच्जिघ्र
झलां जश् झशि	जश्त्वे	उज्जिघ्र
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने	उज्जिघ्रः इति सिद्धम्

६३ उद्धमः

	उत उपसर्गोपपद ध्मा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
पाघ्राध्माधेट्दृशः शः	श प्रत्यये, अनु० लोपे	उत्ध्मा अ
पाघ्राध्मास्थाम्नादाण...	इत्यादि सूत्रेण धम इत्यादेशे	उत्धम अ

Teacher's Signature

Date :

Page No. : ६०

झलां जश् झशि	जश्त्वे	उद्धम् अ
	संयुते	उद्धम
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् - - -	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये ।अनु० लोपे	उद्धमस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	उद्धमः इति सिद्धम्।

६४ विधयः

	विउपसर्गोपपद ~~धेट्~~ धातोः	
धातोः ~~धातोः~~	इति सूत्रमधिकृत्य	
~~आतश्चोपसर्गे~~	~~क प्रत्यये प्राप्ते परम् तत्प्रबाध्य~~	
पाघ्राध्माधेट्दृशः शः	शप्रत्यये ।अनु० लोपे	- विधे अ
~~आदेच उपदेशेऽशिति~~ एचोऽयवायावः	अय इत्यादेशे	विध् अय् अ
	संयुते	विधय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् . . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचनेसु	
	प्रत्यये ।अनु० लोपे	विधयस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	विधयः इति सिद्धम्

६५ व्याघ्रः

	वि आङ् उपसर्गोपपदक घ्रा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
पाघ्राध्माधेट्दृशः शः	शप्रत्यये प्राप्ते, परम्	
जिघ्रतेः संज्ञायां प्रतिषेधो वक्तव्यः	इति वार्तिकेण निषेधे	
आतश्चोपसर्गे	क प्रत्यये । अनु० लोपे	वि आ घ्रा अ
आतो लोप इटि च	आकारस्य लोपे	वि आ घ्र् अ
इको यणचि	इकः स्थाने यण् आदेशे	व्य् आ घ्र् अ

Teacher's Signature

	संयुतो	व्याघ्र
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये । अनु० लोपे	व्याघ्रस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	व्याघ्रः इति सिद्धम् ।

६६ ददः/दायः

दा धातोः

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
~~[illegible]~~ ददातिदधात्योर्विभाषा	विकल्पेन शप्रत्यये । अनुबन्धलोपे	दा अ
~~जुहोत्यादिभ्यः श्लुः~~ तिङ्शित्सार्वधातुकम्	श्लौ सार्वधातुकं संज्ञायाम्	[illegible]
श्लौ कर्तरि शप्	~~[illegible]~~ शप् आगमे ~~[illegible]~~ शपो परम्	दा [illegible] अ
जुहोत्यादिभ्यः श्लुः	इत्यनेन ~~[illegible]~~ श्लौ	दा ~~[illegible]~~ श्लु अ
	सर्वापहारी लोपे	दा अ
श्लौ	द्वित्वे	दा दा अ
ह्रस्वः	ह्रस्वे	द दा अ
सार्वधातुकमपित् आतो लोप इटि च	आकारस्य लोपे	दद अ
	संयुतो प्रातिपदिकं संज्ञायाम् सु प्रत्यये । अनुबन्धलोपे	ददस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	ददः इति सिद्धम्
	शकारस्य अभाव पक्षे	
~~[illegible]~~	~~[illegible] प्रत्यये । अनुबन्धलोपे~~	[illegible]
श्याद्व्यधास्रुसंस्रवतीणवसावहृ		
लिह श्लिषश्वसश्च	ण प्रत्यये । अनु० लोपे	दा अ
आतो युक् चिण्कृतोः	युगागमे । अनु० लोपे	दा य् अ
	संयुतो	दाय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये । अनु० लोपे	दायस्

१७-१६

Teacher's Signature

Date :
Page No. : ६१

	संयुक्ते	व्याघ्र
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। अनु० लोपे	व्याघ्रस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	व्याघ्रः इति सिद्धम्

६६ ददः/दायः

दा धातोः

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ददातिदधात्योर्विभाषा	विकल्पेन शप्रत्यये। अनुलोपे	दा अ
जुहोत्यादिभ्यः श्लुः / तिङ्शित्सार्वधातुकम्	श्लौ सार्वधातुकं संज्ञायाम्	
श्लौ कर्तरि शप्	शप् आगमे ... परम्	दा अ
जुहोत्यादिभ्यः श्लुः	इत्यनेन श्लौ	दा श्लु अ
	सर्वापहारी लोपे	दा अ
श्लौ	द्वित्वे	दा दा अ
ह्रस्वः	ह्रस्वे	ददा अ
सार्वधातुकमपित्- आतो लोप इटि च	आकारस्य लोपे / संयुक्ते प्रातिपदिक संज्ञायाम् / सु प्रत्यये। अनुलोपे	ददस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	ददः इति सिद्धम्
	आकारस्य अभाव पक्षे	
~~...~~	~~... प्रत्यये। अनुलोपे~~	
श्याद्व्यधास्रुसंस्र्वतीणवसावहृ / लिह श्लिष श्वसश्च	ण प्रत्यये। अनु० लोपे	दा अ
आतो युक् चिण्- कृतोः	युगागमे। अनु० लोपे	दाय् अ
	संयुक्ते	दाय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। अनु० लोपे	दायस्

२७-१६

Teacher's Signature

	अस्य रुत्व विसर्गौ	वायुः इति सिद्धम्

६७ ज्वालः / ज्वलः

	ज्वल धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः	अच् प्रत्यय प्राप्ते परम् तत्प्रबाध्य	
ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः	विकल्पेन ण प्रत्यये । अनु० लोपे	ज्वल अ
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	ज्वाल अ
	संयुक्ते	ज्वाल
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये । अनु० लोपे	ज्वालस्
	अस्य रुत्व विसर्गौ	ज्वालः इति सिद्धम्
	ण प्रत्यय अभाव पक्षे अच्	ज्वल अच्
	अनु० लोपे	ज्वल अ = ज्वल
	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा विभक्तौ एकवचने	ज्वलः इति सिद्धम्

६८ अवतानः

	अव उपपदक तन धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वा० तनोतेर्ण उपसंख्यानम्	इत्यनेन वार्तिकेण ण प्रत्यये अनु० लोपे	अवतन् अ
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	अवतान् अ
	संयुक्ते	अवतान
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये । अनु० लोपे	अवतानस्
	अस्य रुत्व विसर्गौ	अवतानः इति सिद्धम्

६९. दावः

	दु धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
दुन्योरनुपसर्गे	ण प्रत्यये, अनु. लोपे	दु अ
अचो ञ्णिति	वृद्धौ	दौ अ
एचोऽयवायावः	आवादेशे	द् आव् अ
	संयुक्ते	दाव
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनु. लोपे	दावस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	दावः इति सिद्धम्

७० ग्रहः/ग्राहः

	ग्रह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः	अच् प्रत्यय प्राप्ते, परं प्रबाध्य	
विभाषा ग्रहः	विकल्पेन ण प्रत्यये, अनु. लोपे	ग्रह् अ
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	ग्राह
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये, अनु. लोपे	ग्राहस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	ग्राहः इति सिद्धम्
	ण प्रत्यय अभाव पक्षे अच्	ग्रह् अ
	संयुक्ते	ग्रह
	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वादि विभक्ति कार्ये प्रथमा विभक्तौ एकवचने	ग्रहः इति सिद्धम्

Date :

७१ गृहम्

	ग्रह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
गेहे कः	क प्रत्यये । अनुबन्धलोपे	ग्रह् अ
ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टि...	इत्यादि सूत्रेण संप्रसारणे	ग् ऋ अह् अ
संप्रसारणाच्च	पूर्वरूपे । संयुक्ते	गृह
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	गृह सु
अतोऽम्	सुस्थाने अम् आदेशे	गृह अम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	गृहम् इति सिद्धम्

७२ नर्तकः

	नृत् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
शिल्पिनि ष्वुन्	ष्वुन् प्रत्यये । अनुबन्धलोपे	नृत् वु
युवोरनाकौ	वुस्थाने अक इत्यादेशे	नृत् अक
पुगन्तलघूपधस्य च	उपधा गुणे । रपरत्वे	नर्तक
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	
	अनुबन्धलोपे	नर्तकस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	नर्तकः इति सिद्धम्

७३ रजकी

	रञ्ज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
शिल्पिनि ष्वुन्	ष्वुन् प्रत्यये । अनुबन्धलोपे	रञ्ज् वु
रजेश्च	नस्य लोपे	रज् वु

युवोरनाकौ	यु स्थाने अक इत्यादेशे	रज् अक
	रस्य लोपे	रजक
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम् ङीप्प्रत्यये	रजकी
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्	स्वादिविभक्तिकार्ये प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने	रजकी इति सिद्धम्।

७४ गायिका

	गै धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
गस्थकन्	थकन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गै अक
एचोऽयवायावः	आय् आदेशे	गाय् अक
	संयुक्ते	गायक
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम् टाप्, अनुबन्धलोपे	गायका
प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः	अकारस्य इकारे	गायिका इति सिद्धम्

७५ ~~ण्वुल्~~ ल्युट् — गायनी

	गै धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ण्युट् च	ण्युट् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गै यु
		गा यु
युवोरनाकौ	यु स्थाने अन् आदेशे	गै अन्
एचोऽयवायावः	आय् आदेशे, ~~युगागमे, अनुबन्धलोपे~~	गायन
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् -- इत्यादि सूत्रे प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु		
	प्रत्यये अनुबन्धलोपे	गायन् स्
	ससजुषो रुः, विसर्गे	गायनः इति सिद्धम्
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	गायनी इति रूपम्

[९७-९८]

युवोरनाकौ	युस्थाने अकादेशे	रज् अक
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम् ङीप्प्रत्यये	रजक
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	रजकी
	स्वादिविभक्तिकार्ये प्रथमा	
	विभक्तौ एकवचने	रजकी इतिसिद्धम्।

७४ गायिका

	गै धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
गस्थकन्	थकन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गै अक
एचोऽयवायावः	आय् आदेशे	गाय् अक
	संयुक्ते	गायक
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम् टाप् अनुबन्धलोपे	गायका
प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः	अकारस्य इकारे	गायिका इतिसिद्धम्

७५ ल्युट् च — गायनी

	गै धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ल्युट् च	ल्युट् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गै यु
युवोरनाकौ	युस्थाने अन् आदेशे	गाय् यु / गै अन्
एचोऽयवायावः	आय् आदेशे	गायन
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ... इत्यादिसूत्रे प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु		
	प्रत्यये अनुबन्धलोपे	गायन स्
	सस्य रुत्व विसर्गे	गायनः इतिसिद्धम्
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	गायनी इतिरूपम्

[१७-१६]

Teacher's Signature

७८. हायनः - हायनी

	(ओ) हा (क्) धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
हश्च व्रीहिकालयोः	ण्युट् प्रत्यये, अनुलोपे	हा यु
युवोरनाकौ	यु स्थाने अन इत्यादेशे	हा अन
आतो युक् चिण् कृतोः	युगागमे, अनुबन्धलोपे	हा य् अन
	संयुक्ते	हायन
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ---	इत्यादिसूत्रेण सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	हायन् स
	ससजुषोरुः इति विसर्गे	हायनः इति सिद्धम्
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	हायनी इति रूपम्

७९. ~~पुसृल्वः समभिहारे वुन्~~

७९. प्रवकः

	प्रु धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
पुसृल्वः समभिहारे वुन्	वुन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्रु वु
युवोरनाकौ	वु स्थाने अक इत्यादेशे	प्रु अक
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	प्रो अक
एचोऽयवायावः	'अव' इत्यादेशे	प्र् अव् अक
	संयुक्ते	प्रवक
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्रवक स
	सस्य रुत्वविसर्गौ	प्रवकः इति सिद्धम्

८०. जीवकः

	जीव धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आशिषि च	वुन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	जीव वु
युवोरनाकौ	वु स्थाने अक इत्यादेशे	जीव् अक
	संयुक्ते	जीवक
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	जीवकस्
	सस्य रुत्वे विसर्गे	जीवकः इति सिद्धम्

अथ तृतीयाध्यायस्य द्वितीय पादः॥

१३० कर्मण्यण् ॥१॥

त्रिविधं कर्म – निर्वर्त्यं विकार्यं प्राप्यं चेति। सर्वत्र कर्मण्युपपदे धातोरण्प्रत्ययो भवति। यथा – कुम्भकारः, नगरकारः। काण्डलावः, शरलावः।

Imp वेदाध्यायः, चर्चापारः।

१५ वा० → शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च वक्तव्यम्। यथा – मांसशीलः। मांसशीला। मांसकामः। मांसकामा। मांसभक्षः। मांसभक्षा। कल्याणाचारः। कल्याणाचारा। Imp

१६ वा० → ईक्षिक्षमिभ्यां चेति वक्तव्यम्। यथा – सुखप्रतीक्षः। सुखप्रतीक्षा। बहुक्षमः। बहुक्षमा।

१३१ ह्वावामश्च ॥२॥

'ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे च', 'वेञ् तन्तुसन्ताने', माङ् माने इत्येतेभ्यश्च कर्मण्युपपदेऽण् प्रत्ययो भवति। यथा – स्वर्गह्वायः। तन्तुवायः। धान्यमायः॥

१३२ आतोऽनुपसर्गे कः ॥३॥ Vimp

→ समि ख्यः ॥७॥
सम्पूर्वात् 'ख्या' इत्येतस्माद्धातोः कर्मण्युपपदे क प्रत्ययो भवति। यथा - गौः सङ्ख्यष्टे गोसङ्ख्यः।

आकारान्तेभ्योऽनुपसर्गेभ्यः कर्मण्युपपदे क प्रत्ययो भवति। यथा - गोदः। कम्बलदः। पार्ष्णित्रम्। अङ्गुलित्रम्।

१३३ सुपि स्थः ॥४॥
सुबन्त उपपदे तिष्ठतेः क प्रत्ययो भवति। यथा - समस्थः। विषमस्थः। द्विपः पादपः। कच्छपः। आखूत्थः। शलभोत्थः।

१३४ तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः ॥५॥
तुन्दशोकयोः कर्मणोरुपपदयोः परिमृजापनुदोर्धात्वोः क प्रत्ययो भवति। यथा - तुन्दपरिमृज आस्ते। शोकापनुदः पुत्रो जातः।

X १७ वा॰ → आलस्यसुखाहरणयोरिति वक्तव्यम्। यथा - अलसस्तुन्दपरिमृजः। सुखस्याहर्ता शोकापनुदः।

X १८. क प्रकरणे मूलविभुजादिभ्य उपसंख्यानम्।

१३५. प्रे दाज्ञः ॥६॥
ददातेर्जानातेश्च धातोः प्रेणोपसृष्टात् कर्मण्युपपदे क प्रत्ययो भवति। यथा - ~~गोसंख्यः (गौसंख्याते)~~ सर्वप्रदः। पथिप्रज्ञः।

१३६ गापोष्टक् ॥८॥
गायतेः पिबतेश्च धातोः कर्मण्युपपदेऽनुपसर्गे टक् प्रत्ययो भवति। यथा - शक्रगः। सामगः। शक्रगी। सामगी।

वा॰ १९ सुराशीध्वोः पिबतेरिति वक्तव्यम्। यथा - सुरापः। सुरापी। शीधुपः। शीधुपी।

१३७ हरतेरनुद्यमनेऽच् ॥९॥
हरतेर्धातोरनुद्यमने वर्तमानात् कर्मण्युपपदेऽच् प्रत्ययो भवति। यथा - अंशहरः। रिक्थहरः। ~~भारहारः~~।

२०. अत्र प्रकरणे शक्तिलाङ्गलाङ्कुशयष्टितोमरघटघटीधनुष्षु ग्रहेरुपसंख्यानम्। यथा - शक्तिग्रहः। लाङ्गलग्रहः। अङ्कुशग्रहः। यष्टिग्रहः।

तोमरग्रहः। घटग्रहः। घटीग्रहः। धनुर्ग्रहः।
२१. सूत्रे च धार्यर्थे। यथा - सूत्रग्रहः।
१३८. वयसि च ॥२०॥
वयसि गम्यमाने हरतेः कर्मण्युपपदेऽच् प्रत्ययो भवति। यथा -
अस्थिहरः श्वा। कवचहरः क्षत्रियकुमारः।
१३९. आङि ताच्छील्ये ॥२१॥
आङ्पूर्वाद्धरतेः कर्मण्युपपदेऽच् प्रत्ययो भवति ताच्छील्ये गम्यमाने।
यथा - पुष्पाहरः। फलाहरः।
१४० अर्हः ॥२२॥
'अर्ह पूजायाम्' अस्माद्धातोः कर्मण्युपपदेऽच् प्रत्ययो भवति। यथा -
पूजार्हा। गन्धार्हा। मालार्हा ॥ imp.
१४१ स्तम्बकर्णयो रमिजपोः ॥२३॥
स्तम्ब, कर्ण इत्येतयोः सुबन्तयोरुपपदयोर्यथासंख्यं रमिजपोर्धात्वोर
च् प्रत्ययो भवति।
२२ वा० => हस्तिसूचकयोरिति वक्तव्यम्। यथा - स्तम्बेरमो हस्ती।
कर्णेजपः सूचकः।
१४२ शमि धातोः संज्ञायाम् ॥२४॥ imp
शम्युपपदे धातुमात्रात्संज्ञायां विषयेऽच् प्रत्ययो भवति। यथा -
शंकरः। शंभवः। शंवदः।
१४३ अधिकरणे शेतेः ॥२५॥
शेतेर्धातोरधिकरणे सुबन्त उपपदेऽच् प्रत्ययो भवति। यथा - खशयः।
गर्तशयः।
२३ वा० => पार्श्वादिषूपसंख्यानम्। यथा - पार्श्वशयः। उदरशयः। पृष्ठशयः।
२४ वा० => दिग्धसहपूर्वाच्च। यथा - दिग्धसहशयः।
२५ वा० => उत्तानादिषु कर्तृषु। यथा - उत्तानशयः।

२६ गिरौ डश्छन्दसि। यथा – गिरिशः।

१४४ चरेष्टः ॥१६॥

चरेर्धातोरधिकरणे सुबन्त उपपदे ट प्रत्ययो भवति। यथा – कुरुचरः। मद्रचरः। कुरुचरी। मद्रचरी।

१४५ भिक्षासेनादायेषु च ॥१७॥

भिक्षा, सेन, आदाय इत्येतेषूपपदेषु चरेर्धातोष्ट प्रत्ययो भवति। यथा – भिक्षाचरः। सेनाचरः। आदायचरः।

१४६ पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः ॥१८॥

पुरस्, अग्रतस्, अग्र इत्येतेषूपपदेषु सर्तेर्धातोष्ट प्रत्ययो भवति। यथा – पुरःसरः। अग्रतःसरः। अग्रेसरः।

१४७ पूर्वे कर्तरि ॥१९॥

पूर्वशब्दे कर्तृवाचिन्युपपदे सर्तेर्धातोष्ट प्रत्ययो भवति। यथा – पूर्वसरः।

१४८ कृञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु ॥२०॥

कर्मण्युपपदे करोतेर्धातोष्ट प्रत्ययो भवति हेतौ ताच्छील्ये आनुलोम्ये च गम्यमाने। यथा – शोककरी कन्या। यशस्करी विद्या। कुलकरं धनम्।

१४९ दिवाविभानिशाप्रभाभास्करान्तानन्तादिबहुनान्दीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुष्षु ॥२१॥

दिवादिषूपपदेषु करोतेर्धातोष्ट प्रत्ययो भवति। यथा – दिवाकरः।

२७ वा० – किंयत्तद्बहुषु कृञोऽज्विधानम्। यथा – किंकरा। यत्करा। तत्करा। बहुकरा।

१५० कर्मणि भृतौ ॥२२॥

कर्मवाचिनि कर्मशब्द उपपदे करोतेष्ट प्रत्ययो भवति भृतौ गम्यमानायाम्। यथा – कर्मकरः।

१५१ न शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदेषु ॥२३॥

शब्दादिषूपपदे करोतेष्टप्रत्ययो न भवति। यथा— कलहकारः। गाथाकारः। वैरकारः। चाटुकारः। सूत्रकारः। मन्त्रकारः। पदकारः।

१५२ स्तम्बशकृतोरिन् ॥२४॥
स्तम्ब, शकृत इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोरिन् प्रत्ययो भवति।
वा०→ व्रीहिवत्सयोरिति वक्तव्यम्। यथा— स्तम्बकरिर्व्रीहिः। शकृत्करिर्वत्सः।

१५३ हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ ॥२५॥
दृति, नाथ इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोः हरतेर्धातोः पशौ कर्तरि इन् प्रत्ययो भवति। यथा— दृतिहरिः। नाथहरिः।

X १५६ फलेग्रहिरात्मम्भरिश्च ॥२६॥
फलेग्राहिः, आत्मम्भरिः इत्येतौ शब्दौ निपात्येते। यथा— कुक्षिम्भरिः, उदरम्भरिः।

१५७ एजेः खश् ॥२८॥ V. imp.
"एजृ कम्पने" इत्यस्माण्ण्यन्तात्कर्मण्युपपदे खश् प्रत्ययो भवति। यथा— अङ्गमेजयः। जनमेजयः।
वा०⇒ खश्प्रत्यये वातशुनीतिलशर्द्धेष्वजधेट्तुदजहातीनामुपसंख्यानम्। यथा— वातमजा मृगाः। शुनिन्धयः। तिलन्तुदः। शर्द्धञ्जहाः।

१५८ नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः ॥२९॥
नासिकास्तनयोः कर्मणोरुपपदयोर्ध्माधेटोर्धात्वोः खश्प्रत्ययो भवति।
वा०⇒ स्तने धेटः। यथा— स्तनन्धयः।
वा०⇒ नासिकायां तु ध्मश्च धेटश्च। यथा— नासिकन्धमः। नासिकन्धयः।

१५९ नाडीमुष्ट्योश्च ॥३०॥
नाडी, मुष्टि इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोर्ध्माधेटोः खश् प्रत्ययो भवति। यथा— नाडिन्धमः। मुष्टिन्धमः। नाडिन्धयः। मुष्टिन्धयः।

१७-१६

८० उदि कूले रुजिवहोः ॥३१॥
रुजो भङ्गे 'वह प्रापणे' इत्येताभ्यामुत्पूर्वाभ्यां कूले कर्मण्युपपदे खश् प्रत्ययो भवति। कूलमुद्रुजो रथः। कूलमुद्वहः॥

८२ कुम्भकारः

	कुम्भउपपदक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कर्मण्यण्	अण् प्रत्यये, अनु० लोपे	कुम्भ(अम्) कृ अ
अचो ञ्णिति	वृद्धौ, रपरत्वे	कुम्भ(अम्) कार् अ
तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् उपपदसंज्ञायां / उपपदमतिङ् / ~~कृत्तद्धित समासाश्च~~	संयुक्ते / नित्य समासे ~~...~~ / ~~प्रातिपदिक संज्ञायाम्~~	कुम्भ(अम्)कार
सुपो धातुप्रातिपदिकयोः / सु औ जस् ... / कृत्तद्धितसमासाश्च	सुब्लोपे प्रातिपदिक संज्ञायाम् / इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये,	कुम्भकार
	अनुबन्धलोपे	कुम्भकारस्
	सस्य रुत्वविसर्गे	कुम्भकारः

८३ काण्डलावः

	काण्डउपपदक लू धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कर्मण्यण्	अण् प्रत्यये, अनु० लोपे	काण्ड लू अ
अचो ञ्णिति	वृद्धौ	काण्ड लौ अ
एचोऽयवायावः	आव् आदेशे	काण्ड ल् आव् अ
	संयुक्ते	काण्डलाव
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस्	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये, अनु० लोपे	काण्डलावस्
	सस्य रुत्वविसर्गे	काण्डलावः इति सिद्धम्

८४ वेदाध्यायः

वेद उपपदक अधि+इ(इङ्) धातोः

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कर्मण्यण्	अण् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वेदअधिइ अ
अचो ञ्णिति	वृद्धौ	वेदअधि ऐ अ
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	वेदाधि ऐ अ
इको यणचि	इक स्थाने यण्	वेदाध्य् ऐ अ
एचोऽयवायावः	आयादेशे	वेदाध्य् आय् अ
	संयुक्ते	वेदाध्याय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वेदाध्यायस्
	ससस्य रुत्व विसर्गे	वेदाध्यायः इति सिद्धम्

८५. मांसशीलः

मांस उपपद (शील्) शील् धातोः

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः		
पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च वक्तव्यम्	इति वार्तिकेन ण प्रत्यये अनुबन्धलोपे	मांसशील अ
	संयुक्ते	मांसशील
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	मांसशीलस्
	ससस्य रुत्व विसर्गे	मांसशीलः इति सिद्धम्

८६. स्वर्गह्वायः

	स्वर्ग उपपदक ह्वे धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ह्वावामश्च	अण् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	स्वर्गह्वे अ

आदेच उपदेशेऽशिति	आत्वे	स्वर्गह्वा अ
आतो युक् चिण्कृतोः	युगागमे अनुबन्धलोपे	स्वर्गह्वाय् अ
	संयुक्ते	स्वर्गह्वाय
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
सु औ जस्	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	स्वर्गह्वायस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	स्वर्गह्वायः इति सिद्धम्

७७. धान्यमायः

	धान्य उपपदक माङ् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ह्वावामश्च	अण् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	धान्यमा अ
आतो युक् चिण्कृतोः	युगागमे, अनु० लोपे	धान्यमाय् अ
	संयुक्ते	धान्यमाय
~~कृ~~ कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये, अनु० लोपे	धान्यमायस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	धान्यमायः इति सिद्धम्

७८. गोदः

	गो उपपदक दा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आतोऽनुपसर्गे कः	क प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गो अम् दा अ
आतो लोप इटि च	आकारस्य लोपे	गो अम् द् अ
उपपदमतिङ्	समासे संयुक्ते	गो अम् द
~~कृत्तद्धितसमासाश्च~~ सुपो धातुप्रातिपदिकयोः	प्रातिपदिकसंज्ञायाम् सुब्लुक्	गोद
सु औ जस् ---	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गोदस्

	सस्य रुत्व विसर्गे	योदः इति सिद्धम्

२९. समस्थः

	सम उपपदकस्था धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुपि स्थः	क प्रत्यये, अनु. लोपे	समस्था अ
आतोलोप इटि च	आकारस्य लोपे	समस्थ् अ
	संयुक्ते	समस्थ
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनु. लोपे	समस्थस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	समस्थः इति सिद्धम्

३०. द्विपः

	द्वि उपपदक पा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुपि स्थः	क प्रत्यये, अनु. लोपे	द्विपा अ
आतोलोप इटि च	आकारस्य लोपे	द्विप् अ
	संयुक्ते	द्विप
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिके संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये अनु. लोपे	द्विपस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	द्विपः इति सिद्धम्

३१. पादपः

	पाद उपपदक पा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुपि स्थः	क प्रत्यये, अनु. लोपे	पाद् पा अ

[२७-९६]

Teacher's Signature

आतो लोप इटि च	आकारस्य लोपे	पादप् अ
	संयुक्ते	पादप
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ---	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये। अनु० लोपे	पादपस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	पादपः इति सिद्धम्

६२. तुन्दपरिमृज

	तुन्द उपपदक परिमृज धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः	क प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	तुन्दपरिमृज् अ
पुगन्तलघूपधस्य च	संयुक्ते गुण प्राप्ते	
क्क्ङिति च	इत्यनेन निषेधे	तुन्दपरिमृज
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औजस् ---	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	तुन्दपरिमृजस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	तुन्दपरिमृजः इति सिद्धम्

१६१ वहाभ्रे लिहः ॥३२॥
वह, अभ्र इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोः लिहेर्धातोः खश् प्रत्ययो भवति।
वहं लेढीति वहंलिहो गौः। अभ्रंलिहो वायुः।

१६२ परिमाणे पचः ॥३३॥
परिमाणं प्रस्थादि, तस्मिन् कर्मण्युपपदे पचेः खश् प्रत्ययो भवति।
प्रस्थं पचति प्रस्थंपचा स्थाली। द्रोणम्पचः। खारिम्पचः कटाहः।

१६३ मितनखे च ॥३४॥
मित, नख इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोः पचेः खश् प्रत्ययो भवति।
मितं पचति मितम्पचा। नखम्पचा यवागूः।

Teacher's Signature

१६४ विध्वरुषोस्तुदः ॥३५॥
विधु, अरुस् इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोः तुदेर्धातोः खश्प्रत्ययो भवति। विधुन्तुदो राहुः। अरुन्तुदः।

१६५ असूर्यललाटयोर्दृशितपोः ॥३६॥
असूर्य, ललाट इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोः दृशितपोर्धात्वोः खश्प्रत्ययो भवति। यथा- असूर्यम्पश्या, ललाटन्तप।

१६६ उग्रम्पश्येरम्मदपाणिन्धमाश्च ॥३७॥
उग्रम्पश्य, इरम्मद, पाणिन्धम इत्येते शब्दा निपात्यन्ते। यथा- उग्रं पश्यतीत्युग्रम्पश्यः। इरया माद्यतीतीरम्मदः। पाणयो ध्मायन्ते अस्मिन्निति पाणिन्धमाः।

१६७ प्रियवशे वदः खच् ॥३८॥ Imp.
प्रिय, वश इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोर्वदेर्धातोः खच् प्रत्ययो भवति। यथा=> प्रियं वदतीति प्रियंवदः। वशंवदः।

३२=वा० => खच् प्रकरणे गमेः सुप्युपसंख्यानम्। यथा- मितङ्गमो हस्ती, मितङ्गमा हस्तिनी।

३३=> वा० => विहायसो विह च। यथा- विहायसा गच्छति विहंगमः। Imp.

३४=> वा० => खच्च डिद्वा वक्तव्य। यथा- विहङ्गः। विहंगमः।

३५=> वा० => डे च विहायसो विहादेशो वक्तव्यः। यथा- विहगः।

१६८ द्विषत्परयोस्तापेः ॥३९॥
द्विषत्, परयोः कर्मणोरुपपदयोस्तापेर्धातोः खच् प्रत्ययो भवति। यथा- द्विषन्तं तापयति द्विषन्तपः। परन्तपः।

१६९ वाचि यमो व्रते ॥४०॥
वाक्शब्दे कर्मण्युपपदे यमेर्धातोः खच् प्रत्ययो भवति व्रते गम्यमाने। यथा- वाचंयम आस्ते।

१७० पूःसर्वयोर्दारिसहोः ॥४१

Teacher's Signature

Date :
Page No. : ७८

पुर, सर्व इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोर्यथासंख्यं दारिसह्योर्धात्वोः खच् प्रत्ययो भवति। पुरं दारयति पुरंदरः। सर्वंसहो राजा।
वा०-) भगे च दारेरिति वक्तव्यम्। यथा- भगन्दरः।

१७१ सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः॥४२॥
सर्व, कूल, अभ्र, करीष इत्येतेषु कर्मसूपपदेषु कषेर्धातोः खच् प्रत्ययो भवति। सर्वंकषः। कूलंकषा। अभ्रंकषः। करीषंकषा।

१७२ मेघर्तिभयेषु कृञः॥४३॥
मेघ, ऋति, भय इत्येतेषु कर्मसूपपदेषु कृञः खच् प्रत्ययो भवति।
यथा- मेघंकरः। ऋतिंकरः। भयंकरः।
वा०-) उपपदविधौ भयादिग्रहणं तदन्तविधिं प्रयोजयति।
यथा- अभयंकरः।

१७३ क्षेमप्रियमद्रेऽण् च॥४४॥
क्षेम, प्रिय, मद्र इत्येतेषु करोतेरण् प्रत्ययो भवति चकारात् खच्। यथा- क्षेमकारः। क्षेमंकरः। प्रियकारः। प्रियंकरः, मद्रकारः, मद्रंकरः।

१७४ आशिते भुवः करणभावयोः॥४५॥
आशित शब्दे सुबन्ते उपपदे भवतेर्धातोः करणे भावे चार्थे खच् प्रत्ययो भवति। यथा- आशितंभवं।

१७५ संज्ञायां भृतृवृजिधारिसहितपिदमः॥४६॥
भृ, तॄ, वृजि, धारि, सहि, तपि, दम इत्येतेभ्यो धातुभ्यः संज्ञायां विषये खच् प्रत्ययो भवति। यथा- विश्वंभरा वसुन्धरा।। रथंतरं। पतिंवरा।। शत्रुंजयः। युगंधरः। शत्रुंसहः। शत्रुंतपः। अरिंदमः।

१७६ गमश्च॥४७॥
गमेर्धातोः सुप्युपदे संज्ञायां विषये खच् प्रत्ययो भवति, सुतंगमः, सौतंगमिः।

Teacher's Signature

ड प्रकरणे सर्वत्र पञ्चमोरुपसङ्ख्यानम् । यथा- सर्वत्रगः

१७७ ~~अन्तात्य~~ अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः ॥४८॥

अन्त, अत्यन्त, अध्वन्, दूर, पार, सर्व, अनन्त इत्येतेषु कर्मसूपपदेषु गमेर्डप्रत्ययो भवति। यथा- अन्तगः, अत्यन्तगः, अध्वगः, दूरगः, पारगः, सर्वगः। अनन्तगः।

३८ => वा० => उरसो लोपश्च । यथा- उरगः।

३९ => वा० => सुदुरोरधिकरणे । यथा- सुगः। दुर्गः।

४० => वा० => निरो देशे। यथा- निर्गो देशः।

४१ => वा० => डप्रकरणेऽन्येष्वपि दृश्यत इति। यथा- स्त्र्यगारगः। ग्रामगः। गुरुतल्पगः।

१७८ आशिषि हनः ॥४९॥

आशिषि गम्यमानायां हन्तेर्धातोः कर्मण्युपपदे डप्रत्ययो भवति। यथा- शत्रुहः।

४२ => वा० => दारावाहनोऽणन्तस्य च टः संज्ञायाम् । यथा- दार्वाघाटः।

४३ => वा० => चारौ वा । यथा- चार्वाघाटः। चार्वाघातः।

४४ => वा० => कर्मणि च । यथा- वर्णसंघाटः, वर्णसंघातः।

१७९ अपे क्लेशतमसोः ॥५०॥

अपपूर्वाद्धन्तेः क्लेशतमसोः कर्मणोरुपपदयोर्डप्रत्ययो भवति। यथा- क्लेशापहः। तमोपहः।

१८० कुमारशीर्षयोर्णिनिः ॥५१॥

कुमार, शीर्ष इत्येतयोरुपपदयोः हन्तेर्णिनिः प्रत्ययो भवति। यथा- कुमारघाती, शीर्षघाती।

६३ सर्वप्रदः

सर्वउपपदक प्रोपसर्गक दा धातोः

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
दाधातुः	क प्रत्यये। अनुलोपे	सर्वप्रदाअ

(१७-१६)

Teacher's Signature

आतोलोप इति च	आकारस्य लोपे	सर्व प्र द अ
	संयुते	सर्व प्रद
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये। अनु० लोपे	सर्वप्रदस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	सर्वप्रदः इति सिद्धम्

८४. गोसंरक्षः

	गो उपपदक सम् उपसर्गक रक्ष धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आतोऽनुपसर्गे कः	क प्रत्यये। अनु० लोपे	गोसम् रक्ष अ
आतोलोप इति च	आकारस्य लोपे	गोसम् रक्ष अ
मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे, संयुते	गोसंरक्ष
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। अनु० लोपे	गोसंरक्षस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	गोसंरक्षः इति सिद्धम्

८५. शाक्रगः

	शाक्र उपपदक गा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
गापोष्टक्	टक् प्रत्यये। अनु० लोपे	शाक्रगा अ
आतोलोप इति च	आकारस्य लोपे	शाक्रग् अ
	संयुते	शाक्रग
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये। अनु० लोपे	शाक्रगस्

	सस्य रुत्वं विसर्गे	शाक्रगः इति रूपम्।
	स्त्रीलिङ्ग विवक्षायाम्	शाक्रग।
टिड्-ढाणञ्-द्वयसच्		
-दघ्नञ्-मात्रच्-तयप्-ठक्		
-ठञ्-कञ्-क्वरपः	इति ङीप् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	शाक्रग ई
ख्युनः इति च	अकारस्य लोपे	शाक्रगी इति सिद्धम्।

६६. सुरापः

	सुरा उपपदक पा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुराशीध्वोः पिबतेरिति वक्तव्यम्	इति वार्तिकेण। टक् प्रत्ययेऽनुबन्धलोपे	सुरा पा अ
आतो लोप इति च	आकारस्य लोपे	सुराप् अ
	संयुक्ते	सुराप
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस-…	स्वादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	सुरापस्
	ससजुषो रुः। रुत्वं विसर्गे	सुरापः इति सिद्धम्
	स्त्रीलिंग विवक्षायाम्	सुराप
टिड्-ढाणञ्-द्वयसच्-दघ्नञ्-		
मात्रच्-तयप्-ठक्-ठञ्-कञ्क्वरपः	इति ङीप् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	सुराप ई
ख्युनः इति च	आकारस्य लोपे। संयुक्ते	सुरापी इति रूपम्

६७. अंशहरः

	अंश उपपदक हृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
हरतेरनुद्यमनेऽच्	अच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	अंश हृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे। रपरत्वे	अंश ह् अर् अ

२७-१६

	संयुक्ते	अंशहर
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	अंशहरसु
	अनु० लोपे	अंशहरस्
	ससजुषोरुः रुत्व विसर्गे	अंशहरः इति सिद्धम्

९६ शक्तिग्रहः

	शक्ति उपपद क ग्रह धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अच् प्रकरणे शक्तिलाङ्गलाङ्कुशयष्टि तोमरघटघटीधनुःषु ग्रहेरुपसंख्यानम्	इत्यनेन वार्तिकेन अच् प्रत्यये अनु० लोपे	शक्तिग्रह अ
	संयुक्ते	शक्तिग्रह
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनु० लोपे	शक्तिग्रहस्
	ससजुषोरुः रुत्व विसर्गे	शक्तिग्रहः इति सिद्धम्

९७ सूत्रग्रहः

	सूत्र उपपद ग्रह धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सूत्रे च धार्यर्थे	इत्यनेन वार्तिकेण अच् प्रत्यये अनु० लोपे	सूत्रग्रह अ
	संयुक्ते	सूत्रग्रह
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	सूत्रग्रहसु
	अनु० लोपे	सूत्रग्रहस्
	ससजुषोरुः रुत्व विसर्गे	सूत्रग्रहः इति

Date :
Page No. : ८३

१०० अस्थिहरः

	अस्थि उपपदकहृधातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वयसि च	इत्यनेन सूत्रेण अच्प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अस्थिहृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	अस्थि हृ अर् अ
	संयुक्ते	अस्थिहर
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अस्थिहरस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	अस्थिहरः इतिसिद्धः

१०१ फलाहरः

	फल उपपदक आङ्उपसर्गक हृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आङि ताच्छील्ये	अच् प्रत्यये	फल आ हृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे रपरत्वे	फल आ हृ अर् अ
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	फला हृ अर् अ
	संयुक्ते	फलाहर
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमविभक्तौ एकवचने	
	सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	फलाहरस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	फलाहरः इतिसिद्धः

१०२ गन्धार्हो

	गन्ध उपपदक अर्ह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अर्हः	इत्यनेन सूत्रेण अच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गन्धअर्ह् अ

२७-१२

Teacher's Signature

अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	गन्धार्ह् अ
	संयुक्ते	गन्धार्ह
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये, अनुलोपे	गन्धार्ह आ
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम् संयुक्ते	गन्धार्हा
सु औ जस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचनेसु	
	प्रत्यये। अनु० लोपे	गन्धार्हास्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्		
सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	गन्धार्हा इति सिद्धम्

१०२ पूजार्हा

	पूजा उपपद अर्ह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अर्हः	इतिसूत्रेण अच् प्रत्यये अनुलोपे	पूजा अर्ह् अ
	संयुक्ते	पूजा अर्ह
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	पूजार्ह
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये, अनु० लोपे	पूजार्ह आ
	सवर्ण दीर्घे	पूजार्हा
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सु औ जस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये। अनु० लोपे	पूजार्हा स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुति		
स्यपृक्तं हल् ...	सस्य लोपे	पूजार्हा इति सिद्धम्

१०३ स्तम्बेरमः

	स्तम्ब उपपद रम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
स्तम्बकर्णयो रमिजपोः	अच् प्रत्यये। अनु० लोपे	स्तम्बे रम् अ
हस्तिसूचकयोरिति वक्तव्यम्	इति वार्तिकेण हस्तिअर्थे एव अच् प्रत्यये	

	संयुक्ते	स्तम्बेरम
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् ..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनु० लोपे	स्तम्बेरमस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	स्तम्बेरमः इतिसिद्धम्

१०४. शंकरः

	शमुपपदक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
शमि धातोः संज्ञायाम्	अच् प्रत्यये, अनु० लोपे	शम् कृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	शम् क् अर् अ
मोऽनुस्वारः	मकारस्य अनुस्वारे	शंक् अर् अ
	संयुक्ते	शंकर
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
सु औ जस् . . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्ययोः अनु० लोपे	शंकरस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	शंकरः इतिसिद्धम्

१०५ खशयः

	खउपपद शीङ् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अधिकरणे शेतेः	इत्यनेन सूत्रेण अच् प्रत्यये अनु० लोपे	ख शी अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	ख शे अ
एचोऽयवायावः	अयादेशे	ख श् अय् अ
	संयुक्ते	खशय
	सस्य रुत्व विसर्गे	खशयः
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	

सुऔजस ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये अनुलोपे	खशयस्
	सस्य रुत्वे विसर्गे	खशयः इति सिद्धम्

१२६ पार्श्वशयः

	पार्श्व उपपदक शी(ङ्) धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वा० पार्श्वादिषूपसंख्यानम्	इत्यनेन वार्तिकेन अच् प्रत्यये अनुलोपे	पार्श्व शी अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	पार्श्व शे अ
एचोऽयवायावः	अय् इत्यादेशे	पार्श्व श् अय् अ
	संयुक्ते	पार्श्वशय
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
सुऔजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये अनुलोपे	पार्श्वशयस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	पार्श्वशयः इति सिद्धम्

१२७ दिग्धसहशयः

	दिग्धसहपूर्वक शी(ङ्) धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
दिग्धसहपूर्वाच्च - वा०	अच् प्रत्यये अनुलोपे	दिग्धसहशी अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	दिग्धसहशे अ
एचोऽयवायावः	अयादेशे	दिग्धसहश् अय् अ
	संयुक्ते	दिग्धसहशय
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये अनुलोपे	दिग्धसहशयस्
	सस्य रुत्वविसर्गे	दिग्धसहशयः इति सिद्धम्

१०८ ज्ञानशायः

धातोः	ज्ञान उपपदक शी(ङ्) धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
ज्ञानादिषु कर्तृषु	इति वार्तिकेन अच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ज्ञानशी अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	ज्ञानशे अ
एचोऽयवायावः	अय् आदेशे	ज्ञानशअय् अ
	संयुक्ते	ज्ञानशाय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ज्ञानशायस्
	ससजुषो रुः, रुत्व विसर्गे	ज्ञानशायः इति सिद्धम्

१०९ गिरिशः

धातोः	गिरि पूर्वक शी(ङ्) धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
गिरौ डश्छन्दसि	ड प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गिरि शी अ
टेः	टिलोपे	गिरिश् अ
	संयुक्ते	गिरिश
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गिरिशस्
	ससजुषो रुः, रुत्व विसर्गे	गिरिशः इति सिद्धम्

११० कुरुचरः Vimp

धातोः	कुरु उपपदक चर् धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
चरेष्टः	ट प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	कुरुचर् अ
	संयुक्ते	कुरुचर

Teacher's Signature

कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् — —	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	कुरुचरस्
	अस्य रुत्वविसर्गौ	कुरुचरः इति सिद्धम्
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	
टिड्ढाणञ्-द्वयसज्-दघ्नञ्-मात्रच्-तयप्-ठक्-ठञ्-कञ्क्वरपः	इत्यादि सूत्रेण ङीप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	कुरुचर ई
यस्येति च	अकारस्य लोपे	कुरुचरी इति सिद्धम्

१११ आदायचरः

	आदाय उपपदक चर् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
भिक्षासेनादायेषु च	इत्यनेन सूत्रेण ट प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आदायचर्अ
	संयुक्ते	आदायचर
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आदायचरस्
	अस्य रुत्व विसर्गौ	आदायचरः इति सि

११२ अग्रतःसरः

	अग्रतस् उपपदक सृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः	इत्यनेन सूत्रेण ट प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अग्रतस् सृअ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	अग्रतस् सर्अ
	संयुक्ते	अग्रतस्सर
खरवसानयोर्विसर्जनीयः	अस्य रुत्वे विसर्गे	अग्रतःसर
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	

Page No. : ८६

सौ जस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे सस्य रुत्व विसर्गे	अग्रतः सरस् अग्रतःसरः इति सिद्धम्

११३ शोककरी

	शोक उपपदक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कृञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु	ट प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	शोक कृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	शोक कर् अ
	संयुक्ते	शोककर
	स्त्रीलिङ्ग विवक्षायाम्	
टिड्ढाणञ्-द्वयसज्-दघ्नञ्-मात्रच्-तयप्-ठक्-ठञ्-कञ्-क्वरपः	इत्यादि सूत्रेण ङीप् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	शोककर ई
यस्येति च	अकारस्य लोपे	शोककर् ई
	संयुक्ते	शोककरी
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु, अनुबन्धलोपे	शोककरी स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्		
सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	शोककरी इति सिद्धम्

११४ पूर्वसरः

	पूर्व उपपदक सृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
पूर्वे कर्तरि	ट प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पूर्व सृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	पूर्व सर् अ
	संयुक्ते	पूर्वसर
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	

Teacher's Signature

१७-१६

आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन् ॥५६॥
आढ्यादिषु कर्मसूपपदेषु च्व्यर्थेष्वच्व्यन्तेषु कृञ इत्येतस्माद् धातोः करणे कारके ख्युन्प्रत्ययो भवति। यथा – अनाढ्यमाढ्यं कुर्वन्त्यनेन आढ्यंकरणम्।

Date : २७/६/२००३
Page No. : ६०

सुभगंकरणम्। स्थूलंकरणम्। पलितंकरणम्। नग्नंकरणम्। अन्धंकरणम्।

स्वौजस् . . .	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे सस्य रुत्वविसर्गौ	पूर्वसरः पूर्वसरः इति सिद्धम्

१८१ लक्षणे जायापत्योष्टक् ॥५२॥
हन्तेर्जायापत्योः कर्मणोरुपपदयोर्लक्षणवति कर्तरि टक् प्रत्ययो भवति।
यथा – जायाघ्नो ब्राह्मणः, पतिघ्नी वृषली,
१८२ अमनुष्यकर्तृके च ॥५३॥
अमनुष्यकर्तृके वर्तमानाद्धन्तेर्धातोः कर्मण्युपपदे टक् प्रत्ययो भवति।
यथा – श्लेष्मघ्नं। पित्तघ्नं।
१८३ शक्तौ हस्तिकपाटयोः ॥५४॥
शक्तौ गम्यमानायां हस्तिकपाटयोः कर्मणोरुपपदयोर्हन्तेष्टक् प्रत्ययो भवति। यथा – हस्तिघ्नः। कपाटघ्नश्चोरः।
१८४ पाणिघताडघौ शिल्पिनि ॥५५॥ imp.
पाणिघ, ताडघ इत्येतौ शब्दौ निपात्येते शिल्पिनि कर्तरि। पाणि, ताड इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोर्हन्तेर्धातो टक् प्रत्ययो भवति, तस्मिंश्च परतो हन्तेष्टिलोपो घत्वं च निपात्यते। यथा – पाणिघः। ताडघः।
१८५ ~~आढ्यादिषु~~ कर्तरि भुवः ~~खिष्णुच् खुकञ्~~ खिष्णुच्खुकञौ ॥५७॥
आढ्यादिषु सुबन्तेषूपपदेषु च्व्यर्थेष्वच्व्यन्तेषु भवतेर्धातोः कर्तरि कारके खिष्णुच्, खुकञ् इत्येतौ प्रत्ययो भवतः।
आढ्यंभविष्णुः, आढ्यंभावुकः। सुभगंभविष्णुः, सुभगंभावुकः।
स्थूलंभविष्णु, स्थूलंभावुकः। पलितंभविष्णुः, पलितंभावुकः।
नग्नंभविष्णुः, नग्नंभावुकः। अन्धंभविष्णुः, अन्धंभावुकः।
प्रियंभविष्णुः प्रियंभावुकः।
१८६ स्पृशोऽनुदके क्विन् ॥५८॥
स्पृशेर्धातोरनुदके सुबन्त उपपदे क्विन्प्रत्ययो भवति। यथा –
घृतस्पृक्। मन्त्रेण स्पृशति मन्त्रस्पृक्। जलेन स्पृशति जलस्पृक्।

Teacher's Signature

१८७ ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च ॥५९॥
ऋत्विगादयः पञ्च शब्दाः क्विन्प्रत्ययान्ता निपात्यन्ते। अपरे त्रयो धातवो निर्दिश्यन्ते। यथा- ऋत्विक्। दधृक्। स्रक्। दिक्। उष्णिक्।
अञ्चु, युजि, क्रुञ्च → प्राङ्, प्रत्यङ्, उदङ्। युङ्, युञ्जौ, युञ्जः। अश्वयुक्, अश्वयुजौ, अश्वयुजः। क्रुङ्, क्रुञ्चौ, क्रुञ्चः।
१८८ त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च ॥६०॥
त्यदादिषूपपदेषु दृशोर्धातोरनालोचनेऽर्थे वर्तमानात् कञ् प्रत्ययो भवति चकारात्क्विन् च। यथा- त्यादृक्। त्यादृशः। तादृक्। तादृशः। यादृक्। यादृशः।
वा० → समानान्ययोश्चेति वक्तव्यम्। यथा- सदृक्। सदृशः। अन्यादृक्। अन्यादृशः।
वा० → दृशेः क्सश्च वक्तव्यः। यथा- यादृक्षः। तादृक्षः। अन्यादृक्षः। कीदृक्षः।
१८९ भजो ण्विः ॥६२॥
भजेर्धातोः सुबन्त उपपदे उपसर्गेऽप्यनुपसर्गेऽपि ण्विप्रत्ययो भवति। यथा - अर्द्धभाक्।
१९० छन्दसि सहः ॥६३
छन्दसि विषये सहेर्धातोः सुबन्त उपपदे ण्विप्रत्ययो भवति। यथा- तुराषाट्।
१९१ वहश्च ॥६४॥
वहेर्धातोश्छन्दसि विषये सुबन्त उपपदे ण्वि प्रत्ययो भवति। यथा- प्रष्ठवाट्। दित्यवाट्।
१९२ कव्यपुरीषपुरीष्येषु ञ्युट् ॥६५॥
कव्य, पुरीष, पुरीष्य इत्येतेषु उपपदेषु छन्दसि विषये ञ्युट् प्रत्ययो भवति। यथा- कव्यवाहनः। पुरीषवाहनः। पुरीष्यवाहनः।

१७-१६

X १९४. हव्येऽनन्तःपादम् ॥६६॥
हव्य शब्दे उपपदे छन्दसि विषये वहे र्धातोर्ञ्युट् प्रत्ययो भवति,
~~अनन्तः~~ अनन्तः पादं चेद् हविर्वर्तते, यथा – अग्निश्च हव्यवाहनः।
१९५. जनसनखनक्रमगमो विट् ॥६७॥ (विड्वनोरनुनासिकस्यात्)
जनादिभ्यो धातुभ्यः सुबन्त उपपदे छन्दसि विषये विट् प्रत्ययो
भवति। यथा – अब्जाः। गोजाः। सन – गोषा इन्द्रो नृषा असि,
खन – बिसखाः, कूपखाः। क्रम – दधिक्राः। गम – अग्रेगाः।
१९६. अदोऽनन्ने ॥६८॥
अदेर्धातोरन्ने सुप्युपपदे विट् प्रत्ययो भवति, यथा – आममत्ति
आमात्। सस्यात्। (सस्य+अत धातोः)
१९७ क्रव्ये च ॥६९॥
क्रव्यशब्द उपपदे अदेर्धातोर्विट् प्रत्ययो भवति। यथा – क्रव्यमत्ति ~~क्रव्यात्~~ क्रव्यात्।
१९८. दुहः कब् घश्च ॥७०॥ v.imp.
दुहेर्धातोः सुप्युपपदे कप् प्रत्ययो भवति घकारश्चान्तादेशः।
यथा – कामदुघा। अर्धदुघा।
१९९. आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च ॥७४॥ v.imp.
अकारान्तेभ्यो धातुभ्यः सुप्युपपदे छन्दसि विषये मनिन्, क्वनिप्,
वनिप् इत्येते प्रत्यया भवन्ति चकाराद्विच् भवति। यथा – सुदामा।
अश्वत्थामा। सुधीवा, सुपीवा; भूरिदावा, घृतपावा।
२०० अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ॥७५॥
अन्येभ्योऽपि धातुभ्योऽनाकारान्तेभ्यो मनिन्, क्वनिप्, वनिप्
इत्येते प्रत्यया दृश्यन्ते विच्च। यथा – सुशर्मा, प्रातरित्वा,
प्रातरित्वानौ। विजावा। अग्रेगावा। धीवा। पीवा।
२०१ क्विप् च ॥७६॥

सर्वधातुभ्यः सोपपदेभ्यो निरुपपदेभ्यश्च छन्दसि आचार्यान् च क्विप् प्रत्ययो भवति। यथा- उखास्रत्, पर्णध्वत्, वाहाभ्रट्।
(उखास्रंस्) (पर्णध्वंस्) (वाहाभ्रंश्)

११५ शब्दकारः

	शब्द उपपदक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कर्मण्यण् / हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु	ट प्रत्यये प्राप्ते, परं	
न शब्दश्लोककलहगाथावैर-	इत्यनेन सूत्रेण निषेधे	
चाटुसूत्रमन्त्रपदेषु		शब्द कृ
कर्मण्यण्	अण् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	शब्द कृ अ
अचो ञ्णिति	वृद्धौ, रपरत्वे	शब्द क् आर् अ
	संयुते	शब्दकार
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	शब्दकारस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	शब्दकारः इति सिद्धं

११६ स्तम्बकरि

	स्तम्ब उपपदक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
स्तम्बशकृतोरिन्	इन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	स्तम्ब कृ इन्
व्रीहिवत्सयोरिति वक्तव्यम्	इत्यनेन वार्तिकेण व्रीह्यर्थे इन्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	स्तम्बक् अर् इ
	संयुते स्वादि विभक्तिकार्ये	स्तम्बकरि इति सिद्धं स्तम्बकरिः।

११७ नाथहरिः

	नाथ उपपदक हृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कर्मण्यण्	अण् प्रत्यय प्राप्ते, परं तत् प्रबाध्य	

हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ	इन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	नाथहृ इ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे । रपरत्वे	नाथ हृ अर् इ
	संयुक्ते	नाथहरि
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् . . .	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	नाथहरिस्
	ससजुषो रुः रुत्व विसर्गौ	नाथहरिः इतिसिद्धम्

११८ फलेग्रहिरात्मम्भरिश्च ॥२६॥

११८. आत्मम्भरिः ।

	आत्म उपपदक भृञ् (भृ) धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
फलेग्रहिरात्मम्भरिश्च	इन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आत्म भृ इ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	आत्मम् भृ इ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	आत्मम् भ् अर् इ
	संयुक्ते	आत्मम् भरि
~~नश्चापदान्तस्य झलि~~		
नश्चापदान्तस्य झलि	अनुस्वारे	आत्मंभरि
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	परसवर्णे	आत्मम् भरि
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् . . .	इत्यादि सूत्रेण सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आत्मम्भरिस्
	ससजुषो रुः रुत्व विसर्गौ	आत्मम्भरिः इतिसिद्धम्

११९. ~~एजेः~~ अङ्गमेजयः

	अङ्ग उपपद एजृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
एजेः खश्	खश् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अङ्ग एजृ अ

अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	जनम् एजि अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे।	जनम् एजे अ
एचोऽयवायावः	अयादेशे	जनम् एज् अय् अ
	संयुक्ते	जनमेजय
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण सुप्रत्ययेऽनुबन्धलोपे	जनमेजयस्
	सस्य रुत्वे विसर्गे	जनमेजयः इति सिद्धम्

१२०. वातमजा

	वात उपपद अज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वातशुनीतिलशर्धेष्वजधेट्तुद	इत्यनेन सूत्रेण	
जहातीनामुपसंख्यानम् (वा०)	खश् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वात अज् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	वातम् अज् अ
	संयुक्ते	वातमज
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वातमज आ
	सवर्णदीर्घे	वातमजा
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण सुप्रत्ययेऽनुबन्धलोपे	वातमजास्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	वातमजा इति सिद्धम्

१२१. शर्द्धञ्जहा

शर्द्ध उपपद (ओहाक्) जहा

धातोः — इति सूत्रमधिकृत्य

एवमेव वातमजा

२७-१६

Teacher's Signature

Date : २६/६/२००३
Page No. : ६६

२०२ स्थः क च ॥७७॥
"स्था" इत्येतस्माद्धातोः सुप्युपपदे क प्रत्ययो भवति, क्विप् च, यथा- शंस्थः, शंस्थाः ॥

imp. २०३ सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये ॥७८॥
अजातिवाचिनि सुबन्त उपपदे ताच्छील्ये गम्यमाने धातोर्णिनि प्रत्ययो भवति। यथा- उष्णभोजी, शीतभोजी।

X ४७.वा०→ उत्प्रतिभ्यामाङि सर्त्तेरुपसंख्यानम्, यथा- उदासारिण्यः प्रत्यासारिण्यः।

X ४८.वा०→ साधुकारिणि च, यथा- साधुकारी, साधुदायी।

X ४९.वा०→ ब्रह्मणि वदः, यथा- ब्रह्मवादिनो वदन्ति।

२०४ कर्त्तर्युपमाने ॥७९॥
कर्तृवाचिनि उपमान उपपदे धातोर्णिनि प्रत्ययो भवति, यथा- उष्ट्रक्रोशी, ध्वाङ्क्षरावी। (ध्वाङ्क्ष+रु+इन्)

२०५ व्रते ॥८०॥
व्रते गम्यमाने सुबन्त उपपदे धातोर्णिनिः प्रत्ययो भवति। यथा- स्थण्डिलशायी, अश्राद्धभोजी।

२०६ बहुलमाभीक्ष्ण्ये ॥८१॥
आभीक्ष्ण्ये गम्यमाने धातोर्बहुलं णिनिः प्रत्ययो भवति, यथा- कषायपायिणः, क्षीरपायिणः, सौवीरपायिणो बाह्लीकाः।

२०७ मनः ॥८२॥
मन्यतेः सुबन्त उपपदे णिनि प्रत्ययो भवति, यथा- दर्शनीयमानी शोभनमानी।

X २०८ आत्ममाने खश्च ॥८३॥
आत्ममाने वर्तमानान्मन्यतेः सुप्युपपदे खश्प्रत्ययो भवति, चकाराणिनिश्च, यथा- दर्शनीयमात्मानं मन्यते दर्शनीयमानी

देवदत्तस्य यज्वत्वम्।

३०९ भूते ॥८४॥
धात्वाधिकारश्च धात्वर्थो भूत इति विज्ञायते, यथा- करणे यजः।
अग्निष्टोमेनेष्टवान् अग्निष्टोमयाजी।

३१० करणे यजः ॥८५॥
यजतेर्धातोः करण उपपदे णिनि प्रत्ययो भवति भूते, यथा-
अग्निष्टोमयाजी।

३११ कर्मणि हनः ॥८६॥ imp.
कर्मणि उपपदे हन्तेर्धातोर्णिनि प्रत्ययो भवति भूते काले, यथा-
पितृव्यघाती, मातुलघाती।

३१२ ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् ॥८७॥
ब्रह्मादिषु कर्मसूपपदेषु हन्तेर्धातोः क्विप् प्रत्ययो भवति भूते,
यथा- ब्रह्महा। भ्रूणहा। वृत्रहा॥

३१३ बहुलं छन्दसि ॥८८॥
छन्दसि विषये उपपदान्तरेऽपि हन्तेर्बहुलं क्विप्प्रत्ययो भवति यथा-
मातृहा। पितृहा।

३१४ सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञः॥८९॥
स्वादिषु कर्मसूपपदेषु करोतेर्धातोः क्विप् प्रत्ययो भवति। यथा-
सुकृत्। कर्मकृत्। पापकृत्। मन्त्रकृत्। पुण्यकृत्।

३१५ सोमे सुञः ॥९०॥
सोमे कर्मण्युपपदे सुनोतेर्धातोः क्विप् प्रत्ययो भवति, यथा-
सोमसुत्, सोमसुतौ, सोमसुतः।

३१६ अग्नौ चेः ॥९१॥
अग्नौ कर्मण्युपपदे चिनोतेर्धातोः क्विप् प्रत्ययो भवति। यथा-
अग्निचित्, अग्निचितौ, अग्निचितः।

२१७ कर्मण्यग्न्याख्यायाम् ॥६२॥
कर्मण्युपपदे चिनोतेः कर्मण्येव कारके क्विप् प्रत्ययो भवति अग्न्याख्यायाम्धातूपपदप्रत्ययसमुदायेन चेदग्न्याख्या गम्यते। यथा– श्येन इव चीयते श्येनचित्। कङ्कचित्।

२१८ कर्मणीनिविक्रियः ॥६३
कर्मण्युपदे विपूर्वात् क्रीणातेर्धातोरिनि प्रत्ययो भवति, यथा– सोमविक्रयी, रसविक्रयी।

२१९ दृशेः क्वनिप् ॥६४॥
दृशेर्धातोः कर्मण्युपपदे क्वनिप् प्रत्ययो भवति। यथा– मेरुदृश्वा, परलोकदृश्वा।

२२० राजनि युधिकृञः ॥६५॥
राजन् शब्दे कर्मण्युपपदे युध्यतेः करोतेश्च क्वनिप् प्रत्ययो भवति। यथा– राजयुध्वा, राजकृत्वा।

२२१ सहे च ॥६६॥
सह शब्दे चोपपदे युधिकृञोर्धात्वोः क्वनिप्प्रत्ययो भवति, यथा– सहयुध्वा। सहकृत्वा।

१२१ स्तनन्धयः

	स्तन उपपद धेट् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः	खश् प्रत्यये	
स्तने धेट	धेट्धातौ खश् । अनुबन्धलोपे	स्तनधेअ
एचोऽयवायावः	अयादेशो	स्तनध्अय्अ
	संयुक्तो	स्तनधय
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे। अनुबन्धलोपे	स्तनम्धय
नश्चापदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे	स्तनंधय
मोऽनुस्वारः		

Date :

Page No. : ६६

अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	अनुस्वारस्य नकारे	स्तनन्धय
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् -	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये । अनुबन्धलोपे	स्तनन्धयस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	स्तनन्धयः इति सिद्धम्
	स्त्रीलिङ्ग विवक्षायाम्	
टिड्ढाणञ्-द्वयसज्-दघ्नञ्-मात्रच्-तयप्-ठक्-ठञ्-कञ्-क्वरपः	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	स्तनन्धय ई
ख्युनश्च	ङीप् प्रत्यये । अनुबन्धलोपे	
	अकारस्य लोपे	स्तनन्धय् ई
		स्तनन्धयी इति सिद्धम्

नासिकन्धमः

सूत्र

	नासिका स्तनउपपदक ध्मा धातोः	
आतोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः	खश् प्रत्यये । अनुबन्धलोपे	नासिका ध्मा अ
पाघ्राध्मास्थाम्नादाण् . . .	इत्यादिसूत्रेण ध्मा स्थाने धम आदेशे	नासिका धम अ
खित्यनव्ययस्य	इत्यनेन सूत्रेण ह्रस्वे	नासिक धम
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुम् आगमे । अनुबन्धलोपे	नासिकम् धम
मोऽनुस्वारः	अनुस्वारे	नासिकं धम
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	परसवर्णे	नासिकन्धम
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् - . . .	इत्यादिसूत्रेण सु प्रत्यये । अनुबन्धलोपे	नासिकन्धमस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	नासिकन्धमः इति सिद्धम्

नाडिन्धमः

सूत्र

	नाडीउपपदक ध्मा धातोः

Teacher's Signature

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नाडीमुष्ट्योश्च	खश् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	नाडी ध्मा अ
खित्यनव्ययस्य ~~मुम्~~	ह्रस्वे	नाडि ध्मा अ
पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्ति..	इत्यादिसूत्रेण ध्मा स्थाने धम् इत्यादेशे	नाडि धम अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे। अनुबन्धलोपे	नाडिम् धम
~~नश्चापदान्तस्य झलि~~ मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे	नाडिं धम
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	अनुस्वारस्य परसवर्णे	नाडिन्धम
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् — - -	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	नाडिन्धमस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	नाडिन्धमः इति सिद्धः
	धेट् ~~धातोः~~ धातोः खश् प्रत्यये	नाडिन्धयः इति रूपम्

१२४ कूलमुद्रुजः

	कूल उपपद उत्पूर्वक रुज धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
उदि कूले रुजिवहोः	खश् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	कूल उद् रुज
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे। अनुबन्धलोपे	कूलम् उद् रुज अ
	संयुक्ते	कूलमुद्रुज
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	कूलमुद्रुजस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	कूलमुद्रुजः इति सिद्धः

१२५. वहंलिहः

	वह उपपद लिह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	

दाश्रे लिहः	खश् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	विहलिह् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	विहम् लिह
मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे	विहंलिह
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	विहंलिहस्
	सस्य रुत्वविसर्गे	विहंलिहः इतिसिद्धम्

१३६ ~~प्रस्थं~~ प्रस्थंपचा

	प्रस्थ उपपद पच् धातोः	
धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
परिमाणे पचः	खश् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्रस्थ पच् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	प्रस्थम् पच
	स्त्रीलिङ्ग विवक्षायाम्	
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्रस्थम्पच आ
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	प्रस्थम्पचा
	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	प्रस्थम्पचा स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य		
पृक्तं हल् ...	सस्य लोपे	प्रस्थम्पचा इतिसिद्धम्

१३७ मितम्पचा

	मित उपपद पच् धातोः	
धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
मितनखे च	खश् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	मित पच् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	मितम् पच् अ
	संयुक्ते	मितम्पच

२७-१६

Teacher's Signature

	स्त्रीलिङ्गस्य विवक्षायाम्	
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये, अनु० लोपे	मितम्पच आ
	सवर्ण दीर्घे	मितम्पचा
	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्-	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये अनुलोपे	मितम्पचा स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्		
सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	मितम्पचा इति सिद्धम्

११८ विध्वरुषोस्तुदः — विधुन्तुदः अरुन्तुदः ।

	अरुस् उपपद तुद् धातोः	
धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
विध्वरुषोस्तुदः	खश् प्रत्यये, अनु० लोपे	अरुस् तुद् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुलोपे	अरुस्म् तुद् अ
संयोगान्तस्य लोपः	सस्य लोपे	अरुम् तुद् अ
मोऽनुस्वारः		
नश्चापदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे	अरुंतुद् अ
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	अनुस्वारस्य परसवर्णे	अरुन्तुद् अ
	संयुक्ते	अरुन्तुद
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्- . . .	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये अनुलोपे	अरुन्तुद स्
	सस्य रुत्व विसर्गे	अरुन्तुदः इति

११९ असूर्यम्पश्या

	असूर्य उपपद दृश् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
असूर्यललाटयोर्दृशितपोः	खश् प्रत्यये, अनुलोपे	असूर्य दृश् अ
पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्ति . . .	इत्यादि सूत्रेण दृश् स्थाने पश्य इत्यादेशे	असूर्य पश्य अ

अतो गुणे	पररूपे	असूर्य पश्य
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे अनुबन्धलोपे	असूर्यम्पश्य
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	असूर्यम्पश्य आ
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्णदीर्घे	असूर्यम्पश्या
	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस…	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	असूर्यम्पश्या स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं		
हल्	सस्य लोपे	असूर्यम्पश्या इति सिद्धम्

120 उग्रम्पश्यः

	उग्र उपपद दृश् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
उग्रम्पश्येरम्मदपाणिन्धमाश्च	खश् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	उग्र दृश् अ
पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्ति…	इत्यादिसूत्रेण दृशः स्थाने पश्य	उग्र पश्य अ
अतो गुणे	पररूपे	उग्रपश्य
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे अनु० लोपे	उग्रम्पश्य
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये अनु० लोपे	उग्रम्पश्य आ
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्णे दीर्घे	उग्रम्पश्या
	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस…	इत्यादिसूत्रेण सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	उग्रम्पश्या स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	उग्रम्पश्या इति सिद्धम्

121 प्रियंवदः

	प्रिय उपपद वद् धातोः
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य

प्रियवशे वदः खच्	इत्यनेन खच् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	प्रियवद् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे अनुबन्धलोपे	प्रियम्वद् अ
	संयुते	प्रियम्वद
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस् — —	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये अनुबन्धलोपे	प्रियम्वदस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	प्रियम्वदः इति सिद्धः

१२२ मितंगमः

	मितउपपद गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
खच्प्रकरणे गमेः सुप्युपसंख्यानम्	खच् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	मितगम् अ
	संयुते	मितगम
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे अनुबन्धलोपे	मितम्गम
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस्	इत्यादिसूत्रेण सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	मितम्गमस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	मितम्गमः इति [illegible]
मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे	मितंगमः इति सिद्धः
	स्त्रीलिंग विवक्षायाम्	
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	मितंगम आ
	सवर्णदीर्घे	मितंगमा
	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
	प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	मितंगमास्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	मितंगमा इति [illegible]

Date :
Page No. : १०५

१३३ विहंगम्

	विहायस् उपपद गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
विहायसो विहश्च	खच् प्रत्यये विहायस् स्थाने विहुः आदेशे संयुक्ते	विह् गम् अ विहगम
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	विहम् गम
	अनुस्वारे	विहंगम
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	विहंगमस्
	ससजुषो रुः, खरवसानयोर्विसर्जनीयः सस्य रुत्व विसर्गे	विहंगमः इति सिद्धम्

१३४ विहगः

	विहायस् उपपद गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
~~खच्प्रकरणे गमेः सुप्युपसंख्यानम्~~	इत्यनेन वार्तिकेण	
	खच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	विहायस् गम् अ
डिद्वा वक्तव्य	विकल्पेन डित्	
टेः	टि लोपे	विहायस् ग् अ
विहायसो विह आदेशो वक्तव्यः	विह आदेशे	विहग
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	विहगस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	विहगः इति रूपम्
~~अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्~~	~~मुम् पक्षे~~	विहंगः इति सिद्धम्

१३५ द्विषन्तपः

(द्विषत्) द्विषत् उपपद तप् धातोः

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
द्विषत्परयोस्तापेः	खच् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	द्विषत्तप् अ
	संयोगे	द्विषत्तप
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे अनुबन्धलोपे	द्विषम्तप
~~नश्चापदान्तस्य झलि~~ मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे	द्विषंतप
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	अनुस्वारस्य परसवर्णे	द्विषन्तप
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस…	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	द्विषन्तपस्
	सस्य रुत्वविसर्गे	द्विषन्तपः इति सिद्धम्

१०६ वाचंयमः

	वाच् अम् उपपदक यम धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वाचि यमो व्रते	खच् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	वाच् यम् अ वाक् यम् अ
चोः कुः	कस्य चकारे	वाच् अम वाच्यम वाच्यम
	संयोगे	
वाचो यमि व्रते वाचंयम पुरन्दरौ च मोऽनुस्वारः	खच् प्रत्यये अनुबन्धलोपे अमन्तत्वम् निपात्यते मस्य अनुस्वारे	वाच् यम अ वाचम् यम वाचंयम
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजसमौट्छष्टा	प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये	
	अनुबन्धलोपे	वाचंयमस्
	सस्य रुत्वविसर्गे	वाचंयमः

२२२ सप्तम्यां जनेर्डः ॥९७॥ V.imp.
सप्तम्यन्त उपपदे जनेर्धातोर्डः प्रत्ययो भवति। यथा- उपसरे जातः उपसरजः। मन्दुरजः।

२२३ पञ्चम्यामजातौ ॥९८॥ V.imp.
पञ्चम्यन्त उपपदे जातिवर्जिते जनेर्डः प्रत्ययो भवति। यथा- बुद्धिजः। संस्कारजः। दुःखजः।

२२४ उपसर्गे च संज्ञायाम् ॥९९॥ V.imp.
उपसर्गे चोपपदे जनेर्डः प्रत्ययो भवति संज्ञायां विषये। समुदायोपाधिः संज्ञा। यथा- प्रजा। मानवीः प्रजाः।

२२५ अनौ कर्मणि ॥१००॥ V.imp.
अनुपूर्वाद् जनेः कर्मण्युपपदे डः प्रत्ययो भवति। यथा- पुमांसमनुजातः पुमनुजः। स्त्र्यनुजः। (स्त्री+अनु+जन्)

२२६ अन्येष्वपि दृश्यते ॥१०१॥ V.imp.
~~अत्र~~ अन्येष्वप्युपपदेषु कारकेषु जनेर्डप्रत्ययो दृश्यते। यथा- अजः। द्विजाः। ब्राह्मणजो धर्मः। क्षत्रियजं युद्धम्। अभिजाः, परिजाः, अनुजः।

२२७ निष्ठा ॥१०२॥ V.imp.
"क्तक्तवतू निष्ठा" इत्युक्तम्, स निष्ठासंज्ञकः प्रत्ययो भूते भवति। यथा- कृतम्। कृतवान्। भुक्तम्। भुक्तवान्।

२२८ सुयजोर्ङ्वनिप् ॥१०३॥
सुनोतेर्यजतेश्च ङ्वनिप् प्रत्ययो भवति। यथा- सुत्वा। यज्वा।

२२९ जीर्यतेरतृन् ॥१०४॥
जीर्यतेरतृन् प्रत्ययो भवति भूते। यथा- जरन्, जरन्तौ। जरन्तः।

२३० लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ॥१२४॥ V.imp.
लटः शतृशानचावित्येतावादेशौ भवतः अप्रथमान्तेन चेत्तस्य

Teacher's Signature

समानाधिकरण्ये भवति। यथा- पचन्तं देवदत्तं पश्य, पचमानम्। पचता कृतम्, पचमानेन।

५० वा० → माङ्याक्रोशे। यथा- मा पचन्, मा पचमानः।

२३१ संबोधने च ॥१२५॥

प्रथमासमानाधिकरणार्थं आरम्भः। संबोधने च विषये लटः शतृशानचौ प्रत्ययौ भवतः। यथा- हे पचन्, हे पचमान।

२३२ लक्षणहेत्वोः क्रियायाः ॥१२६॥

लक्षणे हेतौ चार्थे वर्तमानाद्धातोः परस्य लटः शतृशानचावादेशौ भवतः, तौ चेल्लक्षणहेतू क्रियाविषयौ भवतः। यथा- लक्षणे- शयाना भुञ्जते यवनाः। हेतौ- अर्जयन् वसति, अधीयानो अस्ति।

२३३ तौ सत् ॥१२७॥

तौ शतृशानचौ सत्संज्ञौ भवतः। यथा- ब्राह्मणस्य कुर्वन् ब्राह्मणस्य करिष्यन्, ब्राह्मणस्य करिष्यमाणः।

सत्प्रदेशाः- "पूरणगुणसुहितार्थसदव्ययतव्य" इत्येवमादयः

२३४ पूङ्यजोः शानन् ॥१२८॥

पूङो यजेश्च धातोः शानन् प्रत्ययो भवति। यथा- पवमानः, यजमानः।

५१ वा० → द्विषः शतुर्वा वचनम्। यथा- चोरस्य द्विषन्, चौरं द्विषन्।

२३५ ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश् ॥१२९॥

ताच्छील्यादिषु धातोश्चानश् प्रत्ययो भवति। यथा- कतीह मुण्डयमानाः, भूषयमाणाः। कतीह कवचं पर्यस्यमानाः, वहमानाः। कतीह निघ्नानाः, पचमानाः।

Date :

Page No. : १०६

१३७ पुरंदरः

	पुर उपपदका दारि धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
पूःसर्वयोर्दारिसहोः	खच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	पुर दृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे । रपरत्वे	पुर दृ अर् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे। अनुबन्धलोपे	पुरम् दृ अर् अ
	...	पुरम्दर
मोऽनुस्वारः / पदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे	पुरंदर
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	पुरंदरस्
	सस्य रुत्वविसर्गौ	पुरंदरः इति सिद्धम्

१३८ भगन्दरः

	भग उपपदक दारि धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
भगे च दारेरिति वक्तव्यम्	खच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	भग दारि अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे। अनुबन्धलोपे	भगम् दृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे । रपरत्वे	भगम् दृ अर् अ
मोऽनुस्वारः / पदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे	भगंदर
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	परसवर्णे	भगन्दरः इति सिद्धम्

१३९ सर्वंकषः

	सर्व उपपदकष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः	खच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	सर्वकष् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे। अनुबन्धलोपे	सर्वम्कष

Teacher's Signature

कृदतिङ्
कृत्तद्धित समासाश्च
स्वौजस्...

कृत्संज्ञायाम्
प्रातिपदिकं संज्ञायाम्
सुप्रत्यये, अनुलोपे
सस्य रुत्व विसर्गौ

सर्वकाषः
इति सिद्धम्

मोऽनुस्वारः नश्चापदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे	सर्वंकषः इति सिद्धम्

१४० मेघंकरः

	मेघ उपपदक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
मेघर्तिभयेषु कृञः	खच् प्रत्यये, अनुलोपे	मेघ कृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	
उरण् रपरः	इत्यनेन रपरत्वे	मेघ कर् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुलोपे	मेघम् कर् अ
	संयुक्ते	मेघम् कर
मोऽनुस्वारः नश्चापदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे	मेघंकर
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्.....	इत्यादि सूत्रेण सुप्रत्यये, अनुलोपे	मेघंकरस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	मेघंकरः इति सिद्धम्

१४१ अभयंकरः

	अभय उपपदक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
उपपदविधौ भयादिग्रहणं तदन्तविधिं प्रयोजयति	इति वार्तिकेन खच् प्रत्यये, अनुलोपे	अभय कृ अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुलोपे	अभयम् कृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	अभयम् कर् अ
मोऽनुस्वारः नश्चापदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे, संयुक्ते	अभयंकर
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्.....	इत्यादि सूत्रेण सुप्रत्यये, अनुलोपे	अभयंकरस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	अभयंकरः इति सिद्धम्

१४१ क्षेमकारः/क्षेमंकरः।

	क्षेम उपपदक कृ धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
धातोः		
क्षेमप्रियमद्रेऽण् च	विकल्पेन अण् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	क्षेम कृ अ
अचो ञ्णिति	वृद्धौ। रपरत्वे	क्षेम क् आर् अ
	संयुक्ते	क्षेम कार
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	क्षेमकारस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	क्षेमकारः इति सिद्धम्
	अण् अभावपक्षे खच् प्रत्यये	क्षेम कृ अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे अनुबन्धलोपे	क्षेमम् कृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे। रपरत्वे	क्षेमम् क् अर् अ
~~नश्चापदान्तस्य झलि~~ मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे संयुक्ते	क्षेमंकर
	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	क्षेमंकरस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	क्षेमंकरः इति सिद्धम्

१४२ आशितं भवं

	आशित उपपदक भू धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आशिते भुवः करणभावयोः	खच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	आशित भू अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे। अनुबन्धलोपे	आशितम् भू अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	आशितम् भो अ
एचोऽयवायावः	अव् इत्यादेशे	आशितम् भ् अव् अ
	संयुक्ते	आशितम् भव

मोऽनुस्वारः

नश्चापदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे	आश्रितं भव
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	आश्रितं भवसु
अतोऽम्	सुस्थाने अम् इत्यादेशो	आश्रितं भवअम्
अमि पूर्वः	पूर्व रूपे	आश्रितं भवम् इति सिद्धम्

१४४ विश्वंभरा

	विश्व उपपदक भृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
संज्ञायां भृतृवृजिधारिसहितपिदमः	खच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	विश्व भृ अ
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	विश्व भ् अर् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	विश्वम् भर
नश्चापदान्तस्य झलि	मस्य अनुस्वारे	विश्वं भर
मोऽनुस्वारः	स्त्रीलिङ्ग विवक्षायाम्	
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	विश्वंभर आ
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	विश्वंभरा
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	विश्वंभरा स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य पृक्तं हल्	सस्य लोपे	विश्वंभरा इति सिद्धम्

१४५ सुतंगमः

	सुत उपपदक गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
गमश्च	खच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सुत गम अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	सुतम् गम अ

मोऽनुस्वारः		
मोऽपदान्तस्य	मस्य अनुस्वारे	सुतं गम्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् – –	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	सुतंगमस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	सुतंगमः इति सिद्धम्

१४६ अन्तगः imp

	अन्त उपपदक गम्‌धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	अन्तगम्
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्व-	इत्यनेन सूत्रेण	
...डः	ड प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	अन्तगम् अ
टेः	टि लोपे	अन्तग् अ
	संयुक्ते	अन्तग
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् – – –	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये। अनु॰ लोपे	अन्तगस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	अन्तगः इति सिद्धम्

१४७ सर्वत्रगः imp

	सर्वत्र उपपदक गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
डप्रकरणे सर्वत्रपन्नयोरुपसंख्यानम्	ड प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	सर्वत्रगम् अ
टेः	टि लोपे	सर्वत्रग् अ
	संयुक्ते	सर्वत्रग
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	सर्वत्रगस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	सर्वत्रगः इति सिद्धम्

१४८ उरगः Imp

	उरस् उपपदक गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
उरसो लोपश्च	सप्तमलोपे ड प्रत्यये च। अनुबन्धलोपे	उरगम् अ
टेः	टिलोपे	उरग् अ
	संयुक्ते	उरग
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये	
	अनुबन्धलोपे	उरगस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	उरगः इतिसिद्धम्

१४९ सुगः Imp

	सु उपपदक गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुदुरोरधिकरणे	ड प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	सु गम् अ
टेः	टि लोपे	सुग् अ
	संयुक्ते	सुग
कृत्तद्धितसमासश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये अनुबन्ध लोपे	सुगस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	सुगः इतिसिद्धम्

१५० निर्गः Imp

	निर् उपपदत्व गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
निरो देशे	ड प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	निर् गम् अ
टेः	टिलोपे	निर् ग् अ

	संयोगे	निर्गो
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ..	इत्यादिसूत्रेण सु प्रत्यये। अनुलोपे	निर्गोस्
	सस्य रुत्व विसर्गो	निर्गोः इति सिद्धम्

151 ग्रामगाः

	ग्राम उपपदत्व गम्धातोः	
धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
अन्येष्वपि दृश्यत इति	ड प्रत्यये। अनुलोपे	ग्रामगम् अ
टेः	टि लोपे	ग्रामग् अ
	संयुक्ते	ग्रामग
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। अनुलोपे	ग्रामगस्
	सस्य रुत्व विसर्गो	ग्रामगः इति सिद्धम्

152 शत्रुहः

	शत्रु उपपदक हन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
[illegible] हनः	ड प्रत्यये, अनुलोपे	शत्रु हन् अ
टेः	टि लोपे	शत्रु ह् अ
	संयुक्ते	शत्रुह
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्मौट् शस् ..	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	
	अनुलोपे	शत्रुहस्
	सस्य रुत्व विसर्गो	शत्रुहः इति सिद्धम्

Teacher's Signature

१५३. क्लेशापहः

	क्लेश उपपदक अप पूर्वक हन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अपे क्लेशतमसोः	ड प्रत्यये, अनु. लोपे	क्लेश अप हन् ड
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे एकादेशे	क्लेशापहन् अ
टेः	टि लोपे	क्लेशापह् अ
	संयुक्ते	क्लेशापह
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजसमौट् - -	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनु. लोपे	क्लेशापहस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	क्लेशापहः इति सिद्धम्

१५४ कुमारघाती

	कुमार उपपद हन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कुमारशीर्षयोर्णिनिः	इत्यनेन सूत्रेण णिनि प्रत्यये, अनु. लोपे	कुमारहन् इन्
अत उपधायाः	उपधा दीर्घे	कुमारहान् इन्
हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु	कुत्वे	कुमारघान् इन्
हनस्त चिण्णलोः	नस्य तकारे	कुमारघात् इन्
	संयुक्ते	कुमारघातिन्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस - -	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनु. लोपे	कुमारघातिन् स
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	कुमारघातीन् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	कुमारघातीन्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपः	कुमारघाती इति

Teacher's Signature

Date :

Page No. : ११७

१५५. जायाघ्नो ब्राह्मणः

धातोः	जाया उपपदक हन् धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
जायापत्योष्टक्	टक् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	जाया हन् अ
अत उपधायाः	उपधा वृद्धि प्राप्ते, परम्	
क्ङिति च	वृद्धि निषेधे	जाया हन् अ
गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि	उपधालोपे	जाया ह्न् अ
हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु	हस्य कुत्वे	जायाघ्न् अ
	संयोगे	जायाघ्न
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	जायाघ्नस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	जायाघ्नः इति सिद्धः

१५६. जायाघ्नस्तिलकालकः

धातोः	जाया उपपदक हन् धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
अमनुष्यकर्तृके च	टक् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	जाया हन् अ
गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि	उपधालोपे	जाया ह्न् अ
हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु	हस्य कुत्वे	जायाघ्न
	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	जायाघ्नस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	जायाघ्नः इति सिद्धः

१५७. श्लेष्मघ्नं मधु

	श्लेष्म उपपदक हन् धातोः	

Teacher's Signature

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अमनुष्यकर्तृके च	टक् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	श्लेष्म हन् अ
गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि	उपधा लोपे	श्लेष्म ह्न् अ
हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु	हस्य कुत्वे	श्लेष्म घ्न् अ
	संयुक्ते	श्लेष्मघ्न
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनु० लोपे	श्लेष्मघ्नस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	श्लेष्मघ्नः इति सिद्धम्

१५८ हस्तिघ्नो मनुष्यः

	हस्ति उपपदक हन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
शक्तौ हस्तिकपाटयोः	टक् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	हस्ति हन् अ
गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि	उपधा लोपे	हस्ति ह्न् अ
हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु	हस्य कुत्वे	हस्ति घ्न् अ
	संयुक्ते	हस्तिघ्न
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनु० लोपे	हस्तिघ्नस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	हस्तिघ्नः इति सिद्धम्

१५९ पाणिघः imp.

	पाणि उपपदक हन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
पाणिघताडघौ शिल्पिनि	क प्रत्यये टि लोपे घत्वे च, अनुबन्धलोपे	पाणि ह् अ पाणि घ् अ = पाणिघ

कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजसमौट्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	
	अनु० लोपे	पाणिघस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	पाणिघः इति सिद्धम्

१६० आढ्यंकरणम्

	आढ्य उपपद कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्ध-		
प्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन्	ख्युन् प्रत्यये, अनु० लोपे	आढ्य कृ यु
युवोरनाकौ	यु स्थाने अन इत्यादेशे	आढ्य कृ अन
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे रपरत्वे	आढ्य कअर् अन
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनु० लोपे, अनुस्वारे, संयुक्ते	आढ्यकरन
अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि	नस्य णत्वे	~~आढ्यम्करन~~ आढ्यंकरण कर्न
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिके संज्ञायाम्	
स्वौजसमौट्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, ~~अनु० लोपे~~	आढ्यंकरण सु
अतोऽम्	सु स्थाने अम् इत्यादेशे	आढ्यंकरण अम्
अमि पूर्वः	पूर्व रूपे एकादेशे	आढ्यंकरणम् इति सिद्धम्

१६१ प्रियंकरणम्

	प्रिय उपपदक कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्ध-		
प्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन्	ख्युन् प्रत्यये, अनु० लोपे	प्रिय कृ यु
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनु० लोपे	प्रियम् कृ यु
मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे	प्रियं कृ यु

२०-१६

युवोरनाकौ	यु स्थाने अन इत्यादेशे	प्रियंकृ अन
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	
उरण् रपरः	रपरत्वे	प्रियंकर् अन
अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि	नस्य णत्वे	प्रियंकर् अण
	संयुक्ते	प्रियंकरण
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजसमौट्छष्टा इत्यादिसूत्रेण	प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	प्रियंकरण सु
~~अमि पूर्वः~~ अतोऽम्	~~पूर्वरूपैकादेशे~~ सुस्थाने अम्	प्रियंकरण अम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूप एकादेशे	प्रियंकरणम् इति सिद्धम्

१५२ आढ्यंभविष्णुः/आढ्यंभावुकः

	आढ्य उपपदक भू धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
धातोः		
कर्तरि भुवः खिष्णुच्खुकञौ	खिष्णुच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आढ्यभू इष्णु
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुमागमे, अनुबन्धलोपे	आढ्यम्भू इष्णु
~~नश्चापदान्तस्य झलि~~ मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे	आढ्यंभू इष्णु
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	आढ्यंभो इष्णु
एचोऽयवायावः	अवादेशे।	आढ्यंभव् इष्णु
	संयुक्ते	आढ्यंभविष्णु
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये	आढ्यंभविष्णु सु
	अनुबन्धलोपे	आढ्यंभविष्णु स्
	सस्य रुत्वविसर्गे	आढ्यंभविष्णुः इति सिद्धम्
	खिष्णुच् अभावे खुकञ् प्रत्यये	आढ्य भू खुकञ्
	अनुबन्धलोपे	आढ्य भू उक
	मुमागमे अनुबन्धलोपे	आढ्यम् भू उक

	अनुस्वारे	आढ्यं भू उक
अचो ञ्णिति	वृद्धौ	आढ्यं भौ उक
एचोऽयवायावः	आवादेशे	आढ्यं भ् आव् उक
	संयुक्ते	आढ्यंभावुक
	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
	प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	आढ्यंभावुकस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	आढ्यंभावुकः इति सिद्धम्

१६३ घृतस्पृक्

	घृत उपपदे स्पृश धातोः	
धातोः	इति सूत्रम् अधिकृत्य	
स्पृशोऽनुदके क्विन्	क्विन् प्रत्यये ।	घृतस्पृश क्विन्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सर्वापहारी लोपे	घृतस्पृश स
व्रश्च-भ्रस्ज-सृज-मृज-यज-	प्रातिपदिकसंज्ञायाम् । सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे सस्य लोपे	घृतस्पृश्
राज-भ्राज-छश-शां षः	षकारान्तादेशे	घृतस्पृष्
झलां जशोऽन्ते		घृतस्पृड्
वाऽवसाने	चर्त्वे	घृतस्पृट्
~~हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्~~ क्विन्प्रत्ययस्य कुः	~~सस्य लोपे~~ कुत्वे	घृतस्पृक् इति सिद्धम्

१६४ ऋत्विक्

	ऋतु शब्द उपपदे यज धातोः	
धातोः	इति सूत्रम् अधिकृत्य	
ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिग्-		
अञ्चुयुजिक्रुञ्चां च	क्विन् प्रत्यये	ऋतुयज क्विन्
	सर्वापहारी लोपे प्रातिपदिकसंज्ञायाम् । सु प्रत्यये	ऋतुयज्
वचिस्वपियजादीनां किति	संप्रसारणे	ऋतु इअज्
संप्रसारणाच्च	पूर्वरूपे	ऋतु इज्

इको यणचि	यणि	ऋत्विज् अ
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् वाऽवसाने	प्रातिपदिक संज्ञायां । सु प्रत्यये च सस्य लोपे	ऋत्विज् स् ऋत्विज् स् ऋत्विच्
~~क्विन्प्रत्ययस्य कुः~~ चोः कुः	कुत्वे ~~सस्य लोपे~~	ऋत्विक् इति सिद्धम् ।
१६५ दधृक्	दधृष् धातोः	
१६६ उष्णिक्		
	उत्पूर्वात् स्निह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च ।	क्विन् प्रत्यये ।	उत्स्निह् क्विन्
	सर्वापहारी लोपे	उत्स्निह्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	प्रातिपदिक संज्ञायाम् । सु प्रत्यये तकारस्य लोपे सुलोपे	उत्स्निह् स् उस्निह्
आदेश प्रत्यययोः	सस्य षत्वे	उष्निह्
ष्टुना ष्टुः	नस्य णत्वे	उष्णिह्

क्विन्प्रत्ययस्य कुः वाऽवसाने	कुत्वे विकल्पेन चर्त्वे । अस्य लोपे पक्षे	उष्णिक् उष्णिक् इति सिद्धम् उष्णिग् इति रूपम्

१७७ त्यादृक् / त्यादृशः

	त्यदुपपदक त्यदुपपद दृश धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च	कञ् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	त्यद् दृश अ
आ सर्वनाम्नः	आदेशे	त्यादृश अ
	संयुक्ते	त्यादृश
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	त्यादृश
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	त्यादृशस्
~~हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्~~	सस्य रुत्वविसर्गे	त्यादृशः इति सिद्धम्
	पक्षे क्विन् प्रत्यये	त्यद् दृश क्विन्
	सर्वापहारी लोपे	त्यद् दृश
आ सर्वनाम्नः	आकारान्तादेशे	त्यादृश
	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	त्यादृश स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	त्यादृश
व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः	शस्य षत्वे	त्यादृष्
झलां जशोऽन्ते	जशत्वे	त्यादृड्
वाऽवसाने	डस्य टत्वे	त्यादृट्
क्विन्प्रत्ययस्य कुः	कुत्वे	त्यादृक् इति सिद्धम्

१७८ अर्द्धभाक्

	अर्द्ध उपपदे भज धातोः
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य

भजो ण्विः	ण्वि प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अर्द्धभज् ण्वि
	सर्वापहारी लोपे	अर्द्धभज्
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	अर्द्धभाज्
चोः कुः	कुत्वे	अर्द्धभाग्
वाऽवसाने	~~[illegible]~~ चर्त्वे	अर्द्धभाक् इति सिद्धम्

१४९ अब्जाः

	अप् पूर्वक जन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
जनसनखनक्रमगमो विट्	विट् प्रत्यये, ~~अनु~~	अप् जन् विट्
	सर्वापहारी लोपे	अप् जन्
झलां जशोऽन्ते	जश्त्वे	अब्जन्
विड्वनोरनुनासिकस्यात्	आत्वे	अब्जा
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे सस्य रुत्वविसर्गे	अब्जा स् अब्जाः इति सिद्धम्

१५० गोषा

	गो उपपदे सन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
जनसनखनक्रमगमो विट्	विट् प्रत्यये	गोसन् विट्
	सर्वापहारी लोपे	गोसन्
आदेशप्रत्यययोः	सस्य षत्वे	गोषन्
विड्वनोरनुनासिकस्यात्	आत्वे	गोषा
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम् टाप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	गोषा आ गोषा गोषा स्

हल्ङ्याब्भ्योदीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् | स लोपे | गोषा इतिसिद्धम्

१८१ विसखाः

	विस उपपदे खन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
जनसनखनक्रमगमो विट्	विट् प्रत्यये	विसखन् विट्
	सर्वापहारी लोपे	विसखन्
विड्वनोरनुनासिकस्यात्	आत्वे	विसखा
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचनेसु प्रत्यये, अनु० लोपे	विसखा स्
	ससजुषोरुः रुत्व विसर्गौ	विसखाः इतिसिद्धम्

१८२ दधिक्राः

	दधि उपपदे क्रम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
जनसनखनक्रमगमो विट्	विट् प्रत्यये	दधिक्रम् विट्
	सर्वापहारी लोपे	दधिक्रम्
विड्वनोरनुनासिकस्यात्	आत्वे	दधिक्रा
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचनेसु प्रत्यये	दधिक्रासु
	अनु० लोपे	दधिक्रास्
	ससजुषोरुः रुत्व विसर्गौ	दधिक्राः इतिसिद्धम्

१८३ आमात्

	आम उपपदे अद् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अदोऽनन्ने	विट् प्रत्यये	आम अद् विट्

	सर्वापहारी लोपे	आम अद्
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	आमाद्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये। अनुबन्धलोपे	आमाद् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुति स्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	आमाद् इतिसिद्धे
वाऽवसाने	चर्त्वे	आमात् इतिसिद्धे
१५४ क्रव्यात्		
	क्रव्य उपपदे अद् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
क्रव्ये च	विट् प्रत्यये	क्रव्य अद् विट्
	सर्वापहारी लोपे	क्रव्य अद्
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	क्रव्याद्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सुप्रत्यय	क्रव्याद् सु
	अनु० लोपे	क्रव्याद् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य पृक्तं हल्	सस्य लोपे	क्रव्याद् इतिसिद्धे
वाऽवसाने	चर्त्वे	क्रव्यात् इतिसिद्धम्
१५५ कामदुघा		
	काम उपपदे दुह् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
दुहः कब् घश्च	कप् प्रत्यये। घकारान्तादेशेच	कामदुघ् कप्
	अनुबन्धलोपे	कामदुघ् अ
अजाद्यतष्टाप्	टाप् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	कामदुघ आ
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	कामदुघा
~~स्त्रीप्रत्ययान्त~~ कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	

Teacher's Signature

आप् प्रातिपदिकात्	इति सूत्रेण उपसाहयेत	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	कामदुघास्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	अस्य लोपे	कामदुघा इति सिद्धम्

१८६ सुदामा

धातोः	सु उपसर्गपूर्वकात् दा धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
आतो मनिन् क्वनिब्वनिपश्च	मनिन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सुदामन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजसमौट् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	सुदामन्स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	सुदामान्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	अस्य लोपे	सुदामान्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	सुदामा इति सिद्धम्

१८७ अश्वत्थामा

धातोः	अश्व उपपदे स्था धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
आतो मनिन् क्वनिब्वनिपश्च	मनिन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अश्वस्थामन्
सस्यार्धधातुके खरिच	सस्य तकारे	अश्वत्थामन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	अश्वत्थामन्स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा वृद्धौ	अश्वत्थामान्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	अस्य लोपे	अश्वत्थामान्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	अश्वत्थामा इति सिद्धम्

२७-१८

Teacher's Signature

Date :
Page No. : १२८

१८८ सुधीवा

	सु उपसर्गपूर्वात् धीधातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च	क्वनिप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सुधीवन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	सुधीवन्
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये	सुधीवन् स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	सुधीवान् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	सुधीवान्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	सुधीवा इति सिद्धम्

१८९ सुशर्मा

	सुपूर्वात् शृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते	मनिन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सुशृ मन्
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	सुश् अर् मन्
	संयुते	सुशर्मन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सुशर्मन् स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	सुशर्मान् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	सुशर्मान्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	सुशर्मा इति सिद्धम्

१९० विजावा

	विपूर्वात् जन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते	वनिप् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	विजन् वन्

Teacher's Signature

विड्वनोरनुनासिकस्यात्	आत्वे	विनावन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजसमौट्. इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तेरेकवचनेसु		
	प्रत्यये । अनुबन्ध लोपे	विनावन्स्
सर्वनामस्थानेचाऽसंबुद्धौ	उपधा दीर्घे	विनावान्स्
हल्ङ्याब्भ्योदीर्घात्सुतिस्यपृक्तंहल्	सस्य लोपे	विनावान्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	विनावा इतिसिद्धम्

१६१ उखास्रत्

	उखाउपपदे स्रंसुधातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
क्विप्च	क्विप् प्रत्यये	उखास्रंस्क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	उखास्रंस्
अनिदितांहलउपधायाक्ङिति	नुम लोपे	उखास्रस्
~~वसुस्रंसुध्वंसु~~		
वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहांदः	सस्य दकारे	उखास्रद्
वाऽवसाने	चर्त्वे	उखास्रत् सिद्धम्
	~~प्रातिपदिकसंज्ञायाम् सु प्रत्यये लोपे इतिरूपम्~~	

१६२ वाहाभ्रट्

	वाहाउपपदे भ्रंश् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
क्विप्च	क्विप् प्रत्यये । अनुबन्ध लोपे	वाहाभ्रंश् क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	वाहाभ्रंश्
व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राज		
च्छशां षः	षत्वे	वाहाभ्रंष्
झलां जशोऽन्ते	जशत्वे	वाहाभ्रंड्
वाऽवसाने	चर्त्वे	वाहाभ्रंट्

Teacher's Signature

Date : ६/१०/२००३
Page No. : १३०

~~उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः~~ सुम्सुंसुम्सुंस्वनडुहोदः अस्य दकारे

अनिदितां हलोपधायाः क्ङिति	नुम् लोपे	वाहभ्रट् इतिसिद्धम्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	वाहभ्रट्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	वाहभ्रट् इतिसिद्धम्

१६३ शंस्थः

	शम् उपपदे स्था धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
क्विप् च	क्विप् प्रत्यय प्राप्ते। परम् तत्प्रबाध्य	
स्थः क च	क प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	शंस्था अ
आतो लोप इटि च	आकारस्य लोपे	शंस्थ् अ
	संयुक्ते	शंस्थ
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्.. इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे		शंस्थस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	शंस्थः इतिसिद्धम्
	क्विप् प्रत्यये पक्षे	शंस्था क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	शंस्था
	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
	सुप्रत्यये। अनु० लोपे	शंस्थास्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	शंस्थाः इतिसिद्धम्

१६४ उष्णभोजी

	उष्ण उपपदे भुज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये	णिनि प्रत्यये। अनु० लोपे	उष्णभुज् इन्

Teacher's Signature

पुगन्तलघूपधस्य च	उपधागुणे	उण्णओन् इन्
	संयुते	उण्णओनिन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वौजस् इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये, अनु० लोपे	उण्णओनिन्स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	उण्णओनीन्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुति		
स्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	उण्णओनीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	उण्णओनी इति सिद्धम्

१६५ उष्ट्रक्रोशी

	उष्ट्र उपपदे क्रुश् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कर्तर्युपमाने	णिनि प्रत्यये, अनु० लोपे	उष्ट्र क्रुश् इन्
पुगन्तलघूपधस्य च	उकारस्य ओकारे	उष्ट्र क्रोश् इन्
	संयुते	उष्ट्र क्रोशिन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
	स्वौजस् इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये	
	अनु० लोपे	उष्ट्र क्रोशिन् स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	इकारस्य ईकारे	उष्ट्रक्रोशीन् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुति		
स्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	उष्ट्रक्रोशीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	उष्ट्रक्रोशी इति सिद्धम्

१६६ स्थण्डिलशायी

	स्थण्डिल उपपदे शी(ङ्) धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
व्रते	णिनि प्रत्यये, अनु० लोपे	स्थण्डिलशीइन्

अचोञ्णिति	वृद्धौ	स्थण्डिलशैइन्
एचोऽयवायावः	आय् इत्यादेशे	स्थण्डिलश्आय्इन्
	संयुक्ते	स्थण्डिलशायिन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचनेसु	
	प्रत्यये। अनु० लोपे	स्थण्डिलशायिनस्
सर्वनामस्थानेचाऽसंबुद्धौ	दीर्घे	स्थण्डिलशायीनस्
हल्ङ्याब्भ्योदीर्घात् सुति		
स्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	स्थण्डिलशायीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	स्थण्डिलशायीइति सि

१६७ कषायपायिण०

	कषाय उपपदे पाधातोः	
धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
बहुलमाभीक्ष्ण्ये	णिनि प्रत्यये। अनु० लोपे	कषायपा इन्
आतो युक् चिण्कृतोः	युगागमे। अनु० लोपे	कषायपाय् इन्
	संयुक्ते	कषायपायिन्
~~अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि~~	~~नस्य णत्वे~~	कषायपायिण्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् - - -	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ बहुवचने	
	जस् प्रत्यये। अनु० लोपे	कषायपायिण् अ
	संयुक्ते	कषायपायिणस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	कषायपायिणः इ

१६८ दर्शनीयमानी

	दर्शनीय उपपदे मन् धातोः
धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य

मनह्	णिनि प्रत्यये।अनुबलोपे	दर्शनीयमन् इन्
अत उपधायाह्	वृद्धौ	दर्शनीयमान् इन्
	संयुतो	दर्शनीयमानिन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस_ - -	इत्यादिसूत्रेणप्रथमा विभक्तौ एकवचनेसुप्रत्यये	
	अनु० लोपे	दर्शनीयमानिनस्
सर्वनामस्थानेचाऽसंबुद्धौ	दीर्घे	दर्शनीयमानीनस्
हल्ङ्याब्भ्योदीर्घात्सुतिस्य		
पृक्तं हल्	सस्य लोपे	दर्शनीयमानीन्
न लोपह् प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	दर्शनीयमानी इति सिद्धम्

१९९ अग्निष्टोमयाजी

	अग्निष्टोम उपपदे यज धातोह्	
धातोह्	इति सूत्रमधिकृत्य	
करणेयजह्	णिनि प्रत्यये।अनु०लोपे	अग्निष्टोमयजइन्
अत उपधायाह्	उपधा वृद्धौ	अग्निष्टोमयाजइन्
	संयुतो	अग्निष्टोमयाजिन्.
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस_ - -	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचनेसुप्रत्यये	
	अनुबलोपे	अग्निष्टोमयाजिनस्
सर्वनामस्थानेचाऽसंबुद्धौ	दीर्घे	अग्निष्टोमयाजीनस्
हल्ङ्याब्भ्योदीर्घात्सुति-		
स्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	अग्निष्टोमयाजीन्.
न लोपह् प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	अग्निष्टोमयाजी इति सिद्धम्.

२०० पितृव्यघाती

	पितृव्यउपपदे हन् धातोह्

Date :

धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
कर्मणि हनः	णिनि प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पितृव्यहन् इन्
अत उपधायाः	उपधा वृद्धौ	पितृव्यहान् इन्
हनस्तोऽचिण्णलोः	नस्य तकारे	पितृव्यहात् इन्
हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु	हस्य घकारे	पितृव्यघात् इन्
	संयुक्ते	पितृव्यघातिन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम	
स्वौजस... इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे		पितृव्यघातिन् स
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	दीर्घे	पितृव्यघातीन् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुति		
स्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	पितृव्यघातीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	पितृव्यघाती इति

२०१ ब्रह्महा

	ब्रह्मउपपदे हन् धातोः	
धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप्	क्विप् प्रत्यये,	ब्रह्महन् क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	ब्रह्म हन्
सौ च	वृद्धौ	ब्रह्महान्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम	
स्वौजस... इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे		ब्रह्महान् स
हल्ङ्याब्भ्यो सुति दीर्घात्		
सुति स्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	ब्रह्महान्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्यलोपे	ब्रह्महा इतिसिद्धः

२०२ मातृहा

मातृउपपदे हन्धातोः

Teacher's Signature

धातोः	इतिसूत्रमधिकृत्य	
बहुलं छन्दसि	क्विप्प्रत्यये ।	मातृहन् क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	मातृहन्
अत उपधायाः / सौ च	वृद्धौ	मातृहान्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये । अनु० लोपे	मातृहान् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	मातृहान्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	~~मातृहन्~~ मातृहा इतिसिद्धम्

२०३. सुकृत्

	सु पूर्वात् कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञः	क्विप् प्रत्यये । अनु० लोपे	सुकृ क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	सुकृ
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे । अनु० लोपे	सुकृत्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु	
	प्रत्यये । अनु० लोपे	सुकृत् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य पृक्तं हल्	सस्य लोपे	सुकृत् इतिसिद्धम्

२०४ सोमसुत्

	सोम उपपदे सु धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सोमे सुञः	क्विप् प्रत्यये । अनु० लोपे	सोमसु क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	सोमसु

१७-१६

ह्रस्वस्यपिति कृति तुक्	तुगागमे। अनु० लोपे	सोमसुत्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये अनु० लोपे	सोमसुतस्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्य पृक्तं हल्	सस्य लोपे	सोमसुत् इति सि

205 अग्निचित्

	अग्नि उपपदे चि धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अग्नौ चेः	क्विप् प्रत्यये। अनु० लोपे	अग्निचिक्विप्
	सर्वापहारी लोपे	अग्निचि
ह्रस्वस्यपिति कृति तुक्	तुगागमे। अनु० लोपे	अग्निचित्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। अनु० लोपे	अग्निचितस्
~~ह्रस्वस्यपिति कृति तुक्~~ हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	अग्निचित् इति सि

206 श्येनचित्

	श्येन उपपदे चि धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
कर्मण्यनन्याख्यायाम्	क्विप् प्रत्यये	श्येनचिक्विप्
	सर्वापहारी लोपे	श्येनचि
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे। अनु० लोपे	श्येनचित्
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने सुप्रत्यये अनु० लोपे	श्येनचितस्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	श्येनचित् इति सि

207 सोमविक्रयी

Teacher's Signature

Date: १३/१०/२०२३
Page No.: १३७

धातोः	सोमवि पूर्वात् क्रीधातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
~~कर्मणीनिविक्रियः~~ कर्मणीनिविक्रियः	इनि प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सोमविक्रीइन्
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	सोमविक्रेइन्
एचोऽयवायावः	अयादेशे	सोम विक्रअयिन्
	संयुक्ते	सोमविक्रयिन्
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सोमविक्रयिन्स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	दीर्घे	सोमविक्रयीन्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	सोमविक्रयीन्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	सोमविक्रयी इति सिद्धम्

२०८ मेरुदृश्वा

धातोः	मेरुउपपदे दृश् धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
दृशेः क्वनिप्	क्वनिप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	मेरुदृश् वन्
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	मेरुदृश्वन्
स्वौजसमौट्छष्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	मेरुदृश्वन्स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	मेरुदृश्वान्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	मेरुदृश्वान्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	मेरुदृश्वा इति सिद्धं

२०९ राजयुध्वा

धातोः	राजन् उपपदे युध् धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	

Teacher's Signature

राजनि युधिकृञः	क्वनिप् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	राजयुध्वन्
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्.	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	राजयुध्वन्स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	नान्त उपधा दीर्घे	राजयुध्वान्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	राजयुध्वान्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	राजयुध्वा इति सिद्धम्

सि० सहयुध्वा

	सह उपपदे युध् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सहे च	क्वनिप् प्रत्यये, अनु० लोपे	सहयुध्वन्
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादि सूत्रमधिकृत्य प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनु० लोपे	सहयुध्वन्स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	सहयुध्वान्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	सहयुध्वान्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	न लोपे	सहयुध्वा इति सिद्धम्

सि० उपसरजः

	उपसर उपपदे जन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सप्तम्यां जनेर्डः	ड प्रत्यये, अनु० लोपे	उपसरजन् अ
टेः	टि लोपे	उपसरज् अ
	संयुक्ते	उपसरज

कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक-संज्ञायाम्	
स्वौजस्मौट् ..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	उपसरजस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	उपसरजः इतिसिद्धः
२१२ बुद्धिजः		
	बुद्धि उपपदे जन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सप्तम्यामजातौ	ड प्रत्यये अनु० लोपे	बुद्धिजन अ
टेः	टि लोपे	बुद्धिज अ
	संयुक्ते	बुद्धिज
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये अनु० लोपे	बुद्धिजस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	बुद्धिजः इतिसिद्धः
२१३ प्रजाः		
	प्र ~~उपपदे~~ पूर्वाद् जन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
उपसर्गे च संज्ञायाम्	ड प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	प्र जन अ
टेः	~~संयुक्ते~~ टिलोपे	प्रज अ
	संयुक्ते	प्रज
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	

Teacher's Signature

	बहुवचने जस् प्रत्यये, अनु० लोपे	प्रजअस्
प्रथमयोः पूर्वसवर्णः	पूर्वसवर्ण दीर्घे	प्रजास्
	सस्य रुत्व विसर्गे	प्रजाः इति सिद्धम्
२१४ पुमनुजः		
	पुम् उपपदे अनुपूर्वाद् जन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अनौ कर्मणि	ड प्रत्यये, अनु० लोपे	पुम्अनुजन्अ
टेः	टि लोपे	पुम्अनुज्अ
	संयुक्ते	पुमनुज
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनु० लोपे	पुमनुजस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	पुमनुजः इति सिद्धम्
२१५ अजः		
	नञ् समासे जन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	नजन्
अन्येष्वपि दृश्यते	ड प्रत्यये, अनु० लोपे	नजन्अ
टेः	टि लोपे	नज्अ
	संयुक्ते	नज
नलोपो नञः	समासे नस्य लोपे	अज
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनु० लोपे	अजस्

Date: 14/10/2003
Page No.: 147

	अस्य रुत्व विसर्गौ	अनुजः इति सिद्धम्
२१६ अनुजः		
	अनु पूर्वात् जन धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अन्येष्वपि दृश्यते	ड प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अनु जन् अ
टेः	टि लोपे	अनु ज् अ
	संयुक्ते	अनुज
कृदतिङ्	~~प्रातिपदिक~~ संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	कृत प्रातिपदिक संज्ञायाम	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अनुजस्
	अस्य रुत्व विसर्गौ	अनुजः इति सिद्धम्

२१७ कृतम्		
	कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
निष्ठा	क्त प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	कृ त
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुण प्राप्तौ, परं ~~क्त प्रबाध्य~~	
क्ङिति च	इत्यनेन निषेधे	कृ त
कृदतिङ्	~~प्रातिपदिक~~ संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	कृत प्रातिपदिक संज्ञायाम	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये।	कृत सु
अमि...	सुस्थाने अम आदेशे	कृत अम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	⟹ कृतम् इति सिद्धम्
	क्तवतु प्रत्यय पक्षे, अनुबन्धलोपे	कृतवत्

१७-१६

Teacher's Signature

कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
	सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	कृतवत् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	कृतवन्त् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	कृतवन्त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	कृतवन्
सर्वनामस्थाने चाऽसम्बुद्धौ	उपधादीर्घे	कृतवान् इति सिद्धम्
२१८ भुक्तम्		
	भुज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
निष्ठा	क्त प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	भुज् त
पुगन्तलघूपधस्य च	गुण प्राप्ते,	
क्ङिति च	इत्यनेन निषेधे	भुज् त
चोः कुः	कुत्वे	भुग् त
खरि च	चर्त्वे	भुक् त
	संयोगे	भुक्त
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
~~प्रातिपदिकसंज्ञायाम्~~ स्वौजस् - - - -	सुप्रत्यये	भुक्त सु
अतोऽम्	अम् आदेशे	भुक्त अम्
अमि पूर्वः	पूर्वरूपे	भुक्तम् इति सिद्धम्
	क्तवतु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	भुज् तवत्
	कुत्वे	भुग्तवत्
	चर्त्वे	भुक्तवत्
	संयोगे	भुक्तवत्

Teacher's Signature

	कृत्संज्ञायाम्	
	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
	सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	भुक्तवत् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनु० लोपे	भुक्तवन्त् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	भुक्तवन्त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	भुक्तवन्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	दीर्घे	भुक्तवान् इति सिद्ध

२१९ सुत्वा

	सु धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुयजोर्ङ्वनिप्	ङ्वनिप् प्रत्यये, अनु० लोपे	सु वन्
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे, अनु० लोपे	सुत्वन्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस् . . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुलोपे	सुत्वन् स्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	सुत्वान् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	सुत्वान्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	सुत्वा इति सिद्ध

२२० जरन्

	जॄ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
जीर्यतेरतृन्	अतृन्प्रत्यये, अनु० लोपे	जॄ अत्
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे, संयुक्ते	जरत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	

Date : 15/10/2003
Page No. : 144

	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	जरत् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	जरन् त् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	जरन्त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	जरन् इति सिद्ध

221 ~~अ~~ पचन्तम्

	पच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वर्तमाने लट्	लट् प्राप्ते, परस्मैपदे	
लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे	शतृ प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पच् अत्
तिङ् शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुक संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पच् अ अत्
अतो गुणे	पररूपे	पच् अत्
	संयुक्ते	पचत्
~~उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः~~	~~नुमागमे, अनुबन्धलोपे~~	~~पच~~
कृदतिङ्	~~प्रातिपदिके~~ कृत संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादिसूत्रेण ~~प्रथमा~~ द्वितीया विभक्तौ	
	~~द्वि~~ एकवचने ~~सु~~ अम् प्रत्यये, ~~अनुबन्धलोपे~~	पचत् ~~स्~~ अम्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	पचन्त् ~~स्~~ अम्
~~हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्~~	~~सस्य लोपे~~	
	संयुक्ते	पचन्तम् इति सिद्ध

222 पचमानम्

	पच् धातोः

Teacher's Signature

धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वर्तमाने लट्	लट् प्राप्ते, परस्मैप्रबाध्य	
लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे	शानच् प्रत्यये, अनुलोपे	पच् आन
आने मुक्	मुगागमे अनुलोपे	पच् आन
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुकं संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शप् प्रत्यये, अनुलोपे	पच् अम् आन
आने मुक्	संयुक्ते मुगागमे अनुलोपे	पचमान
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	पचमान
स्वौजस्..	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुलोपे	पचमानस्
	पूर्वरूपे	पचमानम् इति सिद्धम्

अमिपूर्वः
पचता
२२३

	पच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे	शतृ प्रत्यये, अनुलोपे	पच् अत्
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुकं संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शप्प्रत्यये, अनुलोपे	पच् अ अत्
अतो गुणे	पररूपे	पच् अत्
	संयुक्ते	पचत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादिसूत्रेण तृतीयाविभक्तौ	
	एकवचने टा प्रत्यये, अनुलोपे	पचत् आ
	संयुक्ते	पचता इति सिद्धम्

Teacher's Signature

२२४ पचमानेन

	पच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वर्तमाने लट्	लट् प्राप्ते, परं प्रबाध्य	
लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे	शानच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पच् आन
~~तिङ्~~शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुकम् संज्ञायाम्	~~पच~~
कर्तरि शप्	शप् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पच् अ आन
आने मुक्	मुगागमे, अनुबन्धलोपे	पच् अम् आन
	संयुक्ते	पचमान
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण तृतीयाविभक्तौ	
	एकवचने टा प्रत्यये ~~अनुबन्धलोपे~~	पचमान टा
टाङसिङसामिनात्स्याः	टा स्थाने इन आदेशे	पचमान इन
आद् गुणः	गुणे एकादेशे	पचमानेन इति सिद्ध

२२५ हे पचन्

	पच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
~~सम्बोधने च~~ सम्बोधने च	शतृ प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पच् अत्
कर्तरि शप्	शबागमे, अनुबन्धलोपे	पच् अ अत्
अतो गुणे	पररूपे	पच् अत्
	संयुक्ते	पचत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्	इत्यादिसूत्रेण सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	पचत् स

~~हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्~~ ~~सुतिस्यपृक्तं हल्~~		
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे। अनुबन्धलोपे	पचन्त् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	पचन्त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	पचन् इति सिद्धम्

२२६ ~~हे~~ पचमान

	पच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सम्बोधने च	शानच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	पच् आन
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुक संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे। अनुबन्धलोपे	पच् अ आन
आने मुक्	मुगागमे। अनुबन्धलोपे	पच् अम् आन
	संधौ	पचमान
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादि सूत्रेषु सम्बोधने सु	
	प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	पचमान स
~~ससजुषो रुः~~ हल्ङ्याब्भ्यो...	सस्य लोपे	पचमान इति सिद्धम्

२२७ कुर्वन्

	कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
~~कृदतिङ्~~ लत्	लत् संज्ञायाम्	
लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे	शतृ प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	कृ अत्
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुक संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शप् प्राप्ते। परिप्रबाध्य	
~~तनादिकृञ्भ्य उः~~ तनादिकृञ्भ्य उः	उ प्रत्यये।	कृ उ अत्

१७-१६

Teacher's Signature

सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	कृ अर् उ अत्
	~~संयुक्ते~~	~~करु अत्~~
इको यणचि	इक् स्थाने यण्, ?	करव् अत्
अत उत् सार्वधातुके	अकारस्य उकारे	कुरव् अत्
	संयुक्ते	कुर्वत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	कुर्वत् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	कुर्वन्त् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	कुर्वन्त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	<u>कुर्वन्</u> इति सिद्धम्

२२८ <u>करिष्यन्</u>

	कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रम् अधिकृत्य	
लृट् शेषे च	लृट् लकारे प्राप्ते ~~परस्मै~~, अनुबन्धलोपे	कृ लृ
~~लृटः सद्वा~~	~~विकल्पेन शतृ प्रत्यय~~ ~~शतृ शानचौ~~	
	~~शतृ~~ शतृ प्रत्यये अनुबन्धलोपे	कृ अत्
स्यतासी लृलुटोः	स्य आगमे	कृ स्य लृ
लृटः सद्वा	विकल्पेन सत् प्रत्यये	
	शतृ पक्षे, अनुबन्धलोपे	कृ स्य अत्
आर्धधातुकं शेषः	आर्धधातुक संज्ञायाम्	
आर्धधातुकस्येड्वलादेः	इडागमे, अनुबन्धलोपे	कृ इ स्य अत्
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	कर् इ स्य अत्
अतो गुणे	पररूपे	कर् इ स्यत्

आदेशप्रत्यययोः	षत्वे	कर् इष्यत्
	संयुक्ते	करिष्यद् ~~इति सिद्धम्~~।
	~~शानच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे~~	~~कृ~~
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	करिष्यद् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनु० लोपे	करिष्यन् द् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	करिष्यन्द्
संयोगान्तस्य लोपः	दस्य लोपे	करिष्यन् इति सिद्धम्।
	शानच् पक्षे, अनुबन्धलोपे	कृ स्य आन
	इडागमे, अनुबन्धलोपे	कृ इस्य आन
	गुणे, रपरत्वे	कर् इस्य आन
आने मुक्	मुगागमे, अनु० लोपे	कर् इस्यम् आन
	षत्वे	कर् इष्यम् आन
	संयुक्ते	करिष्यमान
अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि	णत्वे	करिष्यमाण
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये, अनु० लोपे	करिष्यमाणस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	करिष्यमाणः इति सिद्धम्

३२६ पचमानः

	पु(डु) धातोः
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य

पूङ्यजोः शानन्	शानन् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पू आन
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुके संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे, अनुबन्धलोपे	पू अ आन
आने मुक्	मुगागमे, अनु०लोपे	पू अम् आन
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	पो अम् आन
एचोऽयवायावः	अवादेशे	प् अव् अम् आन
	संयुक्ते	पवमान
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	पवमानस्
	ससय रुत्व विसर्गौ	पवमानः इति सिद्धम्

२३० मुण्डयमानाः

	मुण्ड् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
हेतुमति च	णिच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	मुण्ड् इ
	संयुक्ते	मुण्डि
सनाद्यन्ता धातवः	धातु संज्ञायाम्	
ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्	चानश् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	मुण्डि आन
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुकं संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे, अनुबन्धलोपे	मुण्डि अ आन
आने मुक्	मुगागमे, अनुबन्धलोपे	मुण्डि अम् आन
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	मुण्डे अम् आन
एचोऽयवायावः	अयादेशे	मुण्ड् अय् अम् आ[न]
	संयुक्ते	मुण्डयमान

कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	बहुवचने जस् प्रत्ययो अनुबन्धलोपे	मुण्डयमान अस्
प्रथमयोः पूर्वसवर्णः	दीर्घ एकादेशे	मुण्डयमानास्
	ससजुषो रुः रुत्व विसर्गे	मुण्डयमानाः इतिसिद्धम्
२३१ शयनाः		
	शीङ् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
लक्षणहेत्वोः क्रियायाः	~~शानच्~~ शानच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	शी ~~अन~~ आन
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुकं संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे अनुबन्धलोपे	शी ~~अ~~ अ आन
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	शे ~~अ आन~~ अ आन
एचोऽयवायावः	अयादेशे	शय् ~~अ~~ अ आन
~~अतो गुणे~~	~~पररूपे~~	~~शय् आन~~
	शीङ्गुनो	~~शयत्~~ शयान
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	बहुवचने जस् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	~~शयान शयत्~~ अस
~~उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः~~	~~नुमागमे अनुबन्धलोपे~~ दीर्घे	~~शयन्त्~~ अस
	ससजुषो रुः रुत्व विसर्गे	शयानास्
		शयानाः इतिसिद्धम्

२३२ अर्जयन्

	~~धातोः~~ तैरन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
~~लक्षणहेत्वोः क्रियायाः~~	~~शतृ प्रत्यये, अनुबन्धलोपे~~	~~अर्जि अत्~~
हेतुमति च	णिच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अर्ज् इ
पुगन्तलघूपधस्य	गुणे, रपरत्वे	अर्ज् इ
	संयुक्ते	अर्जि
सनाद्यन्ता धातवः	धातु संज्ञायाम्	
लक्षणहेत्वोः क्रियायाः	शतृ प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अर्जि अत्
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुक संज्ञायाम्	
~~कर्तरि शप्~~	~~शबागमे, अनुबन्धलोपे~~	~~अर्जि अ अत्~~
~~अतो गुणे~~	~~पररूपे~~	अर्जि अत्
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	अर्जे अत्
~~अ~~एचोऽयवायावः	अयादेशे	अर्ज् अय् अत्
	संयुक्ते	अर्जयत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अर्जयत् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	अर्जयन्त् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	अर्जयन्त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	अर्जयन् इति सिद्धम्

२३३ ~~अधीयन्~~ इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि ॥१३०॥
इङो धारेश्च धात्वोः शतृप्रत्ययो भवति अकृच्छ्रिणि कर्तरि। यथा-
अधीयन् पारायणम्। धारयन्नुपनिषदम्।

२३३ अधीयन्

	अधिइङ्(इ) धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि	शतृ प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अधि इ अत्
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुके संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे, अनुबन्धलोपे	अधि इ अ अत्
अतो गुणे	पररूपे	अधि इ अत्
~~सार्वधातुकार्धधातुकयोः~~	~~गुणे~~	~~अधे~~
अचि श्नुधातुभ्रुवां य्वोरियङुवङौ	इयङादेशे, अनुबन्धलोपे	अधि इय् अत्
अकः सवर्णे दीर्घः	सवर्ण दीर्घे	अधीय् अत्
	संयुक्ते	अधीयत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	अधीयत् स
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्ध लोपे	अधीयन् त् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	अधीयन् त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	अधीयन् इति सिद्धम्

२३४ धारयन्नुपदिशन्

	धृ धातोः	
धातोः	इति सूत्र अधिकृत्य	
~~इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि~~ हेतुमति च	णिच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	धृ इ
अचो ञ्णिति	वृद्धौ, रपरत्वे	ध् आर् इ
	संयुक्ते	धारि
इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि	शतृ प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	धारि अत्

तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुकं संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे, अनुबन्धलोपे	धारि अअत्
अतो गुणे	पररूपे	धारि अत्
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	धारे अत्
एचोऽयवायावः	अयादेशे	धारय् अत्
	संयुक्ते	धारयत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस्	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	धारयत् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	धारयन्त् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	धारयन्त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	धारयन्
ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम्	~~ङमुट्प्रत्यये~~ इत्, अनुबन्धलोपे ~~ङमुडागमे~~ अचि परे नस्यागमे	धारयन्नुपनिषद्। इति सिद्धम्

२२७ ~~[illegible]~~ द्विषोऽमित्रे ~~[illegible]~~ ॥१३१॥

अमित्रे कर्तरि द्विषेर्धातोः ~~[illegible]~~ शतृप्रत्ययो भवति। यथा – द्विषन्, द्विषन्तौ, द्विषन्तः।

२२५ <u>द्विषन्</u>

	द्विष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
द्विषोऽमित्रे	शतृप्रत्यये अनुबन्धलोपे	द्विष् अत्
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुकं संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे, अनुबन्धलोपे	द्विष् अअत्
अतो गुणे	पररूपे	द्विष् अत्
	संयुक्ते	द्विषत्

कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनु० लोपे	द्विषत् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	द्विषन् त् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	द्विषन् त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	द्विषन् इति सिद्धम्

238 सुञो यज्ञसंयोगे ॥१३२॥
यज्ञसंयुक्तेऽभिषवे वर्तमानात् सुनोतेर्धातोः शतृप्रत्ययो भवति।
यथा- सुन्वन्तः।

239 सुन्वन्तः

	सु(ञ्) धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सुञो यज्ञसंयोगे	शतृ प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सु अत्
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुक संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे ~~अनुबन्धलोपे~~ शपं प्रबाध्य	~~सु अ अत्~~
~~अतो गुणे~~	~~पररूपे~~	~~सुअत्~~
स्वादिभ्यः श्नुः	श्नु आगमे, अनुबन्धलोपे	सु नु अत्
~~अतो गुणे~~	~~पररूपे~~	~~सुनुअत्~~
इको यणचि	इकः स्थाने यण्	सुन् व् अत्
	संयुक्ते	सुन्वत्
सार्वधातुकमपित्	ङिद्भावे	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुण प्राप्ते, परम्	
क्ङिति च	इत्यनेन निषेधे	सुन्वत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	

Teacher's Signature

कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	बहुवचने जस् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	सुन्वत् अस्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	सुन्वन्त् अस्
~~हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्~~	~~सस्य लोपे संयुक्ते~~	~~सुन्वन्त्~~ सुन्वन्तः
	~~सस्य लोपे~~ सस्य रुत्वविसर्गे	सुन्वन्तः इति सिद्धम्

२३६ अर्हः प्रशंसायाम् ॥१३३॥
अर्हतेर्धातोः प्रशंसायां शतृप्रत्ययो भवति। यथा - अर्हन्निह भवान् विद्याम्। अर्हन्निह भवान् ~~पूजायाम्~~ पूजाम्।

२३७ अर्हन्

	अर्ह धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अर्हः प्रशंसायाम्	शतृ प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अर्ह अत्
तिङ्शित्सार्वधातुकम्	सार्वधातुके संज्ञायाम्	
कर्तरि शप्	शबागमे, अनुबन्धलोपे	अर्ह अ अत्
अतो गुणे	पररूपे	अर्ह अत्
	संयुक्ते	अर्हत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अर्हत् स्
उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः	नुमागमे, अनुबन्धलोपे	अर्हन् त् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	अर्हन् त्
संयोगान्तस्य लोपः	तस्य लोपे	अर्हन् इति सिद्धम्

२४० तृन् ॥१३५॥
सर्वधातुभ्यस्तृन् प्रत्ययो भवति तच्छीलादिषु कर्तृषु। यथा- कर्ता, वदिता।

२३८ कर्ता

	कृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तृन्	तृन् प्रत्ययो, अनु० लोपे	कृतृ
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	कृ अर् तृ
	संयुते	कर्तृ
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनु० लोपे	कर्तृ स्
ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च	अनङ् आदेशो, अनु० लोपे	कर्त अन् स्
अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तॄणाम्	उपधा दीर्घे	कर्त आन् स्
	संयुते	कर्तान् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	कर्तान्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	कर्ता इति सिद्धम्

२३९ वदिता

	वद् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
तृन्	तृन् प्रत्यये, अनु० लोपे	वद् तृ
आर्धधातुकस्येड्वलादेः	इडागमे, अनु० लोपे	वदितृ
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	

स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण सुप्रत्यये अनुलोपे	वदितृ स्
ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च	अनङ् आदेशे, अनुलोपे	वदित अनङ् स
अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृ		
क्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तॄणाम्	उपधा दीर्घे	वदितान् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	वदितान्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	वदिता इति सिद्धम्

२३९ अलङ्कृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचर इष्णुच्
अलंकृञादिभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु इष्णुच् प्रत्ययो भवति।
यथा- अलंकरिष्णुः। निराकरिष्णुः। प्रजनिष्णुः। उत्पचिष्णुः। उत्पतिष्णुः।
उन्मदिष्णुः। रोचिष्णुः। अपत्रपिष्णुः। वर्तिष्णुः। वर्द्धिष्णुः। सहिष्णुः।
चरिष्णुः।

२४० अलंकरिष्णुः

	अलंकृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रम् अधिकृत्य	
अलङ्कृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतो...	इत्यादिसूत्रेण इष्णुच् प्रत्यये अनुलोपे	अलंकृ इष्णु
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे। रपरत्वे	अलंकर् इष्णु
	संयुक्ते	अलंकरिष्णु
कृत्तद्धितः	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सुप्रत्यये अनुलोपे	अलंकरिष्णुस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	अलंकरिष्णुः इति सिद्धम्

२३८. भुवश्च ॥१३८॥
भवतेर्धातोश्छन्दसि विषये तच्छीलादिष्विष्णुच् प्रत्ययो भवति। यथा- भविष्णुः।

२३९. भविष्णुः

	भू धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
भुवश्च	इष्णुच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	भू इष्णु
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	ओ इष्णु
एचोऽयवायावः	अवादेशे	अव् इष्णु
	संयुते	भविष्णु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	भविष्णुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	भविष्णुः इति सिद्धः

२४३. ग्लाजिस्थश्च क्स्नुः ॥१३९॥
ग्ला, जि, स्था इत्येतेभ्यो धातुभ्यश्चकाराद् भुवश्च तच्छीलादिषु क्स्नुः प्रत्ययो भवति। यथा- ग्लास्नुः। जिष्णुः। स्थास्नुः। भूष्णुः।

२४४. ग्लास्नुः

	ग्ला धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ग्लाजिस्थश्च क्स्नुः	क्स्नु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ग्लास्नु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	

२०-१६

Teacher's Signature

~~ऋवचन~~	एकवचने सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	ग्लास्नुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	ग्लास्नुः इति सिद्धम्

२४४ त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः ॥१४०॥
त्रसादिभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु क्नुः प्रत्ययो भवति। यथा -
त्रस्नुः। गृध्नुः। धृष्णुः। क्षिप्नुः। इति सिद्धम्

२४३. त्रस्नुः

	त्रस् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः	क्नु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	त्रस् नु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये अनुबन्धलोपे	त्रस्नुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	त्रस्नुः इति सिद्धम्

२४५. शमित्यष्टाभ्यो घिनुण् ॥१४१॥
शमादिभ्यो धातुभ्योऽष्टाभ्यस्तच्छीलादिषु घिनुण् प्रत्ययो भवति। यथा -
शमी। तमी। दमी। श्रमी। भ्रमी। क्लमी। प्रमादी। उन्मादी।

२४४. शमी

	शम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
शमित्यष्टाभ्यो घिनुण्	घिनुण् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	शम् इन्
	संयुक्ते	शमिन्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	

	स्ववचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	ग्रामिन् स
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	दीर्घे	ग्रामीन् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	ग्रामीन्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	ग्रामी इति सिद्धम्

३४६. वौ कषलसकत्थस्रम्भः ३४५. विकाषी

	विकष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
वौ कषलसकत्थस्रम्भः	घिनुण् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	विकष् इन्
अत उपधायाः	उपधा दीर्घे	विकाष् इन्
	संयुक्ते	विकाषिन्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	स्ववचने सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	विकाषिन्
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	विकाषीन्
नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	विकाषी।

वौ कषलसकत्थस्रम्भः ॥१४३॥
'कष हिंसार्थः', 'लस श्लेषण क्रीडनयोः', 'कत्थ श्लाघायाम्', 'स्रम्भु विश्वासे', इत्येतेभ्यो धातुभ्यो विशब्द उपपदे घिनुण् प्रत्ययो भवति। यथा- विकाषी, विलासी, विकत्थी, विस्रम्भी।

३४७. अपे च लषः ॥१४४॥
'लष कान्तौ' अस्माद्धातोरप उपपदे चकाराद् वौ च घिनुण् भवति, यथा- अपलाषी, विलाषी।

३४८. प्रे लपसृद्रुमथवदवसः ॥१४५॥ प्रे लपसृद्रुमथवदवसः
प्र उपपदे लपादिभ्यो घिनुण् भवति। यथा- प्रलापी, प्रसारी, प्रद्रावी।

प्रमाथी, प्रवादी, प्रवासी।

२४६. **अपलाषी**

	अपउपपदे लष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अपे च लषः	घिनुण् प्रत्यये। अनुलोपे	अपलष् इन्
अत उपधायाः	उपधा दीर्घे	अपलाष् इन्
	संयुते	अपलाषिन्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
—	एकवचने सु प्रत्ययोऽनुलोपे	अपलाषिन् स
सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ	दीर्घे	अपलाषीन् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	अपलाषीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	अपलाषी इति
	वि उपपदे पक्षे	विलाषी इतिरूप

२४७. **प्रलापी**

	प्र उपपदे लप् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
~~प्रलपसृद्रुमथवदवसः~~ लपसृद्रुमथवदवसः	घिनुण् प्रत्ययोऽनुलोपे	प्रलप् इन्
अत उपधायाः	उपधा दीर्घे	प्रलाप् इन्
	संयुते	प्रलापिन्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस....	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्ययोऽनुलोपे	प्रलापिन् स

सर्वनामस्थाने चाऽसम्बुद्धौ	उपधा दीर्घे	प्लापीन् स
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	प्लापीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	प्लापी इति सिद्धम्

२४८. देविक्रुशोश्चोपसर्गे ॥१४७॥
देवयतेः क्रुशोश्चोपसर्गे उपपदे वुञ् प्रत्ययो भवति। यथा- आदेवकः, परिदेवकः। आक्रोशकः। परिक्रोशकः।

२४९. आदेवकः

	आ (उपसर्ग) उपपदे दिव् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
देविक्रुशोश्चोपसर्गे	वुञ् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आदिव् वु
युवोरनाकौ	वु स्थाने अक इत्यादेशे	आदिव् अक
पुगन्तलघूपधस्य च	उपधा गुणे	आदेव् अक
	संयुते	आदेवक
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	आदेवकस्
	सस्य रुत्वे विसर्गे	आदेवकः इति सिद्धम्

२५०. चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् ॥१४८॥
चलनार्थेभ्यः शब्दार्थेभ्यश्चाकर्मकेभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु युच् प्रत्ययो भवति। यथा- चलनः। चोपनः। शब्दनः। रवणः।

२५१. चोपनः

	चुप् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	

चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच्	~~युच्~~ युच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	चुप् यु
युवोरनाकौ	यु स्थाने अन इत्यादेशे	चुप् अन
पुगन्तलघूपधस्य च	उपधा गुणे	चोप् अन
	संयुते	चोपन
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् --	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	चोपनस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	चोपनः इति

९५९. अनुदात्तेतश्च हलादेः ॥१४६॥
अनुदात्तेतो धातोर्हलादिरकर्मकात् ततश्च युच् प्रत्ययो भवति। यथा-
वर्त्तनः। वर्द्धनः।

९५० वर्त्तनः

	वृत् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अनुदात्तेतश्च हलादेः	युच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वृत् यु
युवोरनाकौ	यु स्थाने अन इत्यादेशे	वृत् अन
पुगन्तलघूपधस्य	गुणे	वर्त् अन
अचो रहाभ्यां द्वे	द्वित्वं	वर्त्त् अन
	संयुते	वर्त्तन
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् --	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वर्त्तनस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	वर्त्तनः इति सिद्ध

२५२. क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च ॥१५१॥
'क्रुध कोपे', 'मडि भूषायाम्' इत्येतैदर्थेभ्यश्च धातुभ्यो युच् प्रत्ययो भवति।
यथा- क्रोधनः। रोषणः। मण्डनः। भूषणः।

२५२. क्रोधनः

	क्रुध् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च	युच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	क्रुध् यु
युवोरनाकौ	यु स्थाने अन इत्यादेशे	क्रुध् अन
पुगन्तलघूपधस्य च	उपधा गुणे	क्रोध् अन
	संयुक्ते	क्रोधन
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	क्रोधनस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	क्रोधनः इति सिद्धम्

२५३. लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्य उकञ् ॥१५४॥
लषादिभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु उकञ् प्रत्ययो भवति।
यथा- अपलाषुकं वृषलसंगतम्। प्रपातुका गर्भा भवन्ति। उपपादुकं सत्वम्। उपस्थायुका एनं पशवो भवन्ति। प्रभावुकमन्नं भवति। प्रवर्षुकाः पर्जन्याः। आघातुकं कापालिकस्य शूलम्। कामुका एनं स्त्रियो भवन्ति। आगामुकं वाराणसीं रक्ष आहुः। किंशारुकं तीक्ष्णमाहुः।

२५३. अपलाषुकम्

	अपउपपदे लष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्य उकञ्	उकञ् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	अपलष् उक

२७-१८

Teacher's Signature

अत उपधायाः	उपधा दीर्घे	अपलाष् उक
	संयुक्ते	अपलाषुक
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये। ~~अनुलोपे~~	अपलाषुकसु
अतोऽम्	सु स्थाने अम् आदेशे	अपलाषुकअम्
अमि पूर्वः	पूर्व रूपे	अपलाषुकम् इति सिद्ध

५५३. आघातुकम्

	आ उपपदे हन् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्य उकञ्	उकञ् प्रत्यये अनुलोपे	आ हन् उक
अत उपधायाः	उपधा दीर्घे	आहान् उक
हनस्तोऽचिण्णलोः	नस्य तकारे	आहात् उक
हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु	हकारस्य घकारे	आघातुक
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये।	आघातुकसु
अतोऽम्	सु स्थाने अम् इत्यादेशे	आघातुकअम्
अमि पूर्वः	पूर्व रूपे	आघातुकम् इति सिद्ध

५५४. किंशारुकम्

	किमुपपदे शॄ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्य उकञ्	उकञ् प्रत्यये अनुलोपे	किं शॄ उक

अचो ञ्णिति	वृद्धौ, रपरत्वे	किंश्र्आरुउक
	संयुक्ते	किंश्रारुक
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	किंश्रारुकसु
अतोऽम्	सु स्थाने अमित्यादेशे	किंश्रारुकअम्
अमि पूर्वः	पूर्व रूपे	किंश्रारुकम् इतिसिद्धे

४५४. जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन् ।।१५५।।

जल्पादिभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु षाकन् प्रत्ययो भवति। यथा- जल्पाकः। भिक्षाकः। कुट्टाकः। लुण्टाकः। वराकः। वराकी।

४५५. वराकः

	वृ(ङ्) धातोः	
धातोः	इति सूत्रअधिकृत्य	
जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन्	षाकन् प्रत्ययोऽनुबन्धलोपे	वृ आक
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	वर् आक
	संयुक्ते	वराक
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वराकस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	वराकः इतिसिद्धः

४५५. प्रजोरिनिः ।।१५६।।

प्रपूर्वाज्जवतेस्तच्छीलादिषु कर्तृषु इनि प्रत्ययो भवति, यथा- प्रजवी, प्रजविनौ।

Teacher's Signature

प्रजवी

२५६:

	प्र उपपदे जु धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
प्रजोरिनिः	इनि प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	प्र जु इन्
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे	प्रजो इन्
एचोऽयवायावः	अव् इत्यादेशे	प्रज् अव् इन्
	संयुक्ते	प्रजविन्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस॰	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	प्रजविन् स्
सर्वनामस्थाने चाऽसंबुद्धौ	उपधा दीर्घे	प्रजवीन् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	प्रजवीन्
न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य	नस्य लोपे	प्रजवी इति सिद्ध

२५६. स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्य आलुच् ।३।२।१५८।।

'स्पृह ईप्सायाम्', 'गृह ग्रहणे', 'पत गतौ', चुरादावदन्ताः प 5न्ते, 'दय दानगतिरक्षणेषु', 'द्रा कुत्सायाम् गतौ', निपूर्वस्तत्पूर्वश्च, तदो नकारान्तता च निपात्यते, डुधाञ् श्रत्पूर्वः इत्येतेभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु आलुच् प्रत्ययो भवति। यथा– स्पृहयालुः। गृहयालुः। पतयालुः। दयालुः। निद्रालुः। तन्द्रालुः। श्रद्धालुः (श्रत् अव्ययपूर्वकधा धातोः)

२५७. स्पृहयालुः

	स्पृह् धातोः	
सत्याप-पाश-रूप-वीणा-तूल-श्लोक-सेना-लोम-त्वच-वर्म-वर्ण-चूर्ण-चुरादिभ्यो णिच्	णिच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	स्पृह् इ
	संयुक्ते	स्पृहि

~~अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु~~

सनाद्यन्ता धातवः	धातु संज्ञायाम्	
स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्यश्च	आलुच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	स्पृहि आलु
~~सार्वधातुकार्धधातुकयोः~~	गुणे	~~स्पृहे आलु~~
~~एचोऽयवायावः~~ याश नत लवा ट्यो ल्विपु	→ अयादेशे	स्पृह् अय् आलु
	संयुक्ते	स्पृहयालु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् . .	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	स्पृहयालुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	स्पृहयालुः इति सिद्धम्

२५७. ~~दाधेट्सिशदसदो~~ दाधेट्सिशदसदो रुः ॥१५८॥
दा, धेट्, सि, शद्, सद् इत्येतेभ्यो रुः प्रत्ययो भवति। यथा—दारुः।
धारुर्वत्सो मातरम्। सेरुः। शद्रुः। सद्रुः।

२५८. दारुः

	दा धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
दाधेट्सिशदसदो रुः	रु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	दारु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्.	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	दारुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	दारुः इति सिद्धम्

२५८. सृघस्यदः क्मरच् ॥१६०॥
सृ, घसि, अद् इत्येतेभ्यो धातुभ्यः तच्छीलादिषु कर्तृषु क्मरच्
प्रत्ययो भवति। सृमरः। घस्मरः। अद्मरः।

२५८ **सृमरः**

	सृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सृघस्यदः क्मरच्	क्मरच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	सृमर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	सृमरस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	सृमरः इति सिद्धम्

२५९. भञ्जभासमिदो घुरच् ।।१६१।।
भञ्ज्, भास्, मिद इत्येतेभ्यो घुरच् प्रत्ययो भवति तच्छीलादिषु कर्तृषु। यथा- भङ्गुरं काष्ठम्। भासुरं ज्योतिः। मेदुरः पशुः।

२६० **भङ्गुरम्**

	भञ्ज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
भञ्जभासमिदो घुरच्	घुरच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	भञ्ज् उर
~~चजो चोः कु~~ चजोः कु घिण्ण्यतोः	कुत्वे	भन्ग् उर
नश्चापदान्तस्य झलि	नस्य अनुस्वारे	भंग् उर
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	परसवर्णे	भङ्ग् उर
	संयुक्ते	भङ्गुर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचनेषु प्रत्यये	भङ्गुरसु
अतोऽम्	सु स्थाने अम्	भङ्गुरअम्

अपि पूर्वः	पूर्वरूपे	अङ्कुरम् इति सिद्धम्

२२० विदिभिदिच्छिदेः कुरच् ।।१६३।।
विदादिभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु कुरच् प्रत्ययो भवति। यथा
→ विदुरः पाण्डुरः। भिदुरं काष्ठम्। छिदुरा रज्जुः।

२२१. विदुरः

	विद् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
विदिभिदिच्छिदेः कुरच्	कुरच् प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	विद् उर
पुगन्तलघूपधस्य च	उपधा गुण प्राप्ते	
क्ङिति च	इत्यनेन सूत्रेण निषेधे	विद् उर
	संयुक्ते	विदुर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	विदुरस्
	ससजुषो रुः विसर्गे	विदुरः इति सिद्धम्

४४ वा० = व्यधेः सम्प्रसारणं कुरच्च वक्तव्यः।

२२२. विधुरः

	व्यध् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
व्यधेः सम्प्रसारणं कुरच्च वक्तव्यः	सम्प्रसारणे कुरच्च अनुबन्धलोपे	व् इ अ ध् उर
सम्प्रसारणाच्च	पूर्वरूपे	व् इ ध् उर
	संयुक्ते	विधुर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	

Teacher's Signature

२०-१६

स्वौजस्	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनुलोपे सस्य रुत्व विसर्गे	विधुरस् विधुरः इति सिद्ध

२६१ इण्नशजिसर्तिभ्यः क्वरप् ।१६३॥
इण्, नश्, जि, सर्ति इत्येतेभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु क्वरप् प्रत्ययो भवति। यथा- इत्वरः। इत्वरी। नश्वरः। नश्वरी। जित्वरः। जित्वरी। सृत्वरः। सृत्वरी।

२६२ इत्वरः

	इण् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
इण्नशजिसर्तिभ्यः क्वरप्	क्वरप् प्रत्यये, अनुलोपे	इवर
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे, अनुलोपे	इत्वर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये, अनुलोपे	इत्वरस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	इत्वरः इति सि
	स्त्रीलिङ्गविवक्षायाम्	इत्वरी इति सम

२६३ सृत्वरः

२६३ गत्वरश्च ॥१६४॥
गमेरनुनासिकलोपः क्वरप् प्रत्ययश्च । यथा - गत्वरः, गत्वरी ।

२६४. गत्वरः

	गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
गत्वरश्च	अनुनासिक लोप क्वरप् प्रत्ययेच	ग क्वरप्
	अनु॰लोप	ग वर
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे, अनु॰लोपे	गत्वर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनु॰लोपे	गत्वरस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	गत्वरः इति सिद्धम्

२६३. जागरूकः ॥१६५॥
जागर्तेरूकः प्रत्ययो भवति तच्छीलादिषु कर्तृषु, यथा - जागरूकः ।

२६५. जागरूकः

	जागृ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
जागरूकः	ऊक प्रत्यये, अनु॰लोपे	जागृ ऊक
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे, रपरत्वे	जाग अर् ऊक
	संयुक्ते	जागरूक
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	

स्वौजस	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे सस्य रुत्व विसर्गे	जागरूकस् जागरूकः इति सिद्ध

२६४. यजजपदशां यङः ॥१६६॥
यजादीनां यङन्तानामूकः प्रत्ययो भवति तच्छीलादिषु कर्तृषु । यथा – यायजूकः । जञ्जपूकः । दन्दशूकः ।

२६६. यायजूकः

धातोः	~~आ~~ यायज्य धातोः इति सूत्रमधिकृत्य	
यजजपदशां यङः	ऊक प्रत्यये	यायजय्ऊक
यस्य हलः	संयुक्ते यस्य लोपे	→ यायजूक
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिके संज्ञायाम्	
स्वौजस ..	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे सस्य रुत्व विसर्गे	यायजूकस् यायजूकः इति

~~२६५. स्वपितृषोर्नजिङ् ॥१७२॥~~
~~स्वपेस्तृषेश्च तच्छीलादिषु कर्तृषु नजिङ् प्रत्ययो भवति । यथा – स्वप्नक् । तृष्णक् ।~~

~~२६७ स्वप्नक्~~

~~धातोः~~	~~स्वप् धातोः इति सूत्रमधिकृत्य~~	
~~स्वपितृषोर्नजिङ्~~	~~नजिङ् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे संयुक्ते~~	~~स्वप् नज् स्वप्नज्~~
~~चोः कुः~~	~~कुत्वे~~	~~स्वप्नग्~~

Date: २०/१०/२००३
Page No.: १७५

वाऽवसाने	विकल्पेन ~~अस्य ककारे~~	स्वप्नक्
कृत्तिङ्कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस्...	सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	स्वप्नक्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	स्वप्नज्
चोः कुः	कुत्वे	स्वप्नग्
वाऽवसाने	वास्य ककारे	स्वप्नक् इतिसिद्धः

~~सृवन्धोश्रः ॥१७३॥~~

२६६. नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः ॥१६७॥

२६५. नम्यादिभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु रः प्रत्ययो भवति। यथा- नम्रं काष्ठम्, कम्प्रा शाखा। स्मेरं मुखम्। अजस्रं जुहोति। कम्रा युवतिः। हिंस्रं रक्षः। दीप्रं काष्ठम्।

२६७. नम्रम्

	नम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः	र प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	नम्र
	संयुक्ते	नम्र
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
~~स्वौजस्~~ कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सुप्रत्यये, अनुबन्धलोपे	नम्रस्
अतो ऽम् अमि पूर्वः	~~ससजुषो रुः विसर्गे~~ सुस्थाने अम् पूर्वरूपे	~~नम्रम् इतिसिद्धम्~~ नम्र अम् नम्रम् इतिसिद्धम्

सनाशंसभिक्ष उः ॥१६८॥

२६८. सन्नन्तेभ्यो धातुभ्य आशंसिभिक्षिभ्यश्च तच्छीलादिषु कर्तृषु उः प्रत्यये, ~~अनुबन्ध~~ यथा- चिकीर्षुः। आशंसुः। भिक्षुः।

Teacher's Signature

२६८ चिकीर्षुः

	चिकीर्ष् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
सनाशंसभिक्ष उः	उ प्रत्यये	चिकीर्ष् उ
	संयुक्ते	चिकीर्षु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्ययेऽनुबन्धलोपे	चिकीर्षुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	चिकीर्षुः इति सिद्धः

२६७ विन्दुरिच्छुः ॥१६८॥

विन्देर्नुमागम इषेश्छत्वमुकारश्च प्रत्ययौ निपात्यते तच्छीलादिषु कर्तृषु। यथा - वेदनशीलो विन्दुः। एषणशील इच्छुः।

२६८ ~~विन्दुः~~ इच्छुः

	इष् ~~विद्~~ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
विन्दुरिच्छुः	छत्वे उकारप्रत्यये च	इछ् उ
छे च	तुगागमे अनुबन्धलोपे	इत्छ् उ
स्तोः श्चुना श्चुः	श्चुत्वे	इच्छ् उ
	संयुक्ते	इच्छु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस्	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	इच्छुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	इच्छुः इति सिद्धः

२६८. शॄवन्द्योरारुः ॥१७३॥
'शॄ हिंसायाम्,' 'वदि अभिवादनस्तुत्योः' इत्येताभ्यां धातुभ्यां तच्छीलादिषु कर्तृषु आरुः प्रत्ययो भवति। यथा– शरारुः। वन्दारुः।

२७०. शरारुः

	शॄ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
शॄवन्द्योरारुः	आरु प्रत्यये।	शॄ आरु
सार्वधातुकार्धधातुकयोः	गुणे। रपरत्वे	श् अर् आरु
	संयुक्ते	शरारु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	शरारुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	शरारुः इतिसिद्धम्

२६९. भियः क्रुक्लुकनौ ॥१७४॥
'ञिभी' भये। अस्माद्धातोः तच्छीलादिषु कर्तृषु क्रुक्लुकनौ प्रत्ययौ भवतः। यथा– भीरुः। भीलुकः।

२७१. भीरुः

	भी धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
भियः क्रुक्लुकनौ	क्रु प्रत्यये। अनुबन्धलोपे	भीरु
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	भीरुस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	भीरुः इतिसिद्धम्

	श्रीलुक्क्रुक्प्रत्ययेलुकन् परे	
श्रियः क्रुक्लुकनौ	लुकन् प्रत्यये, अनुलोपे	श्रीलुक
	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
	सु प्रत्यये	श्रीलुकस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	श्रीलुकः इति सि

५. वा० क्रुकन्नपि वक्तव्यः।

२७२. श्रीरुकः

	श्री धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
क्रुकन्नपि वक्तव्यः	इत्यनेन वार्तिकेन क्रुकन्प्रत्यये	श्रीक्रुकन्
	अनुलोपे	श्रीरुक
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकं संज्ञायाम्	
स्वौजस...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ एकवचने	
	सु प्रत्यये, अनुलोपे	श्रीरुकस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	श्रीरुकः इति सि

२७०. स्थेशभासपिसकसो वरच्॥१७५॥
'ष्ठा गतिनिवृत्तौ', 'ईश ऐश्वर्ये', 'भासृ दीप्तौ', 'पिसृ पेसृ गतौ', 'कस गतौ', इत्येतेभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु वरच् प्रत्ययो भवति। यथा- स्थावरः। ईश्वरः। भास्वरः। पेस्वरः। विकस्वरः।

२७३. स्थावरः

	स्था धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
स्थेशभासपिसकसो वरच्	वरच् प्रत्यये, अनुलोपे	स्थावर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	

कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	स्थावरस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	स्थावरः इतिसिद्धम्

२७१. यश्च यङः ॥१७६॥
या प्रापणे, अस्माद्यङन्तात्त शीलादिषु कर्तृषु वरच् प्रत्ययो भवति।
यायावरः।

२७४. यायावरः

	यायाय धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
यश्च यङः	वरच् प्रत्यये अनुबन्धलोपे	यायायवरः
यस्य हलः	यस्य लोपे	यायावर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	यायावरस्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	यायावरः इतिसिद्धम्

२७२ भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप् ॥१७७॥
भ्राजादिभ्यो धातुभ्यस्तच्छीलादिषु कर्तृषु क्विप् प्रत्ययो भवति। यथा-
विभ्राट्। विभ्राजौ, विभ्राजः। भाः। भासौ। भासः। धूः। धुरौ, धुरः।
विद्युत्। विद्युतौ, विद्युतः। ऊर्क्। ऊर्जौ। ऊर्जः। पूः। पुरौ। पुरः। जूः।
जुवौ। जुवः। ग्रावस्तुत्। ग्रावस्तुतौ, ग्रावस्तुतः।

२७५. विभ्राट्

	वि पूर्वक भ्राज् धातोः
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य

भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप्	क्विप् प्रत्यये। अनुलोपे	विभ्राज् क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	विभ्राज्
व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः	मूर्धन्य षत्वे	विभ्राष्
झलां जशोऽन्ते	जश्त्वे	विभ्राड्
वाऽवसाने	चर्त्वे	विभ्राट् इति सिद्धः

२७६. पुर्

	पॄ धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप्	क्विप् प्रत्यये। अनुलोपे	पॄ क्विप्
उदोष्ठ्यपूर्वस्य	उत्वे। रपरत्वे	पुर् क्विप्
	सर्वापहारि लोपे	पुर्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यनेन सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये। अनुलोपे	पुर् स्
र्वोरुपधाया दीर्घ इकः	दीर्घे	पूर् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	पूर्
	खरवसानयोर्विसर्जनीयः विसर्गे	पूः इति सिद्धः

२७७. अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ॥१७८॥

अन्येभ्योऽपि धातुभ्यस्तच्छीलादिषु क्विप् प्रत्ययो दृश्यते। यथा - युक्। छिद्। भित्।

२७८. युक्

	युज् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
अन्येभ्योऽपि दृश्यते	क्विप् प्रत्यये	युज् क्विप्

	सर्वापहारी लोपे	चुत्
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	चुत्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	चुत्
चोः कुः	तकारस्य कुत्वे	चुग्
वाऽवसाने	चर्त्वे	चुक् इतिसिद्धम्

४५. वा० - क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणां दीर्घोऽसम्प्रसारणं च। यथा -
वाक्। शब्दप्राट्। आयतस्तूः। कटप्रूः। जूः। श्रीः।

१७८. वाक्

	वच् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
क्विब्वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजु ...	इत्यादि वार्तिकेन क्विप् प्रत्यये दीर्घे	वच् क्विप्
	सर्वापहारी लोपे, सम्प्रसारणनिषेधे	वाच्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादि सूत्रेण प्रथमा विभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	वाच्स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	वाच्
चोः कुः	कुत्वे	वाक् इतिसिद्धम्

४६. वा० - द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च। यथा - दिद्युत्, जगत्।

१७९. दिद्युत्

	द्युत् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	

द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च	द्वित्वे क्विप् प्रत्यये	द्युत् द्युत्
पूर्वोऽभ्यासः	अभ्याससंज्ञायाम्	
हलादिः शेषः	आदि हल् शेषे	द्यु द्युत्
ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च	संप्रसारणे	द् इ उ द्युत्
संप्रसारणाच्च	पूर्वरूपे	दिद्युत्
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस् —	इत्यादि सूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	दिद्युत् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	सस्य लोपे	दिद्युत् इति सिद्धम्

वा० २२ जुहोतेर्दीर्घश्च ।

१५० जुहूः ।

	हु धातोः	
धातोः —	इति सूत्रमधिकृत्य	
द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च	द्वित्वे, क्विप् प्रत्यये	हु हु
पूर्वोऽभ्यासः	अभ्याससंज्ञायाम्	
कुहोश्चुः	चुत्वे	झु हु
झलां जश् झशि	जश्त्वे	जु हु
जुहोतेर्दीर्घश्च	दीर्घे	जु हू
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस्	इत्यादि सूत्रेण सुप्रत्यये	
	अनुबन्धलोपे	जुहू स्
	सस्य रुत्व विसर्गे	जुहूः इति सिद्धम्

४५ वा० → ध्यायतेः सम्प्रसारणं च
१ दी : धीः

	ध्या धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
ध्यायतेः सम्प्रसारणं च	क्विप् प्रत्यये, सम्प्रसारणे च	ध् इ आ क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	ध् इ आ
सम्प्रसारणाच्च	पूर्वरूपे	ध् इ
हलः	दीर्घे	ध् ई
	संयुते	धी
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	
स्वौजस् ...	इत्यादिसूत्रेण प्रथमाविभक्तौ	
	एकवचने सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	धीस्
	सस्य रुत्व विसर्गे	धीः इति सिद्धम्

१५२. जगत् world,

	गम् धातोः	
धातोः	इति सूत्रमधिकृत्य	
द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च	क्विप् प्रत्यये द्वित्वे च	गम् गम् क्विप्
	सर्वापहारी लोपे	गम् गम्
पूर्वोऽभ्यासः	अभ्यास संज्ञायाम्	
हलादिः शेषः	आदि हल् शेषे	ग गम्
कुहोश्चुः	चुत्वे	ज गम्
गमः क्वौ	मस्य लोपे	ज ग
ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्	तुगागमे, अनुबन्धलोपे	जगत्
कृदतिङ्	कृत् संज्ञायाम्	
कृत्तद्धित समासाश्च	प्रातिपदिक संज्ञायाम्	

स्वौजस	इत्यादिसूत्रेण सु प्रत्यये अनुबन्धलोपे	जगत् स्
हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल्	- सस्य लोपे	जगत् इति सिद्धम्

पुरंदरः

	पुर उपपदस्य दृ धातोः	
हेतुमति च	णिच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पुर दृ इ
अचो ञ्णिति	वृद्धौ, रपरत्वे	पुर दार् इ
	संयुते	पुरदारि
सनाद्यन्ता धातवः	धातुसंज्ञायाम्	
	पुर उपपदे	पुरदारि
पूःसर्वयोर्दारिसहोः	खच् प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पुरदारि अ
णेरनिटि	णिच् लोपे	पुरदार् अ
खचि ह्रस्वः	ह्रस्वे	पुरदर् अ
	संयुते	पुरदर
वाचंयमपुरन्दरौ च	अमन्तत्वं निपात्यते	पुर अम् दर
मोऽनुस्वारः	मस्य अनुस्वारे	पुरंदर
कृदतिङ्	कृत्संज्ञायाम्	
कृत्तद्धितसमासाश्च	प्रातिपदिकसंज्ञायाम्	
स्वौजस_	सु प्रत्यये, अनुबन्धलोपे	पुरंदर स्
	सस्य रुत्व विसर्गौ	पुरंदरः इति सिद्धम्

भगन्दर

	भग उपपदस्य दारि धातोः	
भगे च दारेरिति वक्तव्यम्	खच् प्रत्यये	भगदारि अ
खचि ह्रस्वः	ह्रस्वे	भगदरि अ
णेरनिटि	णिच् लोपे	भगदर् अ
अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम्	मुम् आगमे, अनुबन्धलोपे	भगम् दर
मोऽनुस्वारः	अनुस्वारे	भगंदर
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः	परसवर्णे	भगन्दर

Teacher's Signature